

לא עוד "פטרזיליה לייפוי הסלט": כניסתן של נשים לתפקידי שיפוט ופרקליטות בארץ-ישראל ובמדינת-ישראל*

מאת

אייל כתבן**

תקציר

מבחינה מספרית נשים מהוות כיום רוב בתפקידי פרקליטות במשרד המשפטים, ומסתמן שכך גם בתפקידי שיפוט. מאמר זה בוחן את תהליך כניסתן של נשים למסגרות אלה והשתלבותן בהן. כפי שאראה, נשים (לאו דווקא עורכות-דין) השתלבו בתפקידים מעין-שיפוטיים כבר בתקופה העות'מאנית, ועוד יותר מכך בתקופת המנדט. הטענה המרכזית היא שהשתלבות זו יצרה את המסד לכניסתן של נשים לתפקידי שיפוט ופרקליטות סמוך לאחר קום המדינה, בתהליך שיכונה "דה-סנטיזציה" (או "הרגלה"). המאמר מדגים כיצד התאפשרה השתלבות זו באמצעות פעולה משולבת (אף אם לא מתואמת) בין התאחדות נשים עבריות לשווי זכויות בארץ-ישראל – שחתרה לשילוב נשים בעמדות-מפתח, לרבות בשדה המשפט – לבין נשים שפעלו באופן יחידני במטרה להשתלב בשדה זה. לצד סיפור ההצלחה היחסי הנוגע בהשתלבותן של נשים בפרופסיה המשפטית, יבחן המאמר גם את הסיבות למינוי המינימלי, מבחינה מספרית, של נשים לתפקידי שיפוט ופרקליטות עד

* הביטוי "פטרזיליה לייפוי הסלט" לקוח מתוך אצ"מ J75/38, מכתב מאסתר ייבין לשרה עזריהו מיום 25.4.1950.

** מרצה, המרכז האקדמי למשפט ולעסקים, רמת-גן; מרצה מן החוץ, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן. מחקר זה התאפשר הודות ל-Hadassah-Brandeis Institute, Brandeis University. תודתי לפרופ' סילביה ברק-פישמן, לפרופ' שולה ריינהרץ ולצוות המרכז על שאירחוני וסייעו לי בתקופת שהייתי במרכז. תודתי למערכת כתב-העת על העבודה היסודית והיעילות הרבה, וכן לקוראים/ות האנונימיים/ות על ההערות החשובות. תודה מיוחדת לד"ר רינה בוגוש, לפרופ' רות הלפרין-קדרי, לשלומית יפת-ביאליק, לפרופ' פנינה להב, לפרופ' אסף לחובסקי, לפרופ' סילביה פוגל-ביו'אוי, לאילן פוקס, לד"ר עמיחי רדזינר ולפרופ' מרגלית שילה – כולם סייעו לי רבות בשלבים שונים של המחקר. תודה לחבריי במרכז האקדמי למשפט ועסקים על הערותיהם המועילות לטיוטת המאמר. תודתי לצוותי הארכיונים שבהם נעזרתי במהלך המחקר: הארכיון הציוני המרכזי (אצ"מ), ארכיון המדינה (א"מ), הארכיון הלאומי הבריטי (PRO), ארכיון עיריית תל-אביב (עת"א), ארכיון יד-טבנקין וארכיון מכון לבון.

לשנות השבעים של המאה הקודמת. תוך כדי הדיון יהיה אפשר ללמוד מעט גם על ערכאות שיפוטיות או מעין-שיפוטיות שפעלו בארץ, וכן על מאבקים מקבילים שניהלו נשים בתקופת המנדט על זכות הבחירה ועל הזכות לשמש עורכות-דין.

א. מבוא

ב. מסגרת ומקורות לדיון

ג. שופטות בימי המנדט הבריטי

1. בתי-המשפט הממשלתיים

2. "משרד הרבנות"

3. בתי-המשפט העירוניים

4. משפט השלום העברי

5. בית-הדין של ההסתדרות

ד. מינוי שופטות סביב הקמת המדינה

ה. לתת למספרים לדבר

ו. מינוי עורכות-דין במגזר הציבורי (פרקליטות ומשרד המשפטים)

ז. תקרת הזכוכית בקופסה הסגורה

ח. על סולמות מקבילים וסולמות משולבים

ט. אחרית-דבר

א. מבוא

"אני נושאת בלבי רעיון על מנוי שופטות בכל אתר ואתר במדה שוה עם השופטים; פעם אחת לשים קץ, להופעתה של האשה בתופעה זו או אחרת בתור פטרוזיליה ליפוי הסלט", כתבה אסתר ייבין, חברת התאחדות נשים עבריות לשווי זכויות בארץ-ישראל, בשנת 1950. אכן, נדמה כי הפטרוזיליה, אשר נתפסה כמקור ל"ייפוי" הסלט בקרב יוצאי מערב אירופה ומזרחה, נהפכה, כמקובל במזרח התיכון, לחלק בלתי-נפרד מהסלט.¹ כיום, מבחינה מספרית, נשים מהוות רוב בתפקידי פרקליטות במשרד המשפטים,² ומסתמן שכך

1 תודתי לפרופ' פנינה להב על הרעיון.

2 "המשך ההגמוניה הנשית בפרקליטות המדינה מעורר ביקורת מצדדים שונים... קודם כל כמה נתונים: 67% מהפרקליטים בפרקליטות בכל רחבי הארץ הן נשים (373 מתוך 556). לעומת 62% בשנת '97... יתר על כן, הנשים מתייצבות ברוב התפקידים הבכירים בפרקליטות. שלוש המשנים לפרקליטת המדינה הן נשים; חמש מתוך שבעה פרקליטי המחוזות; ושמונה מתוך תשעה מנהלי המחלקות בפרקליטות. עכשיו זה עוד בסדר, אומר נשיא בית משפט מחוזי לשעבר, אבל אם זה יגיע ל-80% זה כבר לא יהיה טוב, הציבור לא יאהב את זה." שרה

גם בתפקידי שיפוט.³ השאלות העולות בהקשר זה הן מתי החלה כניסת הנשים לעמדות אלה, מה אפשר זאת, ומה מנע או עיכב את השתלבותן. עניינו של מאמר זה אינו רק בהשלמה חשובה של תִּסְרַ בהיסטוריוגרפיה של מערכת המשפט והשיפוט בארץ בכלל, ובהקשר של כניסתן של נשים למערכות אלה והשתלבותן בהן בפרט,⁴ אלא בעיקר בניסיון להבין ולפענח את התהליך שבו טיפסו הנשים בדרכן לראש הפירמידה המשפטית ומי עמדו מאחוריו. במאמר זה אני מבקש להראות כי הגרעין לסיפור הצלחה זה מקורו בעיקר בסיועה של התאחדות נשים עבריות לשוויון זכויות בארץ-ישראל (להלן: התאחדות נשים עבריות לשוויון זכויות או ההתאחדות), אשר נוסדה בשנת 1919. ההתאחדות עמדה על המשמר, ובנקודות-זמן שונות העלתה למודעות – בעיקר למודעותם של מנהיגי היישוב או מנהיגי המדינה – את הצורך במינוי נשים ובשילובן בעיסוקים משפטיים. לצד פעילותה של ההתאחדות, אראה כיצד גם פעולה יחידנית של נשים סייעה בהצלחת התהליך.

בעיסוק בהיסטוריה הישראלית, לרבות בהיסטוריה של המשפט הישראלי, יש הטוענים לתיקוף (פריודיזציה) ברור בין תקופת המנדט לבין התקופה שלאחר קום המדינה. לחובסקי, לעומת זאת, טוען כי "...ככל שהדבר נוגע להיסטוריה המשפטית של ארץ-ישראל, קיימים תחומים שבהם אין משמעות רבה לשנת 1948 – שכן חלק מהאספקטים ה'מהפכניים' שנהוג לראותם כמבחינים את שיטת המשפט הישראלית מקודמתה המנדטורית הם תוצאה של תהליכים שהחלו עוד בתקופת המנדט".⁵ טענתי בהקשר זה דומה, ולפיה גם בכל הקשור לכניסתן של נשים לפרופסיה המשפטית ולהשתלבותן בה קיימת זיקה והשפעה בין המציאות ששררה בהקשר זה בתקופת המנדט לבין התפתחותה והתגבשותה של המציאות בתקופה שלאחר קום המדינה. כפי שאראה, נשים (לאו דווקא עורכות-דין) החלו בפעילות משפטית או מעין-משפטית כבר בתקופת המנדט, ובכך שימשו בסיס לעיסוק המשפטי שלהן בהמשך או של הבאות אחריהן. אילו לא התנהלו מאבקי הנשים על הזכות להשתלב בעיסוקים משפטיים כבר בתקופת המנדט, ואילו הוקנתה זכות זו רק עם קום המדינה, לא היה אפשר לצפות בהכרח למינוי שופטות ופרקליטות בשלב כה מוקדם.

ליבוויץ-דר "איפה הגברים כולם" הארץ – מוסף 12.11.2003. לפי נתוני שנתון הממשלה

תשס"ד-ס"ה, בכירי הפרקליטות מונים 121 איש, מתוכם 91 נשים (כ-75%).

3 לפי רשימת השופטים באתר הרשות השופטת (www.court.gov.il/heb/home.htm) – הכוללת את שופטי השלום, שופטי המחוז, שופטי העליון ושופטי העבודה – מסתבר כי בספטמבר 2008 עמד שיעור השופטות על 50.8% (340 שופטות).

4 "The history of women in the legal profession in Israel has yet to be charted. In fact, to date there has been no survey of the legal profession, and very little demographic data are available in the official sources" ראו: Bryna Bogoch, *Lawyers in the Courtroom: Gender, Trials and Professional Performance in Israel*, in *WOMEN IN THE WORLD'S LEGAL PROFESSIONS* 247, 250 (Ulrike Schultz & Gisela Shaw eds., Oxford 2003).

5 אסף לחובסקי "בין 'מנדט' ל'מדינה': על חלוקת ההיסטוריה של המשפט הישראלי לתקופות משפטיות כט 689, 695-696 (1998).

מכאן שיש לבחון את הסוגיה כבר בשלביה הראשונים, קרי, בתקופת המנדט, ובמקרים מסוימים אף קודם לכן. במסגרת בחינה זו אדגים: (א) כי מעבר לחשיבותה של הפעילות המאורגנת של ההתאחדות, גם לפעולה היחידנית של נשים בזירה המשפטית הייתה חשיבות לעתיד לבוא; (ב) עד כמה זכויות נשים נרכשות נדבך על נדבך, ועד כמה חשוב לשמור על אותן זכויות גם לאחר שהושגו; (ג) כי גם לנסיונות השתלבותן של נשים בתפקידי שיפוט לפני קום המדינה הייתה השפעה חשובה, במובן של הכשרת הקרקע לבאות אחריהן; (ד) כי שילובן של נשים בתפקידים משפטיים-ציבוריים סמוך לאחר קום המדינה קבע או קיבע את המסגרות הללו כ"נשיות" וכבסיס למשפטניות אחרות.

למעשה, אראה כי מדובר בשני סולמות – יחידני וקולקטיבי-מאורגן – שעליהם טיפסו אותן נשים, לעיתים במקביל ולעיתים במשולב. כל אלה יוצגו על רקע שני מאבקים נוספים שהתקיימו בתקופת המנדט: מאבקה של רוזה גינצברג על הזכות לשמש עורכת-דין (מאבק שהתנהל מול השלטונות הבריטיים בארץ-ישראל)⁷ והמאבק על זכות הבחירה הפעילה והסבילה של נשים במסגרת היישובית.⁸ מאבקים אלה משקפים את ההתפתחויות במעמד האישה ובזכויותיה האזרחיות באותה תקופה בהקשר הארצי-ישראלי. הממשק שבין המאבקים הללו יעלה לאורך המאמר לפי מידת הרלוונטיות שלו. תוך כדי הדיון יהיה אפשר ללמוד גם מעט על ערכאות שיפוטיות או מעין-שיפוטיות שפעלו בארץ.

רשימה זו הינה חלק ממחקר מקיף יותר העוסק בכניסתן של נשים לפרופסיה המשפטית בארץ-ישראל ובמדינת-ישראל ובהשתלבותן בה. ככזה, תחום המחקר נוגע בהיסטוריה של נשים במשפט בכלל ובהיסטוריה של נשים בפרופסיה המשפטית בפרט. המחקר מבוסס בעיקרו על חומרים ארכיוניים שנמצאו בישראל ובחוץ-לארץ, על נתונים סטטיסטיים שונים,⁹ וכן על איתור וראיון של 42 עורכות-הדין הראשונות – שהוסמכו החל בשנת

6 ממדיה של השפעה זו היו מצומצמים, מאחר שהתחומים המשפטיים/השיפוטיים שבהם יכלו נשים להשתלב ולהשפיע היו מוגבלים בתקופת המנדט, ורק עם הקמת המדינה צמחו גם הזדמנויות שונות להתפתחות במסגרת הפרופסיה המשפטית, במיוחד במגזר הציבורי (משרד המשפטים ופרקליטות), אשר לא היו פתוחות עד אז לפני נשים.

7 אייל כתבו ורות הלפרין-קדרי "The Feminist Proposal is Really Ridiculous": המאבק על זכותן של נשים לשמש עורכות-דין בארץ-ישראל" מחקרי משפט כד(3) 237 (2009).

8 ראו לעניין זה אצל חנה ספרן לא רוצות להיות נחמדות (חיפה, 2006).

9 דוגמת שנתוני הממשלה, ילקוט הפרסומים והעיתון הרשמי. בעיתון הרשמי, למשל, המשוך לתקופת המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, פורסמו באופן שוטף רשימות עורכי-הדין שהוסמכו. בדרך זו היה אפשר לעקוב אחר מועדי ההסמכה של נשים עורכות-דין, אחר מספרן היחסי בקרב אוכלוסיית עורכי-הדין וכיוצא באלה. משנתוני הממשלה, למשל, הופקו נתונים ביחס למספר השופטות, למספר הפרקליטות, למספר העובדות במשרד המשפטים וכן הלאה. כל אלה חייבו ספירה שמית של עורכי-הדין בתקופות השונות. שילובם של מקורות המידע הללו יאפשר להרכיב תצורה של נתונים שייתן תמונה מלאה ככל האפשר ביחס לכניסתן של נשים לפרופסיה המשפטית ולהשתלבותן בה, ויאפשר להפיק את המאפיינים הדמוגרפיים ולעמוד על השאלות המגדריות העולות מן הנתונים. למחקרים מתודולוגיים דומים, מבחינת

1930¹⁰ ועד סמוך לפני הקמת המדינה בשנת 1948 – או של קרוביהן.¹¹ שילובם של חומרים אלה אפשר להפיק תמונה מפורטת של קבוצת עורכות־הדין הראשונות, וביניהן השופטות והפרקליטות הראשונות, על קווי הדמיון והשוני ביניהן. בחלוף תשעים שנים מאז מונו השופטות הראשונות, ניתן אפוא לקבל פרספקטיבה ביחס לדרך הארוכה שנעשתה בקשר לכניסתן של נשים למסגרת הפרופסיה המשפטית בארץ ולהשתלבותן בה.

ב. מסגרת ומקורות לדיון

למחקר מסוג זה ניתן למצוא מקורות משווים מהפרופסיה המשפטית בארצות אחרות בתקופות הנידונות או מפרופסיות אחרות בארץ־ישראל, דוגמת רפואה. עם זאת, ההיסטוריה של השתלבות נשים בתפקידי פרקליטות ובתפקידים שיפוטיים בארצות אחרות או שלא מופתה כדבעי¹² או שדגמי ההתפתחות בהקשר זה היו שונים עד כדי כך שהם אינם

ההישענות על ראיונות, חומרים ארכיוניים וביוגרפיות, ראו: Chunghee Sarah Soh, *Fathers and Daughters: Paternal Influence among Korean Women in Politics*, 21 ETHOS 53 (1993); Heleen F.P. Ietswaart, *Choices in Context: Life Histories of Women Lawyers in the Netherlands*, in *WOMEN IN THE WORLD'S LEGAL PROFESSIONS* 353 (Ulrike Schultz & Gisela Shaw eds., Oxford 2003). במחקרה ביקשה Ietswaart להבין מדוע יש נשים מעטות כל־כך בתפקידים ציבוריים (כגון שפיטה), אף שחלף זמן רב יחסית מאז נפתחו שערי ההשכלה המשפטית לפני נשים. אלא שבמחקרה לא היה קושי רב להגיע לאותן נשים "חלוצות", שכן דובר בנשים שהחלו את הקריירה המשפטית שלהן בשנות השישים והשבעים.

10 באותה שנה הוסמכו שתי עורכות־דין בארץ־ישראל: הראשונה הייתה פרדה סלוצקין, והשנייה הייתה רוזה גינצברג, אשר ניהלה את המאבק על זכות הנשים לשמש עורכות־דין בארץ. ראו כתבן והלפריין־קדרי, לעיל ה"ש 7.

11 הליך האיסוף, האיתור והראיונות ארך שנים מספר. פרויקט האיסוף נערך בשיתוף עם ד"ר רות הלפריין־קדרי ותמר טראו, ובסיועו של צוות מחקר שנרתם לעבודה. אחת מתוצאות הפרויקט היא ספר המרכז את הביוגרפיות של עורכות־הדין הראשונות. ראו אייל כתבן, רות הלפריין־קדרי ותמר טראו עורכות הדין הראשונות בארץ־ישראל 1930–1948 (תל־אביב, תשס"ט). בעוד ספר הביוגרפיות נועד לספק את תמונת הנשים בפרופסיה המשפטית (1930–1948), המחקר הנוכחי, שצמח בעקבות ספר הביוגרפיות, מבקש לעמוד על המשותף לקבוצת עורכות־הדין ועל המבחין ביניהן. יש לציין שגם עורכות־הדין שלא אותרו אינן נעדרות לחלוטין, שכן החיפוש אחר עורכות־הדין נשען, בין היתר, על חומרים ארכיוניים ומקורות משניים, שהיה בהם כדי להפיק את הנתונים הבסיסיים ביחס לאותן עורכות־דין.

12 כיום המחקר בתחום זה מצוי בחיתוליו, ומתמקד בעיקר במאבקהן של נשים על זכות הכניסה לפרופסיה המשפטית כעורכות־דין. ראו, למשל: MARY JANE MOSSMAN, *THE FIRST WOMEN LAWYERS* (Oxford 2006). עם זאת, בארצות־הברית פורסמה שורה של מחקרים,

יכולים להוות מקור להשוואה, גם לא על-דרך השלילה. יעידו על כך נתונים שרוכזו באחד הספרים החשובים בתחום, המלמדים על פער שנים משמעותי משנת הסמכתן של עורכות-הדין הראשונות ועד כניסתן של נשים לתפקידי שיפוט בארצות אחרות.¹³ זאת, לעומת המצב בישראל, שבה מונו שופטות חודשים מספר לאחר קום המדינה. עדות נוספת לכך היא שיעורן הנמוך בדרך-כלל של נשים בתפקידי שיפוט בארצות אחרות, גם כיום,¹⁴ בניגוד למצב בישראל, שבה שיעור השופטות גבוה לאין ערוך. אפילו הניסיון להשוות את השתלבותן של נשים כשופטות בארץ להשתלבותן בארצות ה-common law הוא בעייתי, מאחר שדווקא במדינות אלה, להבדיל מחלק ממדינות ה-civil law, שיעור השופטות נמוך עדיין. גם ההסברים להבדלים הללו אינם רלוונטיים לדינמיקה של מינוי השופטות בארץ.¹⁵

סיבה נוספת לכך שקשה להקיש מההתרחשויות בארצות אחרות היא שגם הדינמיקה של מינוי שופטות ופרקליטות בהן הייתה שונה: אומנם, "הגל הראשון" של מתן זכויות

בעיקר פרי-עטה של Cook, העוסקים באופן חלקי בבהינה היסטורית של כניסת נשים לתפקידי שיפוט. ראו, למשל: Beverly B. Cook, *Women Judges: A Preface to Their History*, 14 GOLDEN GATE UNIV. L. REV. 573 (1984). גם מחקרים אלה מספקים רקע חשוב למחקר, בכפוף לשינויים המהותיים בין מערכות המשפט ובין שיטות מינוים או בחירתם של השופטים.

13 בהולנד, למשל, הוסמכה עורכת-הדין הראשונה כבר בשנת 1903, ואילו השופטת הראשונה מונתה רק בשנת 1947; בצרפת הוסמכה עורכת-הדין הראשונה כבר בשנת 1900, ואילו השופטת הראשונה מונתה רק בשנת 1946; באיטליה הוסמכה עורכת-הדין הראשונה בשנת 1919, ואילו השופטת הראשונה מונתה רק בשנת 1963; ובאנגליה הוסמכו עורכות-הדין הראשונות בשנת 1920, ואילו השופטת הראשונה ב-County Court מונתה רק בשנת 1960. Ulrike Schultz, *Introduction: Women in the World's Legal Professions: Overview and Synthesis*, in *WOMEN IN THE WORLD'S LEGAL PROFESSIONS* xxxiv, xxxvii-xxxviii (Ulrike Schultz & Gisela Shaw eds., Oxford 2003). גם בספר זה מובאת בדרך-כלל ההיסטוריה של הנשים בפרופסיה המשפטית כסקירה שולית בלבד. ראו לעניין זה Cook, לעיל ה"ש 12.

14 שיעור השופטות בארצות-הברית (נכון לשנים 1999-2000) הוא 10%-12%; באנגליה - 11.8%; בגרמניה - 26.31%; ובהולנד - 34%. עם זאת, בצרפת עמד שיעור השופטות על 54%, ובפולין - על 63.6%. שם, בעמ' xxxvii-xxxviii.

15 שם, בעמ' xlvi-xlvi: "In civil law countries women have, after slow beginnings, taken the judiciary by storm... Around one half of all judges in France and Italy are female, worldwide the figure stands at around 25 per cent. As posts are allocated on the basis of academic merit, women's chances of success have been excellent. This contrasts sharply with the situation in common law countries where selection is based on a form of self-reproduction of male members of the profession, and even the removal of formal barriers some thirty years ago has not brought about equality of opportunities for men and for women"

לנשים התרחש במקביל פחות או יותר בארץ ובמדינות אחרות (לאחר מלחמת העולם הראשונה);¹⁶ אך בישראל, לא כבמקומות אחרים, היה גם "גל שני", לאחר קום המדינה, כאשר הייתה לנשים האפשרות – אשר לא עמדה להן בתקופת המנדט – להשתלב בשירות המשפטי-הציבורי.

המקרה הארצישראלי משקף גם אנומליה מסוימת. כפי שאראה, היו בארץ נשים שופטות עוד בטרם הורשו נשים לשמש עורכות-דין ועוד בטרם מונו נשים לשופטות במובן הפורמלי, כפי שהיה לאחר קום המדינה.¹⁷ הסבר לאנומליה זו יובא בהמשך הדברים. אין זאת אומרת שאין כל בסיס להשוואה ושאין נקודות דמיון כלל; אלה קיימים בהחלט, ויובאו לאורך הרשימה. אולם הבדלי תרבויות ושינויים חברתיים, דמוגרפיים ופוליטיים מקשים את ההשוואה, ולכן יש להציב את הדברים בהקשר הישראלי או בהקשר הארצישראלי (אשר מורכבים אף הם מריבוי של זהויות, תרבויות ותפיסות שונות, על רקע עלייה של משפטניות לארץ-ישראל) כדי לקבל תמונה מהימנה של הדברים. בהקשר זה אבקש להדגים כיצד השתתפותן של נשים במסגרות השיפוטיות בתקופת המנדט, ובמיוחד במסגרת השיפוטית ה"אלטרנטיבית" של משפט השלום העברי, הייתה קשורה לרצון להיות שותפות לאתוס הציוני, כשם שמאבקן על זכות הבחירה היה קשור לרצונן להיות שותפות

16 בארץ-ישראל הוא התנהל בעיקרו על בסיס התביעה למימוש אתוס השוויון המגדרי-הציוני, על יסוד השתתפותן השווה של הנשים בעבודה ובתקופת המלחמה. ברחבי העולם הייתה באותה תקופה מודעות לסוגיה זו של מינוי נשים לתפקידי שיפוט ופרקליטות, ובהעדר מניעה חיצונית (כלומר, שלטון זר), הוקנתה זכות זו לנשים בחלק מהמדינות. לקראת קונגרס הנשים הבין-לאומי הוכנו סקירות בעניין, גם על-ידי ההתאחדות, ובכלל זה סקירה מפורטת של מצבן של עורכות-הדין והשופטות בעולם (למשל, בליטא, בקובה ובגרמניה). ארכיון יד-טבנקין, חטיבה 15, מיכל 1, תיק 3, חוזר א מיום כ"ט סיוון תרפ"ו, מאת הוועד המרכזי של התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות. בין ההחלטות שהתקבלו בקונגרס: פנייה לפתיחת שעריהם של מוסדות החינוך לפני גברים ונשים כאחד, שחר שווה לאיש ולאשה, ושיוויון הזדמנויות בעבודה ("שאת כל התפקידים במוסדות האדמיניסטרטיביים, משפטיים ושל הוצאה לפועל צריכים למלא נשים וגברים"). ארכיון יד-טבנקין, חטיבה 15, מיכל 1, תיק 3, חוזר ב מיום כ"ט אלול תרפ"ו, מאת הוועד המרכזי של התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות.

17 עם זאת, חשוב לציין כי תופעה זו של נשים המשמשות lay magistrates הייתה מוכרת גם באנגליה, למשל, עוד בטרם הוסמכו עורכות-דין. גם שם דובר במאבק שנוהל בעיקר על-ידי ארגוני נשים, ואשר התברר כהצלחה גדולה. אך באנגליה, כפי הנראה, לא תורגמה הצלחת השתלבותן של נשים במסגרת זו למינויים לתפקידים שיפוטיים "של ממש", או לכל-היותר תורגמה לכך רק לאחר שנים ארוכות מאוד. ראו: Anne Logan, *Professionalism and the Impact of England's First Women Justices, 1920–1950*, 49 Hist. J. 833 (2006); Anne Logan, *In Search of Equal Citizenship: The Campaign for Women Magistrates in England and Wales, 1910–1939*, 16 WOMEN'S HISTORY REV. 501 (2007) כן ראו תקדים בטקסס לעניין זה: Alice G. McAfee, *The All-Woman Texas Supreme Court: The History Behind a Very Brief Moment on the Bench*, 39 St. MARY'S L.J. 467 (2008).

בחיים הציבוריים ובבניין האומה.¹⁸ השאלה היא עד כמה אכן היה המשפט חלק מאותה שותפות. על כך אין תשובה מוחלטת, אך ניתן לומר שעצם הקמתם של מוסדות שיפוט "אלטרנטיביים" מעידה על חשיבותם במובן הלאומי.¹⁹ במסגרת בחינת שותפותן של הנשים במסגרות האלטרנטיביות השונות (דוגמת בית המשפט העירוני, בית הדין של ההסתדרות ומשפט השלום העברי) תיבחן לפיכך גם השתתפותן בחיים הציבוריים כשופטות-כבוד. במובן מסוים יסייעו הדברים גם בבחינת השאלה עד כמה נתפסו המשפט והשתתפות בו כעניין חשוב במסגרת המפעל הציבורי. תפיסה זו, כך אראה, אפשרה להתאחדות לבסס עם קום המדינה את הדרישה לשילובן של אותן נשים בעמדות ציבוריות וכן בענייני חקיקה ובתפקידי שפיטה בהסתמך לא רק על נסיוןן, אלא גם על תרומתן והשתתפותן בבניין האומה בתקופת המנדט.

באשר למקורות ההשאה הרלוונטיים לשילובן של נשים בפרופסיות בישראל ובארץ-ישראל, מחקרים שונים עוסקים כאמור בפרופסיה המשפטית בתקופת המנדט, אולם העניין הנשי או מעורבותן של נשים בהקשר זה נעדרים. לעומת זאת, למצב הנשים בפרופסיה המשפטית הישראלית הוקדשו בשנים האחרונות כמה מחקרים, העוסקים בעיקרם במצבה

18 ספרן, לעיל ה"ש 8, בעמ' 67-68: "הקשר בין ההשקפה הלאומית שבה החזיקו הנשים לבין התפישות הפמיניסטיות שלהן היה מרכזי בתקופת המאבק לזכות הבחירה. ההנחה המשותפת לכל הנשים הפעילות בתקופה זו היתה שזכותן לשוויון נובעת ישירות מהשתתפותן ומתרומתן לבניית החברה החדשה בארץ ישראל... הן ראו את טובת הציבור לנגד עיניהן וחשבו שזכותן לשוויון היא חלק בלתי נפרד מבנייתה של חברה צודקת יותר. תפישה זו... הביאה את הפעילות הפמיניסטית להיותה מזוהה עם המפעל הלאומי".

19 בהקשר זה מעניינים דבריו של מרדכי בן-הלל הכהן, שהיה מראשי משפט השלום העברי. הכהן ראה חשיבות בהקמת מוסדות משפטיים בארץ-ישראל כבר בתקופה העות'מאנית: "ולא חנם רדפנו הפקידים התורכים בזמן המלחמה בדבר משפט שלום העברי: הם הבינו את הערך הלאומי של מוסד זה בחיי העם המשתדל להתעורר לתחיה בארצו." מרדכי בן-הלל הכהן עולמי ספר רביעי 187 (ירושלים, תרפ"ח). גם פרשת שושני - H.C. 54/26 Saadia Shoshani & Morris Meoden v. Council of Tel-Aviv Township, COLLECTION OF JUDGEMENTS OF THE COURTS OF PALESTINE 727 (1911-1933) (להלן: פרשת שושני), מובאת אצל: RONEN SHAMIR, THE COLONIES OF LAW: COLONIALISM, ZIONISM AND LAW IN EARLY MANDATE PALESTINE 101 (Cambridge 2000) - מדגימה את תפיסת המשפט ככלי בעל חשיבות לאומית, לפחות בעיני חלקים מן היישוב. ייחודה של פרשה זו הוא שדווקא הדיון בנושא שוויון האישה היה אחד ממוקדי המחלוקת. במקרה זה עתרו שושני ובעלי נכסים אחרים בתל-אביב באשר לתלות בין זכות הבחירה לעירייה לבין זכות הבעלות בנכסים בעיר. היו שתקפו את שושני ותרבו על עתירה לערכאות "זרות" במקום לפתור את הבעיה כבעיה פנימית. פלטיאל דיקשטיין, לדוגמה, כתב כי העתירה גרמה לכך שבית המשפט העליון יפסוק אגב אורחא גם בעניין זכות הבעלות של הנשים, ומחה על כך ששופט ערבי ושופט אנגלי עסקו בסוגיית זכויות האישה העבריה (שם, בעמ' 104-106).

של עורכת-הדין בנקודת-הזמן העכשווית.²⁰ מחקרים אלה מתמקדים במעמדה של עורכת-הדין, כמי שנתונה במתח בין קידומה האישי לבין תפקידה כאם;²¹ בהפליית עורכות-דין מבחינת השתכרותן;²² ובהפליית נשים עורכות-דין במסגרת ההליך המשפטי.²³ סוג שני של מחקרים עסק בהשתלבותן של נשים בפרופסיות אחרות, כגון מחקרים על-אודות כניסתן הדיפרנציאלית של נשים להתמחויות ברפואה בישראל. ניתן למצוא בהם הסברים שתקפים גם לכניסתן של נשים עורכות-דין לפרופסיה המשפטית, כגון הסברים לעלייה במספר עורכות-הדין שהתרחשה החל בשנות השבעים.²⁴ מחקרים אלה, ובמיוחד מחקריה של דפנה יורעאלי ז"ל, מספקים מסגרת כללית לדיון בשאלות המגדריות הקשורות לכניסתן של נשים לפרופסיות בישראל. התובנות החשובות העולות מאותם מחקרים נוגעות בחשיבות הימצאותן של נשים כמסד לקליטתן של נשים אחרות באותו תחום;²⁵ בחשיבותם של ארגוני נשים או של ארגונים פמיניסטיים במסגרת שילובן של הנשים בפרופסיות;²⁶ ובהשתלבותן הדיפרנציאלית של נשים במסגרות פרופסיונליות שונות.

החידוש במאמר זה נעוץ בטענה כי שורשי שילובן של נשים בנקודת-הזמן העכשווית נטועים עשרות שנים אחורה, עוד לפני קום המדינה.²⁷ מכאן החשיבות בניתוחה של תקופה

20 באחד המחקרים נבחנו הסוגיות המגדריות-הפרופסיונליות גם בדיעבד, עד לשנת 1972. ראו שלומית בכר עריכת-דין בישראל: פמיניזציה של פרופסיה (נייר-דיון 101, מכון גולדה מאיר לחקרי עבודה וחברה, תל-אביב, 1999), המבססת את מחקרה על מפקדי אוכלוסין מן השנים 1972, 1983 ו-1995. כן ראו צבי יוגב סקר אוכלוסיית עורכי-הדין בישראל 71-1970 (1971). מחקר זה מציג נתונים על גילם ומינם של עורכי-הדין, רקעם ומוצאם, מניעיהם לבחירת קריירה, רמת הכנסתם ועוד.

21 ראו נלי אליאס ומיכל שטראי עורכות דין שוות פחות: דפוסי ריבוד ואי-שוויון במקצוע עריכת הדין בישראל (נייר-דיון 95, מכון גולדה מאיר לחקרי עבודה וחברה, תל-אביב, 1998).

22 Dalia Rachman-Moore, Tamar Almor & Meir Kogman, *Equal Investments, Different Rewards: Gender Inequalities among Israeli Lawyers*, 13 INT'L J. LEGAL PROFESSION 189 (2006).

23 רינה בוגוש ורחל דון-יחיא מגדר ומשפט: אפליית נשים בבתי המשפט בישראל (עידן ירון מתרגם ועורך מדעי, 1999).

24 אורי הולצמן ודפנה יורעאלי "הכניסה הדיפרנציאלית של נשים להתמחויות ברפואה בישראל" בקורת ופרשנות 34, 65 (תש"ס).

25 דפנה יורעאלי "המיגדור בעולם העבודה" מין מיגדר פוליטיקה 167, 206 (דפנה יורעאלי ואח' עורכים, 1999): "...וכאשר רוב אנשי המקצוע בארגון או ביחידה המקצועית הם נשים, יגיעו הנשים לעמדות בכירות יותר".

26 שם, בעמ' 214.

27 חשוב להדגיש בנקודה זו כי מאמר זה אינו עוסק בקול השונה שהביאו אותן נשים, אם בכלל, למערכת המשפט. המאמר עוסק בתיאורו של תהליך ובניסיון להסבירו. איני מבקש לטעון כי השתלבותן של נשים בתפקידי שיפוט ופרקליטות עם קום המדינה התאפשרה רק על רקע

היסטורית זו. נוסף על כך, המחקרים דלעיל עוסקים בעורכות־דין, בעוד המאמר הנוכחי מדגיש את כניסתן של נשים לתפקידי שיפוט ופרקליטות ואת שילובן בהם כסוג של עיסוק ייחודי הנפרד מהפרקטיקה במגזר הפרטי. תרומתו הסגולית של מאמר זה היא הדגמת ההשפעה של שילובן של נשים במערכת המשפט בתקופת המנדט על שילובן של נשים בתפקידי פרקליטות ציבורית ושיפוט בתקופה שלאחר קום המדינה.²⁸ נוסף על כך אנסה להוכיח כי התובנות העולות מהמחקרים העוסקים בהשתלבותן של נשים בפרופסיות אחרות תקפות גם לגבי הפרופסיה המשפטית, ואבקש ליישמן בכל הקשור לשילובן של נשים בתפקידי שיפוט ופרקליטות כתת־התמחות ייחודית²⁹ בתוך שדה הפעילות המשפטית. גם שילוב זה הושג בסיועם של ארגוני נשים, לצד פעולות יחידניות של עורכות־הדין הראשונות, אשר פעלו למעשה – במודע או לא במודע – ליצירת מה שמכונה "דה־סנסיטיזציה" ("התרגלות" או "הרגלה" בתרגום חופשי) לקיומן של נשים במסגרות אלה. תרומה נוספת של מאמר זה היא ניתוח שילובן של נשים בתפקידי שיפוט ופרקליטות על רקע הסיטואציה המיוחדת ששררה בארץ־ישראל ואחר כך במדינת־ישראל למן הקמתה ועד לשנות השבעים – תקופה שהמחקר לגביה לא מוצה עד תום. כלומר, המטרה היא גם להראות כיצד תהליך הפמיניזציה של הפרופסיה, המתוארך לשנות השבעים, החל למעשה עוד קודם לכן.

ג. שופטות בימי המנדט הבריטי

1. בתי־המשפט הממשלתיים

התפקידים השיפוטיים המדינתיים בזמן שלטון המנדט הבריטי היו שמורים לגברים בלבד,³⁰ אך גם עורכי־הדין הגברים והסתדרות עורכי־הדין היהודים בארץ־ישראל נתקלו לעיתים בהפליה ובאי־שוויון, שהתבטאו במתן ייצוג משמעותי יותר לערבים במסגרות המשפטיות השונות ובניסיון להגביל את מספרם של עורכי־הדין היהודים בארץ. כך, נשמעו מחאות ביחס לבחינת עורכי־הדין הזרים – שבה נבחנו בעיקר יהודים שהגיעו מחוץ־לארץ – אשר נעשתה קשה יותר ויותר. הסתדרות עורכי־הדין היהודים הביעה את מחאתה

פעילותן שלהן או של חברותיהן בתקופת המנדט, אלא לתאר ולפענח קו התפתחות זה, שהינו מרכזי לטעמי, אך בוודאי לא בלעדי.

28 השוו לניסיון דומה שעושה McAfee, לעיל ה"ש 17.

29 על הסגרציה המגדרית בעיסוקים שונים ראו גם בכר, לעיל ה"ש 20.

30 בתקופת המנדט לא נמצאו נשים בתפקידי פרקליטות וייצוג השלטונות המדינתיים. אלה הועסקו רק בתפקידים פקידותיים ובתפקידים של מורות ואחיות. במשרד התובע הכללי הועסקו נשים כקלדניות בלבד. ראו: Palestine Junior Service Staff List (Alexandria, 1931).

גם על ייצוג-החסר של יהודים בוועד המשפטי,³¹ ומאוחר יותר גם על ייצוג-החסר של שופטים יהודים בהשוואה לערבים.³² במצב דברים זה התרכזו עורכי-הדין היהודים-הגברים במאבק כללי על השתלבותם במערכת השיפוט המנדטורית, וספק אם דעתם הייתה נתונה למעמדן של הנשים במקצוע. יש לשער שכל עוד לא השיגו את זכויותיהם שלהם, הם לא התפנו לעמוד על זכויותיהן של עמיתותיהם. גם מבחינת סיכויי המאבק היה ברור למדי שהשוואת זכויותיהם של עורכי-הדין הגברים מציאותית יותר מאשר מתן זכויות לנשים, היות שהבריטים התנגדו לקבלת נשים כעורכות-דין, אם מפאת חששם מפני פגיעה בערבים (לרבות במהלך הדיון המשפטי עצמו)³³ ואם מפני שהם עצמם היו שמרנים בעמדותיהם כלפי עבודת נשים. סיבות אלה הפכו כל מאבק אפשרי בהקשר זה לקרב אבוד מראש.

2. "משרד הרבנות"

זירה אחרת שממנה הודרו נשים היא "משרד הרבנות". בשנת 1922 החלה ממשלת המנדט לעסוק ב"סידור המשפט האזרחי בארץ". התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות הגישה תזכיר לממשלה שלפיו את סמכות השיפוט בענייני "ממונות של אישות בין העברים" אין למסור למשרד הרבנות. מאידך גיסא טענה ההתאחדות כי אין למוסרו גם לבית-המשפט של הממשלה, ולכן הציעה "...שיוסד משפט עברי חילוני בתוקף ממשלתי על יסוד של שווי זכויות לנשים ולגברים, אשר לו תהיה הסמכות לשיפוט בענייני האישות של העברים, כגון: ירושה, בגרות, אפטרופסות, מזונות וכל השאלות הכלכליות התלויות בנשואים ובמשפחה".³⁴ ההצעה להקים בית-דין חילוני לא מומשה. הנשים היו מנועות גם מלהיבחר בבחירות למועצת הרבנים, אף שלדברי עדה מימון, "...דוקא לאשה יש ענין במועצת הרבנים, היות ובמוסד זה יש לקבוע את אחד התקונים ההכרחיים להטבת המצב המשפטי של האשה העבריה. אולם לתביעתן לא הושם לב...".³⁵ עם זאת, היו בארץ-ישראל מוסדות שיפוטיים או מעין-שיפוטיים שבהם השתלבו נשים, כפי שאדגים כעת.

- 31 ראו אצ"מ J108/33, מכתב מהסתדרות עורכי-הדין היהודים לזקן השופטים מיום 8.4.1929 (באנגלית). כן ראו אצ"מ J108/33, מכתב מד"ר זמורה, יושב-ראש הסתדרות עורכי-הדין היהודים, לזקן השופטים מיום 24.5.1933 (באנגלית), הפונה בבקשה לשנות את הרכבו הפרסונלי של הוועד המשפטי ואת הייצוג היחסי בו, אשר לא השתנה מאז הוקם הוועד.
- 32 "תזכיר עורכי-הדין היהודים בחיפה בדבר מנוי שופט יהודי" המשפט א 119 (1927); אצ"מ S25/658/2. כן ראו אצ"מ S25/660/4, על הדרישה למנות שופט יהודי בטבריה.
- 33 ראו PRO CO733/190/9, מכתב מזקן השופטים לנציב העליון מיום 28.3.1930, על הצורך הדהוף להעביר חקיקה להגבלת ייצוג של נשים לפני שהן יבקשו להופיע לפני בתי-דין שרעיים. כבר בשנת 1921 טען הלורד קרוזון, מזכיר המדינה לענייני חוץ, כי הערבים לא יסכימו לחקירה נגדית על-ידי אישה. PRO CO 733/68, מכתב מלינדסיי (R.C. Lindsay) (בשם מזכיר המדינה לענייני חוץ הלורד קרוזון) להרברט סמואל מיום 5.1.1921.
- 34 עדה פישמן תנועת הפועלות בארץ-ישראל 202-203 (1929).
- 35 שם, בעמ' 206. לסוגיות אלה ראו גם מנחם אלון מעמד האישה 51-101 (2005).

3. בתי-המשפט העירוניים

תפקיד שיפוטי שניתן להגדירו "מדינתי" הוא זה של "שופטי העיר" לפי פקודת בתי משפט עירוניים. ובכל-זאת לא היה זה תפקיד שיפוטי מדינתי של ממש, וככזה נוצרו בו הזדמנויות למינוי נשים שופטות, הגם שהן מומשו בצורה חלקית מאוד. אבקש להרחיב מעט בדוגמה זו כדי להדגים שני עניינים: האחד, את החשיבות שייחסו לערכאה זו דווקא בעיר תל-אביב, ואת הניסיון לרכוש סמכויות ואוטונומיה שיפוטית בעניינים המוניציפליים על בסיס התפיסה של שיתוף תושבים בהליך השיפוטי, שהוכר גם כהליך "מתנך" ולאומי; והאחר, בהעדר מעורבות של ארגוני הנשים, את מיעוט הנשים (אישה אחת) שהשתלבו במוסד זה בתפקיד שיפוטי, למרות החשיבות המיוחדת של ערכאה זו בחיים הציבוריים ביישוב, כאמור. לכל אלה תיוחס משמעות גם בפרק הבא, העוסק בתפקידים השיפוטיים לאחר קום המדינה.

לפי פקודת בתי משפט עירוניים, "הנציב העליון רשאי למנות... אנשים ראויים, בני הנוך ואנשי צורה, להיות שופטי עיר...".³⁶ עם זאת, אין הכוונה למינוי לתפקיד שיפוטי קבוע (הגם שהיה בסמכותו של הנציב העליון לעשות כן), אלא למה שאנו מכירים כיום כ"נציגי ציבור" או "שופטי-כבוד". בחלק מן הערים, דוגמת יפו, מונו שופטים בשכר. בערים אחרות, דוגמת תל-אביב, לא היו בדרך-כלל שופטים בשכר. באותם מקומות שבהם הועסקו שופטים לא בשכר, נהפכה ערכאה זו במידה רבה לערכאה "מקומית", אשר התנהלה בפיקוח ממשלתי אך נהנתה מאוטונומיה מסוימת.³⁷ במקרה של תל-אביב, אשר לא הייתה עיר מעורבת, הייתה זו מעין ערכאה יישובית. יתר על כן, בתל-אביב התגנדו בתחילה לשופט בשכר, מאחר ש"סודור בית המשפט ע"י קביעת שופט בשכר, לא יתן את הפתרון הרצוי, היות שטבע המשפט העירוני דורש שלחוקים העירוניים תהיה השפעה חנוכית ומוסרית על הנתבעים, וזו אפשרית אם פסקי הדין הם ע"י בחירי הצבור, היושבים בתור שופטי כבוד".³⁸ הרציונל להשארת הסמכות בידי שופטי-הכבוד (להבדיל משופטים בשכר שדרגתם כשופטי שלום) היה קשור לא רק למרכיב החינוכי (שאליו אדרש עוד בהמשך הדברים), אלא גם לרצון לשמור על אוטונומיה בענייני המשפט המוניציפליים³⁹ ולרצון לא להעביר סמכויות שיפוטיות לידיים בריטיות – מגמה שהייתה מקובלת ביישוב באותו זמן. באחת הישיבות בעניין זה בעיריית תל-אביב ציין אחד השופטים, פרנקל, כי "הפרסונל של שופטי השלום הממשלתיים הולך ויורד באיכות", ועל-כן לא רצוי להעביר

36 ס' 2 לפקודת בתי משפט עירוניים, הא"י צ"ז, עמ' 995. הנציב העליון, ולאחר קום המדינה – שר המשפטים, היו יכולים למנות גם שופטים מדינתיים מקצועיים בשכר.

37 לסקירה היסטורית קצרה של בית-המשפט העירוני בתל-אביב ושל החקיקה בעניין ראו עת"א מ 1172, תיק 2797.

38 עת"א מ 1173, תיק 2805, מכתב ממאיר דיונגוף לנציב העליון מיום 18.3.1931.

39 באמצע שנות העשרים ניהלו בתל-אביב מאבק לניתוק הקשר עם בית-משפט השלום/העירוני ביפו, במסגרת חתירה לקבלת אוטונומיה שיפוטית בהקשר זה. עת"א מ 1172, תיק 2797, רשימה של עורך-הדין של העירייה בעניין תולדות בית-המשפט העירוני מיום 22.11.1940.

לידיים אלה גם את סמכות השיפוט בעניינים המוניציפליים.⁴⁰ מפרוטוקול הישיבה ניתן ללמוד גם כי הרעיון של העברת סמכות השיפוט לשופט בשכר נבע מהשתתפות לא-תדירה של שופטי-הכבוד, מאיחור לדיונים וכיוצא באלה. משום כך בחנו בעיריית תל-אביב את האפשרות להמליץ על שופט בשכר. ככל הנראה נזנחה הצעה זו או לא יושמה. בשנת 1936 הגיע מוסד זה של בית-המשפט העירוני לשפל, עד כדי כך שהבריטים הציעו לבטלו. הצעה זו עלתה בדוח של ה-Royal Commission, שלפיו המטרות המקוריות של בית-המשפט הללו לא הושגו, ובכלל זה "the purpose of taking over petty judicial work of local interest and of associating the leading citizens with the work of the Government".⁴¹ בעיריית תל-אביב התנגדו לביטולו של בית-המשפט, ואף פנו לזקן השופטים, שהסכים כי בתי-המשפט העירוניים לא הוכיחו את עצמם "בעיקר בערים מעורבות", אך "the municipal court might serve a useful purpose in Tel-Aviv",⁴² אולי משום שבתל-אביב מימשה ערכאה זו את הציפיות והרציונל שבהקמתה.

האיום בסגירת בית-המשפט עשה את שלו. החל בשנת 1938 ניכרת דווקא מגמה של שתדלנות (lobbying) לטובת פרטים שביקשו להימנות עם שופטי-הכבוד בעיריית תל-אביב. הוקמה ועדה, בראשותו של סעדיה שושני,⁴³ להכנת הצעה בדבר הרכבו של חבר השופטים בבית-המשפט העירוני.⁴⁴ במסגרת זו פנו גורמים שונים, בעיקר אגודות, והציעו מועמדים לבית-המשפט. רשימת המועמדים שנקבעה בוועדה זו מרתקת: שופט הנמנה עם סיעת הפועלים; שופט מטעם בעלי הבתים; שופט מטעם הסוחרים הזעירים; שופטים מטעם עולי גרמניה, מטעם הספרדים, מטעם הציונים הכלליים ומטעם הרוויזיוניסטים; וכן חבר הסתדרות הרופאים, על-פי בקשת ההסתדרות.⁴⁵ כעת נהפכו ההשתתפות והשותפות בערכאה זו לעניין יישובי, שכמעט כל גורם מאורגן רצה ליטול בו חלק.⁴⁶ הדבר דומה להתפתחויות מאוחרות יותר, שבהן אדון בהמשך, הקשורות לדרישה למנות שופט ספרדי לבית-המשפט העליון ולתביעתם של ארגוני נשים לשלב שופטות במערכת. קונסטלציה זו יכלה להתקיים

40 עת"א מ 1173, תיק 2801, זכרון-דברים של ישיבת שופטי בית-המשפט העירוני בתל-אביב מיום 26.3.1936.

41 ג"מ מ-276/21, Extract from Royal Commission's Report. מגמה זו של ניסיון לשתף את תושבי הארץ בהליך השיפוטי לא הייתה נחלתם של בתי-המשפט העירוניים בלבד. כך היה גם, למשל, בבית-המשפט לקרקעות.

42 ג"מ מ-276/21, Memorandum on Abolition of Municipal Courts.

43 ראו לעיל בה"ש 19.

44 עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב ממזכיר העיר לשושני מיום 19.12.1938.

45 עת"א מ 1173, תיק 2801, ישיבת הוועדה למינוי שופטים נוספים מיום 6.3.1939.

46 במהלך השנים ביקשו גורמים נוספים להימנות עם חברי בית-המשפט. מחאה אחת הגיעה מצד המזרחי, על כך שאין בין השופטים מי שמשתייך ל"ציונות החרדית המאורגנת בתנועה הציונית". עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב מד"צ. פנקס לראש העיר מיום 4.1.1940. מחאה אחרת הגיעה מצד התאחדות התימנים. עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב מהתאחדות התימנים לראש העיר מיום 17.5.1946.

בתל-אביב, בהיותה עיר לא-מעורבת. בערים אחרות, דוגמת חיפה ויפו, נעשה המינוי לפי שיוכם הדתי/הלאומי של השופטים.⁴⁷ מכל מקום, ככל הידוע לא מונו נשים לתפקידי שיפוט בערים המעורבות, שבהן נשללה מנשים גם זכות הבחירה,⁴⁸ לקול מחאתם של מנהיגי היישוב, דוגמת יעקב טהון (אשר רק שנים ספורות קודם לכן עוד התמהמה בעניין מתן זכות לנשים להשתתף במשפט השלום העברי): "אין ספק שהחוק העותומני שיצא לפני חמשים שנה אינו מתאים יותר לתנאי הארץ, ואנו מניחים שחוץ מהיהודים יש גם חלק גדול מקרב הצבור הא"י הכללי הדורש גם הוא בשביל האשה זכות שווה לפני החוק בענינים צבוריים... גם למעשה קבלו הנשים זכות זו לבחור ולהבחר בתוך הארגון היהודי הכללי (אספת הנבחרים ליהודי א"י) והמקומי (העיריות וועדי הקהילות) והן ממלאות במוסדות אלה את תפקידן האזרחי כמו הגברים..."⁴⁹ אך דווקא בתל-אביב, שבה הייתה לנשים זכות הבחירה, ועל רקע ריבוי הפניות לשותפות במשפט העירוני בתל-אביב, בולט העדר הקול הנשי של ארגוני הנשים.⁵⁰ לא נמצא כל אזכור למעורבות או לשתדלנות מצד ארגוני הנשים, והתוצאה היא שלא מונו נשים. בטיטת הרשימה משנת 1940 נכלל אומנם שמה של עורכת-הדין רבקה דנון, שהייתה אחת מעורכות-הדין הראשונות שהוסמכו בארץ,⁵¹ אולם בפרסום בעיתון הרשמי מאותה שנה נעדר שמה, ומסתמן כי היא לא מונתה בסופו של דבר.⁵² חשוב לציין שחלק לא-מבוטל מבין השופטים בשנת 1940 היו עורכי-דין.⁵³ ככל הנראה הוכיח הדבר את עצמו, ובשנת 1943 פנה עורך-הדין של העירייה בבקשה לא למנות את מי שאינם בקיאים בחוק (עורכי-דין) לתפקיד שופטי-כבוד. לדבריו, הדבר היה חשוב הן לניהול נכון של המשפט והן לנוכח המעורבות הגוברת של עורכי-דין המייצגים נאשמים בבית-המשפט.⁵⁴

- 47 ג"מ מ-280/32, מכתב מנציב מחוז חיפה למזכיר הראשי מיום 15.2.1946.
- 48 "שאלות השעה" דבר הפועלת 23.1.1936, 210: "...אנו חיים בארץ, אשר ממשלתה שללה מהאשה את הזכות לבחור ולהבחר בערים המעורבות (ובתוכן גם ירושלים וחיפה) על יסוד זה שהארץ טרם בשלה למתן זכויות לאשה".
- 49 אצ"מ S30/2655, ישיבה א' בענין חקת הבחירות לעיריות מיום 17.10.1926 (משתתפים, בין היתר, י' טהון ויצחק בן-צבי, בא-כוחה של הנהלת הוועד הלאומי). בפקודת הבחירות לעיריות הוצע לאפשר זכות בחירה ל"כל זכר". בישיבה הוצע לתקן זאת ל"כל איש ואשה".
- 50 ואולי אין הדבר מפתיע. ראו "שאלות השעה" דבר הפועלת 23.1.1936, 210: "אחרי 50 שנה של קיום היישוב החדש בארץ ושל השקעת כוחות עצומים של האשה בהקמת היישוב הזה – אין נבחרת אחת בין 15 חברי עיריית תל-אביב." ראו גם פרשת שושני, לעיל ה"ש 19.
- 51 ג"מ מ-723/9, Municipal Courts Ordinance, Warrant of Appointment, 17.10.1940.
- 52 PALESTINE GAZETTE 1051, 1361 (17.10.1940).
- 53 עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב ממזכיר העיר לקצין המחוז מיום 7.1.1940. למרות זאת פנתה הסתדרות עורכי-הדין בתל-אביב אל ראש העיר בטרוניה על כך שלא נועצו עם ההסתדרות קודם שאישרו הרשימה, וזאת במטרה למנוע "תקלה צבורית" (שמא אחד מעורכי-הדין יפגע בכבודם של כלל עורכי-הדין). עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב מהסתדרות עורכי-הדין לראש העיר מיום 4.1.1940.
- 54 עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב מעורך-הדין של העירייה לראש העיר מיום 3.12.1943.

בסיכומם של דברים, בית-המשפט העירוני בתל-אביב התפתח בצורה ניכרת בסוף שנות השלושים, אז נהפך ל"מצרך מבוקש" ונחשף להשפעתם של גורמים שונים ולמעורבות פוליטית מפלגתית או מקצועית. בשנת 1944 נהפך בית-המשפט העירוני בתל-אביב למעוזם של עורכי-הדין. חלקם ייצגו מפלגות שונות, וחלקם פעלו כאנשי-מקצוע בלתי-תלויים, לפחות לכאורה. בדומה למגמה שניכרה בבית-הדין של ההסתדרות, שבו אעסוק בהמשך, נעשה כעת המשפט העירוני בתל-אביב כפוף למרותם של המשפטנים: 13 מבין 25 חברי בית-הדין היו עורכי-דין. באותה שנה אושר ופורסם דבר מינויה של דנון לשופטת (כבוד) בבית-המשפט העירוני.⁵⁵ ככל הנראה לא דובר במינוי פוליטי, ועצם מינויה של אישה לא עורר כל עניין או בעיה. רבקה דנון מונתה רק על-שום היותה עורכת-דין, בלא קשר למגדר. במונן זה, המאבקים על זכותן של נשים לשמש עורכות-דין הוכיחו את עצמם, מאחר שאלה יכלו להשתלב בתפקידים ציבוריים, אך המינוי עצמו היה חלק משיוך פרופסיונלי, ולא מגדרי, והיה מינימלי בהחלט.⁵⁶ מכל מקום, לאחר שנדמה כי בית-המשפט העירוני החל לפעול בצורה תקינה וסדירה, הסתבר שבשנת 1945 כבר פנה ראש העיר לשלטונות המנדט וביקש מינוי של שופט בשכר, בעיקר משום ששופטי-הכבוד "עסוקים בענייניהם" ואינם יכולים להקדיש זמן מספיק לדיוני בית-המשפט.⁵⁷ בהמשך אכן מונה שופט בשכר, אך עדיין פעלו גם שופטי-כבוד במסגרת ערכאה זו. כך גם אחרי קום המדינה, כפי שאדגים בהמשך.

4. משפט השלום העברי

להבדיל מהמוסדות המשפטיים של ממשלת המנדט, כאשר דובר ביישוב, היה לכל-הפחות פוטנציאל למינוי שופטות.⁵⁸ כלומר, זירת הפעילות המשפטית הלא-פורמלית הייתה רחבה מזו הפורמלית, ואפשרה התפתחויות מעניינות וחשובות. בדבריי אני מכוון לערכאה הפנים-יישובית שכונתה "משפט השלום העברי".⁵⁹ יש להדגיש כבר בפתח הדברים כי ערכאה זו הייתה מערכת שיפוטית אלטרנטיבית שהשתתפו בה נציגי ציבור שלא היו משפטנים בהכרח, ולפיכך שאלת מינוין של שופטות לערכאה זו הייתה שונה מהשאלה שעלתה בשאר ארצות העולם. ערכאה זו פעלה כבר בתקופה העות'מאנית, וככל הידוע,

- 55 עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב מראש העיר לקצין המחוז מיום 17.5.1944.
- 56 השוו לעניין הבחירות בתל-אביב בשנת 1936. "שאלות השעה" דבר הפועלת 23.1.1936, 210: "...התבוסה היא גם של הצבור המתקדם בעיר זו וקודם כל של תנועת הפועלים, אשר לא ידעה בענין הפוליטי החשוב הזה לשמור אמונים לאחד היסודות של תנועתנו - לחובה לשתף את החברה במילוי תפקידים צבוריים אחראיים."
- 57 עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב מראש העיר לסגן קצין המחוז מיום 5.8.1945.
- 58 כאמור, מבחינת האוטונומיה שיושמה בבית-המשפט העירוני בתל-אביב, ניתן לראות בערכאה זו ערכאה פנים-יישובית.
- 59 מרדכי בן-הלל הכהן "לתולדות משפט השלום העברי בארץ-ישראל (מזכרונות)" משפט השלום העברי: שאלותיו להלכה ולמעשה א 3 (תרפ"ה); SHAMIR, לעיל ה"ש 19.

לפחות במושבה ראשון-לציון כיהנה גם שופטת – נחמה פוחצ'בסקי.⁶⁰ לאחר מלחמת-העולם הראשונה חודש מפעל זה, תוך ניסיון להדיר את רגלי הנשים מהשתתפות בו באזורים מסוימים. כלומר, היו מקומות שבהם הורשו נשים לשמש שופטות, אך היו גם מקומות שבהם נמנעה מהן זכות זו. גם קבלת הזכות, יש לציין, הייתה פרי מאבק, ולא ניתנה כדבר מובן מאליו. כך, דניאל אוסטר,⁶¹ מי שהיה מזכיר המחלקה המשפטית של ועד הצירים⁶² וביקר במחוזות השונים כדי לארגן מחדש את משפט השלום העברי, כתב לד"ר י' טהון,⁶³ בינואר 1919, את הדברים הבאים:

"התעוררה שאלת האשה ואין אני יודע איך לענות. דורשים בחירות כלליות לשופטים והנשים כמובן דורשות זכות הבחירה גם אקטיבית וגם פסיבית. אני מבין כי בפרינציפ לא נוכל להתנגד אבל בכל זאת איני מתאר לי במציאות 'שופטות'. דבר שאין אפילו באמריקה ואנגליה איני מבין כי יהיה לו מקום כבר אצלנו בארץ ישראל. אמנם בערים השתדלתי לבלי לעורר את השאלה וסדרתי, כי ועד העיר היה ממנה את השופטים בתקן קטן על פי הצעת כל האגודות וחברות. בעיר לא התעוררה שאלת הנשים אבל במושבות אי אפשר היה לתת לוועד למנות אחרי כי הועדים בפרט במושבות הגליל העליון הם רק ועדי האכרים (לתושבים אין זכות בחירה) נאלצתי למסור בחירת השופטים לאספה כללית. ובאמת היה לי קשה מאוד. הנשים דרשו זכות הבחירה גם אקטיבית וגם פסיבית. רציתי להתנגד אבל ראיתי כי לא יצא הדבר יפה, מוכרח הייתי לסדר ככה, כי נתתי להן כל הזכויות והשתדלתי, כי לא תבחרנה נשים ובאמת יצא כך. אבל את השאלה הזאת צריך לפתור באופן פרינציפלי ולזה אני מבקש תשובה, כי עוד מעט תהיה אותה השאלה במושבות הגליל התחתון ושם יכולות כן להבחר נשים. אין אני רואה אסון בזה אבל גם עוד מקדם לפי דעתי."⁶⁴

60 יפה ברלוביץ "בית משפט של אישה אחת: סיפורה של נחמה פוחצ'בסקי כהיסטוריה מקומית של נשים (ראשון לציון, 1893–1933)" "חוקה אחת ומשפט אחד לאיש ולאשה": נשים, זכויות ומשפט בתקופת המנדט (אייל כתבן, מרגלית שילה ורות הלפרין-קדרי עורכים, עתיד להתפרסם 2009).

61 דניאל אוסטר נולד בגליציה בשנת 1883, למד משפטים באוניברסיטת וינה, ועלה לארץ-ישראל בשנת 1914. בשנים 1919–1920 שימש מזכיר המחלקה המשפטית של "ועד הצירים", ובמסגרת זו עסק בארגון מחדש של משפט השלום העברי ברחבי הארץ. דוד תדהר אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו כרך א 165. ראו במיוחד אצל פלטיאל דייקן תולדות משפט השלום העברי 28 (תל-אביב, 1964).

62 "ועד הצירים" שימש "נציגות של ההסתדרות הציונית בא"י במטרה להכשיר את הקרקע להגשמת המפעל הציוני". שמעון רובינשטיין ברקיע הצפיות: המדיניות הקרקעית של "ועד הצירים" ב-1918 17 (ירושלים, 1993).

63 ד"ר יעקב טהון נולד בגליציה בשנת 1880, הוסמך במשפטים בשנת 1904, ועלה לארץ-ישראל בשנת 1907. היה ממנהלי משפט השלום העברי לפני מלחמת-העולם הראשונה, וישוב-ראש הוועד הזמני בשנת 1919. דוד תדהר אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו כרך ד 1610.

64 "אצ"מ L2/193, מכתב מדניאל אוסטר לד"ר י' טהון מיום 31.1.1919 (ההדגשה במקור).

פסקה זו מתארת תמונה יוצאת מגדר הרגיל. אוסטר מבין, מצד אחד, שכלפי חוץ אל לו להציג את היישוב (החדש) כמתנגד לזכות הבחירה הפעילה והסבילה של נשים לתפקיד שיפוטי. מצד אחר, הוא מבין כי מצופה ממנו למנוע התפתחות כזו, ועל כך מעידה הלשון האפולוגטית ("רצייתי להתנגד..."). לעת עתה הצליח אוסטר לפתור את ה"בעיה", שכן בפועל לא נבחרו נשים. ביחס לתוכן הדברים, חשוב לשים לב לטיעון כי "עוד מוקדם" ליתן לנשים את הזכות להיבחר לשופטות, בוודאי כל עוד היא לא ניתנה במדינות המערב.⁶⁵ טיעון דומה הושמע על-ידי הערבים והבריטים שנה לאחר-מכן, כבסיס לדחיית בקשתה של ברנה רשל – המשפטנית הראשונה שהציגה את מועמדותה לבחינות עורכי-הדין הזרים בארץ-ישראל.⁶⁶

תשובתו של טהון למכתבו של אוסטר הייתה קצרה: "אין לתת פתרון לשאלה הזאת (שאלת 'שופטות') כל זמן שלא נתן פתרון לשאלה הזאת בבית-משפט השלום העליון ביפו" (כלומר, במוסד העליון של אותה מערכת משפטית לא-פורמלית),⁶⁷ ואוסטר מצידו קיבל את הגושפנקה להמשיך לפעול כמצופה ממנו.⁶⁸ עם זאת, ימים מספר לאחר-מכן נמלך טהון בדעתו וציין כי "בנוגע לשאלת הנשים, הנה דעתנו היא כי צריך להשאיר את השאלה הזו פתוחה בכל מקום כפי אשר יוחלט שם... למרות מה שחשבתי קדם, כי צריך לחכות בדבר עד אשר יחלט על זה בבית-משפט השלום העליון ביפו. בגליל רואים אנו התקדמות הדעות היא יותר מהירה מאשר ביהודה".⁶⁹ אכן, עוד באותה שנה נבחרו נשים – חלקן פועלות וחלקן איכרות – לשופטות במשפט השלום העברי במושבות הגליל העליון.⁷⁰ כמה מהן מוכרות היטב: בסביץ' – ככל הנראה מדובר באלישבע בסביץ', מן המורות הראשונות במטולה ובעלת מודעות למעמד האישה;⁷¹ דיין – ככל הנראה מדובר בדבורה דיין, אשר

65 השוו: VIRGINIA G. DRACHMAN, *SISTERS IN LAW* 20 (Cambridge 1998), על בתי-המשפט בארצות-הברית שדחו בקשות של נשים לשמש עורכות-דין רק על יסוד העובדה שבאנגליה הן לא הורשו לעשות כן, וזאת מתוך אמונה בדבר, ולא על בסיס עדויות לכך. אוסטר, אגב, טען כי בארצות-הברית עוד לא היו שופטות, אולם למעשה כבר בשנת 1870 כיהנה שם שופטת. ראו בהרחבה אצל: Christine Alice Corcos, *Portia Goes to Parliament: Women and Their Admission to the English Legal Profession*, 75 DEN. U. L. REV. 307-379 (1998).

66 ראו אצל כתבן והלפרין-קדרי, לעיל ה"ש 7.

67 אצ"מ L2/193, מכתב (ככל הנראה מי' טהון) לדניאל אוסטר מיום 14.2.1919.

68 אצ"מ L2/193, מכתב מדניאל אוסטר לד"ר י' טהון מיום כ"א אדר תרע"ט (21.2.1919): "ביחס לשופטות כמובן אתנהג לפי תשובתו."

69 אצ"מ J1/52, מכתב מד"ר י' טהון לדניאל אוסטר מיום 26.2.1919.

70 אצ"מ J1/42, רשימת השופטים בבתי-משפט השלום בסוף 1919. בכנרת-דגניה-מלחמיה – גב' צרנובובסקי (פועלת) וגב' דיין (פועלת); במחניים-אילת-השחר – שרה סגלביץ (פועלת) ורבקה אדלר (פועלת); במטולה-כפר-גלעדי – גב' שהם (איכרה), גב' בסביץ' (איכרה) וגב' גלובצקי (פועלת).

71 ראו בקצרה אצל רונית אנטלר "בית הספר הדתי במטולה" אתרוג 20, 38 (2003).

עלתה בעלייה השנייה לדגניה, עסקה אף היא בפעילות לקידום מעמד האישה,⁷² ונבחרה בהמשך גם לשופטת במשפט השלום המרכזי למושבות הגליל התחתון;⁷³ ושהם – אולי צילה שהם לבית פיינברג,⁷⁴ אשר עשור לאחר־מכן שימשה שופטת משפט השלום העברי בחיפה. אוסטר, אשר ביטא לפתע גאווה על השוויון בין המינים במושבות, דיווח בעיתון בגליל על הקמת משפט השלום העברי במושבות הגליל התחתון:

"לפי הסדר הנהוג ביתר המקומות, רק שנוי אחד חשוב בא בסדור בתי המשפט במושבות בכלל. בערים אין נותנים עדין זכות בחירה לכל הצבור. כלומר, אין השופטים נבחרים ע"י הצבור כלו כי אם נמנים ע"י ועדי העיר. במושבות נמסרה בחירת השופטים לכל תושבי המקום בלי הבדל מעמד ומין הן זכות הבחירה האקטיבית והן הפסיבית לפי חקת הבחירות לאספה המיסדת. התוצאות רצויות מאוד..."⁷⁵

המצב בערים אכן היה שונה. התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות, באמצעות רוזה וולט־שטרואיס, מחתה על כך שלא הוזמנו נשים במסגרת ארגונו מחדש של משפט השלום העברי:

"...החצי השני של הישוב כלו – את האשה שכחתם. לא מצאתם לנחון להזמין נשים לאספותיכם ומכל שכן לבחר בה בין השופטים. במה תצדיקו, רבותי, מעשה זה? זה שמא תאמרו – מה יגיד הישוב הישן? ולמה זה לא הסכים הועד הזמני לותר על זכות האשה בשעה שהישוב הישן עמד רק על הדרישה הזו והכריז לבלתי השתתף בבחירות?"⁷⁶

יצחק נופך, שהיה אחראי על משפט השלום העברי בירושלים, הסביר כי ידיו כבולות

- 72 ראו את ספריה: דבורה דיין אספר (1953); דבורה דיין באושר וביגון (1957). דיין אינה מאזכרת את עניין משפט השלום העברי.
- 73 ראו אצ"מ J1/51, מכתב מדניאל אוסטר ל'י טהון מיום י"א אייר תרע"ט (11.5.1919), על סידור משפט השלום המרכזי למושבות הגליל התחתון. בית־המשפט נקבע בטבריה, ובין השופטים הייתה דבורה דיין.
- 74 אם כי ייתכן שבאותה עת היא שהתה בחוץ־לארץ. כילי מלמן "מן השוליים אל ההיסטוריה של היישוב: מיגדר וארץ ישראליות (1890–1920)" ציון סב 243, 260–261 (תשנ"ז).
- 75 אצ"מ J1/51, מאמרו של דניאל אוסטר "משפט השלום במושבות הגליל התחתון". מצב זה נשאר גם בבחירות שנערכו שנה לאחר־מכן, אשר נקבעו בבחירות "בלי הבדל מין ומעמד". ראו אצ"מ J1/51, מכתב ממזכיר משפט השלום העברי המרכזי במושבות הגליל העליון לדניאל אוסטר מיום כ"ב טבת תר"פ (13.1.1920); אצ"מ J1/42, רשימת השופטים במשפט השלום העברי במושבות הגליל העליון (ca 1920): בית־המשפט במחניים־אילת־השחר – שרה סגלביץ (פועלת) ורבקה אדלר (פועלת); במטולה־כפר־גלעדי – גב' ט' גלובצקי (פועלת). ראו גם אצ"מ J1/46/1, פרוטוקול האספה לבחירת שופטים לבית־משפט השלום העברי המרכזי בראש־פינה (ca 1920). בין הנבחרות הייתה גב' חנה שטרקיס.
- 76 ככל הנראה מדובר באצ"מ J1/52, מכתב מרוזה וולט־שטרואיס ל"ועדה המסדרת את משפט השלום בירושלים", לידי מרדכי בן־הלל הכהן, מיום ט"ו כסלו תר"פ (7.12.1919).

בעניין זה מכוח החלטת משפט השלום העליון כאשר נוסדו הסניפים בערי ישראל.⁷⁷ בחיפה הייתה הסיטואציה שונה במקצת. ועדת הבחירות בעיר פרסמה רשימת מועמדים למשפט השלום העברי, אך ברשימה זו לא נכללו נשים. קבוצה של נשים, ככל הנראה חברות התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות, שלחו מכתב לוועדת הבחירות, שבו ביקשו להוסיף לרשימה כמה נשים (טורובסקי, ליכטנשטיין, כהן ופיטלסו). הן הסבירו כי –
 "...ישוּב חיפו [כך!] הוא מורכב משני המינים: גברים ונשים. הגנו מבקשות לא לשלל מחצי של היישוב את זכותו להשתתף גם במשפט השלום כמו שהנהו משתתף בכל החיים הצבוריים."⁷⁸

הפעם ניסה אוסטר למנוע את המבוכה בעוד מועד, אך לא לפני שהכיר בזכותן של הנשים לבחור ולהיבחר לשופטות, למרות חששו שמתן הזכות יגרום לקריסתו של המפעל ששמו "משפט השלום העברי". הפעם הושגה לכאורה פשרה שהייתה מקובלת על ההתאחדות – להמתין לבחירות הכלליות. דהיינו, כעת החליטו להמתין לא לקבלת הזכות בחוץ-לארץ או לאישורו של משפט השלום העברי העליון, אלא להחלטות בדבר זכות הבחירה:
 "ברצון קבלנו את הידיעה, כי בחיפה החלט לסדר בחירות כלליות לשופטים במשפט שלום המקומי, דבר אשר טרם הנהג בערים, אבל אשר רצוי מאד מטעמים שונים. אין ספק, כי אי אפשר ואין כל רשות לשלול מחצי התושבים את זכות הבחירה הפסיבית המגיעה להם בשעת הבחירות הכלליות, אבל בהתחשב עם המצב הנוכחי, כי השאלה זו עלולה לגרום להרס גמור בשביל מוסדנו ע"י התפלגות התושבים ואולי גם ע"י סדור בית משפט שני או בכלל יביא לסכסוכים, אשר ביחס למוסד זה לא היו עד כה, בהתחשב עם זה, כי בקרוב תהיה אספת הנבחרים, אשר בודאי תקבל החלטות חיוביות ביחס לשאלת זכויות הנשים ובכלל יקבע אז אפן בחירות כללי וחיובי בשביל כל הארץ ובשביל כל המוסדות בארץ ומשפט השלום המקומי אינו זקוק דוקא לבחירות מייד, היות ונוספו בימים אחרונים 20 שופטים חדשים, הנני מתכבד להציע לפני כי אחרי משא ומתן שהיה לנו (לה. טורובסקי ולי) עם באת כח ההתאחדות הנשים כאן, לדחות את הבחירות הכלליות לאחרי האסיפה של נבחרי א"י. אם נשקול את התועלת אשר תביאנה הבחירות הכלליות עם הנזק אשר עלולות לגרום במצב הנוכחי לרגלי שאלת האשה, נבוא לידי מסקנא כי לטובת המוסד מוטב לע"ע לדחות את הבחירות הכלליות."⁷⁹

77 ההחלטה שנופך מצביע עליה לא נמצאה. לא ידוע גם אם התקבלה בסופו של דבר החלטה כלשהי במשפט השלום העברי העליון בעניין זה. ארכיון יד-טבנקין, חטיבה 15 (שרה עזריהו), מיכל 1, תיק 1, מכתב מיצחק נופך ממשפט השלום העברי בירושלים להתאחדות מחודש כסלו 1920. נופך העביר את מכתבה של ההתאחדות למשפט השלום ביפו. ראו אצ"מ J1/52, מכתב מיצחק נופך ללשכה המרכזית של בתי-משפט השלום בארץ-ישראל (יפו) מיום ט"ז כסלו תר"פ (8.12.1919).

78 ארכיון עיריית חיפה, חטיבה 8, ועד הקהילה, מכתב ללא תאריך (תיארוך: ca 02.1920).

79 אצ"מ J1/45, מכתב מדניאל אוסטר לוועדת הבחירות בחיפה מיום ז' אדר תר"פ (26.2.1920).

עם זאת, ימים מספר לאחר-מכן התכנסו חברות ועד ההתאחדות על-מנת לדון בשאלה זו, ו"החליטו פה אחד לא לותר על זכותנו ודרישתנו הצודקת".⁸⁰ לא ידוע כיצד הסתיים העניין,⁸¹ אך לענייננו חשוב להבחין כיצד המאבק על מינוי השופטות היה קשור למאבק הרחב יותר על זכות הבחירה הכללית של נשים לכל מוסדות היישוב.⁸² לשני המאבקים הייתה דינמיקה דומה, ובשני המקרים נתפסה טובת בניין האומה כגוברת על טובת הנשים.⁸³ חשוב להדגיש כי שני המאבקים עסקו בשוויון זכויות פוליטי, קרי, בשאלת הייצוג, ולא בשאלת הכניסה לפרופסיה, שהרי לא דובר בתפקיד שיפוטי המחייב הכשרה משפטית, אלא בתפקיד בעל גוון ציבורי המבטא השתתפות בחיים הציבוריים. יש לשים לב, עם זאת, להבחנה מעניינת בין שני המקרים: המאבק על בחירת השופטות החל בקרב הפועלות (והאיכרות) במושבות הגליל, והסתיים בניצחון פשוט יחסית, אולי מן הטעם שבמסגרת שבה עבדו הנשים לצד הגברים היה זה בעייתי להצדיק את הסירוב; לעומת זאת, המאבק על זכות הבחירה (ומכאן גם המאבק בערים על בחירת השופטות) לא נוהל על-ידי תנועת הפועלות, אלא על-ידי נשים מהימין ומהמרכז אשר כוחן, כך מציינת ביז'אווי, היה טמון בקשרי המשפחה שלהן עם מנהיגי היישוב ובעיסוקן בפרופסיות.⁸⁴ במאבק על בחירת השופטות בערים ניתן לזהות קשרים דומים, ולא מן הנמנע שאת שינוי המגמה הובילו, אף אם מאחורי הקלעים, נשותיהם של טהון ונופך, שרה ומרים, שתיהן חברות ההתאחדות שהיו מעורבות גם במאבק על זכות הבחירה.⁸⁵ מאבק זה היה מורכב יותר וממושך יותר.

באותה נקודת-זמן פחות או יותר החל מאבקן של הנשים על הזכות להיכנס לפרופסיה

80 ארכיון עיריית חיפה, חטיבה 8, ועד הקהילה, מכתב מוועד ההתאחדות לוועדת הבחירות בחיפה מיום י' אדר תר"פ.

81 מכל מקום, תהליך הבחירות השתנה בחודש אוקטובר 1920, והקשר לוועדי הקהילה נעשה מצומצם. ראו אצל דייקן, לעיל ה"ש 61, בעמ' 31.

82 מרגלית שילה "המאבק לזכות הבחירה כאספקלריה לתפיסת האישה ביישוב (1918–1926)" מסכת ד 49 (2005); ספרן, לעיל ה"ש 8; חגי בעז "פרשת המאבק על זכות הבחירה לנשים בתקופת היישוב: הסטטוס קוו ויצירת קטגוריות חברתיות" תיאוריה וביקורת 21, 107 (2002).

83 על כך שבשעות משבר נאלצו ארגוני הנשים להזדהות עם התנועה הגדולה יותר ראו: Dafna Nundi Izraeli, *The Zionist Women's Movement in Palestine (1911–1927)* 2 (Tel Aviv 1979).

84 Sylvie Fogiel-Bijaoui, *On the Way to Equality? The Struggle for Women's Suffrage in the Jewish Yishuv, 1917–1926*, in *PIONEERS AND HOMEMAKERS* 261, 272, 274 (Deborah S. Bernstein ed., New York 1992).

85 קשרי המשפחה והקשרים החברתיים בעניין זה היו מסועפים אף יותר: מרדכי בן-הלל הכהן, אביה של רוזה גינצברג, היה מעורב במאבק על מינוי השופטות (ראו על כך בהמשך); חמדה נופך-מוזס, בתם של מרים ויצחק, הוסמכה כעורכת-הדין השלישית בארץ-ישראל; ודניאל אוסטר שימש לימים מאמנה של פרידה סלוצקין, שהייתה עורכת-הדין הראשונה בארץ-ישראל.

המשפטית ולעבוד כעורכות־דין. בשנת 1920 פנתה לראשונה ברנה רשל לשלטונות הבריטיים בבקשה לעמוד לבחינת עורכי־הדין, אך בקשתה נדחתה. לאחר כשנתיים, בשנת 1922, הגישה רוזה גינצברג בקשה דומה, אך גם היא נדחתה במשך שמונה שנים בטענות שונות, שמקורן בחשש הבריטי מפני הרגות הערבים בארץ־ישראל. רק בשנת 1930 זכתה גינצברג בעתירתה לבג"ץ והורשתה לעמוד לבחינות ולעסוק כעורכת־דין, בין היתר בהסתמך על לשונה של פקודת הבחירות לעיריות.⁸⁶

שני סוגי המאבקים – מאבקן של הנשים על זכות הבחירה למשרות שיפוטיות ועל זכות הבחירה בכלל, מצד אחד, ומאבקן של עורכות־הדין, מצד אחר – לא היו תלויים זה בזה, אך ניתן לזהות נקודות דמיון ונקודות שוני ביניהם, המלמדות על מערכות היחסים הפנים־יישוביות, על מעמד האישה ועל מידת הרצון לשלבה (או לא לשלבה) בפעילות המשפטית. הדינמיקה של המאבק על בחירת השופטות מזכירה במידה רבה את מאבקה של רוזה גינצברג בשלטונות המנדט: בשני המקרים היה זה מאבק שבו הגורמים השונים שהיו אמורים להחליט בדבר ניסו להעביר את ההחלטה לגורמים אחרים; בשני המקרים מעורבותה של ההתאחדות הייתה משמעותית וקידמה את העניין; בשני המקרים ניסו מקבלי ההחלטות להסתמך על הנעשה במדינות אחרות ככסיס לגיבוש המדיניות; ובשני המקרים בלט חששם של מקבלי ההחלטות מהכעסת צדדים שלישיים (היישוב הישן כאשר דובר בבחירת השופטות, והערבים כאשר דובר בזכות הנשים לשמש עורכות־דין). יש לזכור כי המאבק על משפט השלום העברי התנהל בד' אמות היישוב, ואילו המאבק על הזכות לשמש עורכות־דין זכתה גינצברג בתמיכה, אשר נשענה לא מעט על טיעונים בדבר ערך השוויון (לנשים) כחלק בלתי־נפרד מערכיה של הציונות ומרוח התקופה.⁸⁷ במאבק על מינוי השופטות נדחק השוויון לפינה, כמו בחזונו של הרצל, אשר ראה בעיסוק המשפטי חלק מבניין האומה אך לא הותיר מקום לאופטימיות בקרב הנשים בעלות ההשכלה או ההכשרה המקצועית. כידוע, הרצל כיוון לחברה שוויונית, גם במובן של זכות ההצבעה והבחירה לגברים ולנשים וגם מבחינת הזכות לעסוק במקצועות שונים, אך בהקשר של נשים הייתה זו בעיניו זכות בלבד, ולא חובה,⁸⁸ וכדבריו, "לדעתנו אנו מקום־גידולה של הנערה הוא לימין אמה, גם אם למדה משהו חשוב ונחוץ ועליה למלא חובתה בחברה החדשה".⁸⁹ במילים אחרות, כאשר דובר במאבק חיצוני, נרתם היישוב לזכות הנשים, אולם

86 בעניין פקודת הבחירות לעיריות ראו לעיל בטקסט הצמוד לה"ש 49.

87 עו"ד ניסן רודה, למשל, צידד בגב' גינצברג ואמר: "ההנחה שאשה היא בריה ממדרגה שניה לעומת הגבר, ושלפיכך יש לסגור בפניה את דרך העבודה בעריכת־דין, אין לה זכות קיום בזמננו אנו. אי שוויון הזכויות של נשים וגברים בחק האזרחי שייך לסוג המשפטים הקדומים הטעונים גנייה מוחלטת." ניסן רודה "אשה – עורכת־דין" דאר היום 119 (3.2.1929).

88 תאודור הרצל החזון – אלטנוילנד (תל־אביב) 137–138 (תש"ך): "ואל נא תחשוב, שהאשה חדלה משום כך להיות עקרת־בית."

89 שם, בעמ' 245. השוו גם לאמור אצל סימון דה בובואר המין השני כרך א 199 (תשס"א):

כאשר דובר במאבק פנימי, נטה היישוב (הגברי) לא להקנות את הזכויות אם אלה עמדו מול אינטרסים אחרים, משמעותיים יותר מבחינתו, כגון תקינות היחסים עם היישוב הישן. היה זה "שוויון על תנאי", כפי שכינה זאת שלמה גינצברג (גינזור), בעלה של רוזה גינצברג, בהתייחסו ל"בעיית הזוגות" שעלתה בעקבות ההצעה לחייב כל זוג עובד לצמצם את היקף עבודתו של אחד מהם על-מנת לפנות מקומות עבודה במשק. הדבר נתפס כפגיעה באישה מאחר שמשכורתה הייתה בדרך-כלל נמוכה יותר, ולפיכך בן-הזוג לא היה מסכים לוותר על עבודתו. מכאן הפגיעה הפוטנציאלית בזכות האישה לעבודה.⁹⁰

נקודת השקפה נוספת בין שני המאבקים נמצאת בהקשר של הדברים: מאבקן של הנשים על זכות הבחירה למשרות שיפוטיות ומאבקן על זכות הבחירה היו כאמור חלק ממאבק ציבורי-חברתי-פוליטי, להבדיל, לכאורה, ממאבקן על הזכות לשמש עורכות-דין, שנתפס כמאבק פרטי-כלכלי. ברחבי העולם התקיימה הפרדה בין שני המאבקים. לדוגמה, בצרפת – אותה מדינה שבה למדה גינצברג ואשר הכשירה את עורכות-הדין הראשונות בעולם (וביניהן כמה נשים יהודיות) – לא עסקו באותה עת בשאלת זכות הבחירה, שהתקבלה רק לאחר מלחמת-העולם השנייה.⁹¹ נשות צרפת הונחו על-ידי הניסיון האמריקאי, שם הורשו נשים לעסוק במשפטים עוד לפני קבלת זכות הבחירה.⁹² מסקנה דומה הסיק גם גינזור: "... ההיאבקות של האשה לשם שיווי-זכויות הביאה במשך המאה העשרים לשינויים יסודיים למעשה, ובמידה ידועה – לשינויים גם ברגש הציבורי. יש לציין שבצרפת לא השיגה האשה את שיווי-הזכויות הפוליטי, וגם לא נלחמה לו בהתאמצות יתירה: חוש המציאות שלה לחש לה, שלא זה העיקר, אלא דווקא שיווי-הזכויות הכלכלי, הזכות לעסוק בכל מקצוע שהוא, והזכות לא להיות תלויה בהסכמת בעלה בסידור חייה הכלכליים. זכויות פוליטיות חשובות הן למען שמירת הפרט נגד המדינה; ואילו זכויות כלכליות – למען חופש הפרט נגד פרט אחר; והחופש הזה הוא החשוב לגבי האשה ואליו היא חותרת בהצלחה גוברת זה כיוכל שנים."⁹³ בארץ-ישראל היה המצב שונה. שלושת המאבקים (על זכות הבחירה, על בחירת שופטות ועל הסמכת נשים לעורכות-דין) החלו באותה נקודת-זמן. שני המאבקים

"המפעלים, המשרדים והאוניברסיטאות נפתחים אמנם לפני הנשים, אך יחד עם זאת רווחת

עדיין הדעה שהנישואים הם הקריירה המכובדת ביותר בשביל האישה..."

90 תכתובת באצ"מ S25/829 (משנת 1939); שרה עזריהו "זכות האשה לעבודה" הארץ 30.11.1939. ראו את דבריו של גינצברג (גינזור) במחאה על הפגיעה בנשים כתוצאה מסוגיית "הזוגות": "ומתוך 'בעיית הזוגות', למדנו, כי שוויון האשה בהכרת ציבורנו אינו עמוק בהרבה משוויון היהודים בארצות ההגונות... האין זה נותן רגליים לחשוש, שכמה מן העיקרים היפים של ציבורנו שטחיותם לא תעמוד במבחן בשעת-חירום?" שלמה גינזור כתבים 164 (1971).

Christine Alice Corcos, *Lawyers for Marianne: The Nature of Discourse on the Entry of French Women into the Legal Profession, 1894–1926*, 12 GEO. ST. U. L. REV. 435, 443 (1996).

92 שם, בעמ' 442.

93 גינזור, לעיל ה"ש 90, בעמ' 161.

הראשונים היו למעשה חלק ממאבק על שוויון זכויות פוליטי. אך במבט מדוקדק יותר, גם המאבק השלישי היה פוליטי-ציבורי, ולא פרטי כמו במדינות אחרות. המאבק התנהל מול הבריטים, ודווקא משום כך נתפס כמאבק לאומי-ציבורי-פוליטי של היישוב כולו. הפעם תמך היישוב (הגברים) במאבק, תוך שימוש בטיעונים הפוכים מאלה שבהם השתמש במטרה לעכב כניסת נשים למשפט השלום העברי. אם לחדד את הדברים, בארץ-ישראל הייתה למעשה זהות הן מבחינת המועד והן מבחינת התוכן בין שלושת המאבקים, שנתפסו כציבוריים, ולא כפרטיים.⁹⁴ מבחינת עורכות-הדין היה אם כן יתרון בהתנגדות הבריטית. העובדה שנשים התקבלו למקצוע כבר בתקופת המנדט, כחלק מהתרסה כלפי הבריטים, יצרה בסיס טוב לשוויון לכאורי בהמשך, אשר ביסס את מעמדן ואפשר את השתלבותן במקצוע. במקומות אחרים בעולם, לעומת זאת, התנגדותם של חלק מהגברים עורכי-הדין הייתה בולטת יותר ולכן שימשה גורם מעכב.

בשנת 1927, עוד בטרם הכירו הבריטים בפסק-הדין בדבר זכותן של הנשים לשמש עורכות-דין, עלתה שוב שאלת השופטות. ההחלטה לשלב נשים במסגרת זו התקבלה בישיבת ההנהלה של "משפט השלום העברי", תחת ניצוחו של מרדכי בן-הלל הכהן, אביה של רוזה גינצברג.⁹⁵ בשנת 1929, "לאחר מאמצים רבים [של התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות - א' כ'] הוזמן בפעם הראשונה משפט השלום העברי בתל-אביב, שלש נשים כשופטות".⁹⁶ לנוכח בחירת השופטות במושבות הגליל בשנים 1919-1920, לא היה בכך לכאורה חידוש, ובכל-זאת לראשונה מונו כעת שופטות לפי החלטה פורמלית גם בערים.⁹⁷ ההתאחדות הבינה את חשיבותה של ההכרה הפורמלית בזכותן של נשים לשמש שופטות, ולפיכך ביקשה לנקוט צעד דקלרטיבי בנוגע לזכותן של הנשים במסגרת ערכאה זו, כמו-גם לפעול למינוי בפועל של נשים שופטות.⁹⁸ פעולה זו - העלאת הנושא של ייצוג נשי במוסדות שונים למודעות ולתודעה הציבוריות - הייתה אחת הפעולות החשובות של ההתאחדות, ואפיינה את התנהלותה בהקשר זה גם בהמשך. דהיינו, גם כאשר הזכות

94 במישור הפרטי-הכלכלי לא הייתה גם התנגדות מצד היישוב, וליתר דיוק מצד עורכי-הדין ביישוב, אשר לא חששו לפרנסתם מכיוון שלא צפו כניסה משמעותית של נשים למקצוע, ובוודאי לא לתחומי התמחותם.

95 "ועידת משפט השלום העברי (דין וחשבון)" המשפט א 97, 98 (1927).

96 כך הוכרו באספה הכללית של ההתאחדות. מינוי השופטות במשפט השלום החדיר ככל הנראה רוח חדשה למוסד זה, עד כדי כך שבעיתון הארץ היה מי שטרח להתלוצץ: "באין נשים במשפט שעמום נורא שורר באולם..." הארץ 7.7.1929.

97 "ועידת משפט השלום העברי (דין וחשבון)", לעיל ה"ש 95: "בוכחים נגעו בשאלת זכות-האשה להיות שופט; אף על פי שהזכות הזאת הייתה קיימת למעשה גם קודם לכן ובנקודות אחדות היו גם נשים שופטות, הביע הרוב המכריע של חברי-הועידה את הדעה שצריך לפרש בתקנות בצורה שלא תתן מקום לפקפוקים, כי זכות אחת לנשים ולגברים. כשנסתיימו הוכוחים בשאלה זו נתקבל תזכיר מאת הסתדרות הנשים לשווי זכויות, הדורש שנשים תבחרנה למעשה בתור שופטות בכל מקום. התזכיר התקבל על ידי הועידה ברצון."

98 שם.

אינה מוטלת עוד בספק, יש עדיין צורך במי שיעמוד על יישומה ועל שימורה. את הטעמים שהכשירו את קבלת ההחלטה ניתן רק לשער: אולי הייתה זו סמיכות האירועים להגשת עתירתה של רוזה גינצברג, אשר הולידה רצון ביישוב להדגים הירתמות למאבק הנשי על שוויון הזכויות מול השלטון הבריטי, בוודאי כאשר אביה עומד בראש ועידת משפט השלום העברי. יש לזכור גם שכעת לא היה רק תקדים של מינוי נשים שופטות בערכאה זו, אלא שהציבור כבר הורגל בכך.

חלקן של השופטות במסגרת זו היה מצומצם יחסית. בתחילה כיהנו כאמור שלוש שופטות בלבד. ההתאחדות ראתה בסוגיית מינוין של שופטות דבר מרכזי, אולי שווה ערך לסוגיית זכויות הבחירה המלאות לאישה.⁹⁹ בהמשך, מבין שש שופטות, חמש כיהנו בבית המשפט בתל-אביב, ואחת כיהנה בראשון-לציון.¹⁰⁰ בשאר חלקי הארץ לא היה כל ייצוג לנשים. לאחר-מכן נוספו עוד שופטות¹⁰¹ – אחת מחדרה¹⁰² והשאר מחיפה.¹⁰³ בין השופטות ניתן לראות ייצוג נכבד של חברות ההתאחדות, לרבות מי שעמדה במשך שנים בהנהגת הארגון – שרה עזריהו. כך, אולי בפעם הראשונה (אך לא האחרונה) קידמו נשות ההתאחדות את עצמן והתמקמו בתפקידי מפתח במישור המשפטי. אחת השופטות הייתה מרים שטרקמן-ורלינסקי, אשר הייתה או עורכת-דין (וככל הנראה שימשה יושבת-ראש ההרכב) ולימים השופטת השנייה במדינת-ישראל.

אולם שולי ככל שיראה חלקן של הנשים בערכאה שיפוטית זו, ושולית ככל שערכאה זו נתפסת לעיתים, לעובדת שילובן של הנשים בה תהא לימים משמעות. שילובן במסגרת זו תרם תרומה משמעותית למינוין לתפקידים שיפוטיים ומעין-שיפוטיים לאחר קום המדינה. אחת הסיבות לכך היא שהנשים, כמו גם הגברים שמונו לשפוט במסגרת משפט השלום העברי, לא היו בהכרח עורכי-דין או משפטנים. כך, בין השופטים נמנו גם ביאליק, אחד-העם, חיסין ואחרים.¹⁰⁴ עורכי-הדין שימשו בדרך-כלל שופטים מקצועיים שעמדו בראש ההרכב, לצד שני שופטים "עממיים".¹⁰⁵ מנגנון דומה שימש גם עם קום המדינה,¹⁰⁶

99 במצעה של ההתאחדות משנת 1929 מופיעות שתי הסוגיות כטעונות הסדרה. אצ"מ J75/7.
 100 מי שכיהנו אז כשופטות במשפט השלום העברי הן חמדה גלעדי, עדה טברסקי, שרה עזריהו, חמדה פלנט, קורנגרין פרידה וחנה לויין. ראו את רשימת השופטים במשפט שלום העברי בא"י 37-40 (ירושלים, תרצ"ז) (להלן: רשימת השופטים תרצ"ז).
 101 בוועידה הארצית השנייה של ההתאחדות צוין כי "לפי הידיעות שהגיעו למרכז ממלאות עתה נשים תפקיד של שופטות בבית 'משפט השלום העברי' בכל הנקודות בארץ, בהן קיים מוסד משפט זה". שרה עזריהו התאחדות נשים עבריות לשווי זכויות בא"י 45 (1977).
 102 "בטי ולדמן, גננת" – כך מופיע אצל דייקן, לעיל ה"ש 61, בעמ' 45.
 103 אסתר ייבין, לאה לנדוי-דוכן, צילה שהם ושטרנברג. שם, בעמ' 46, 47, 49, 50.
 104 ראו רשימת השופטים תרצ"ז, לעיל ה"ש 100.
 105 דייקן, לעיל ה"ש 61, בעמ' 66. ראו בהרחבה אצל רונן שמיר "לקס מוריאנדי: על מותו של משפט ישראלי" רב-תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית 589 (מנחם מאוטנר, אבי שגיא ורונן שמיר עורכים, תשנ"ח).
 106 שם, בעמ' 67.

כאשר בתי-דין שונים הורכבו משופט מקצועי ולצידו שני הדיוטות, ולכן קלה הייתה הדרך לשילוב נשים באותן ערכאות, על בסיס הניסיון שרכשו.¹⁰⁷ לימים תיחס גם משמעות ל"ותק השיפוט" הנ"ל במסגרת שילובן של נשים בתפקידי חקיקה במדינת-ישראל. לסיכום, למרות ההתגייסות ביישוב לתמיכה במאבקן של הנשים לשמש עורכות-דין בארץ-ישראל, שאלת בחירתן של השופטות מעלה ספק אם ביישוב עצמו הייתה נקוטה גישה שוויונית. אתוס השוויון היה ונשאר במישור ההצהרתי. היישוב הקפיד על אתוס השוויון כלפי חוץ,¹⁰⁸ כאשר את הזכות הקנה אחר, אך הקפיד על כך פחות כאשר דובר במערכת היחסים ביישוב פנימה. הנשים ביישוב נאלצו להילחם על שלהן בשתי החזיתות (יישוב ומנדט). אך חשובה לא פחות היא העובדה שבשני המאבקים עמדה ההתאחדות על משמר הזכויות של נשות היישוב, ובכך יצרה תשתית חשובה להמשך, ולו בהעלאת הנושא לתודעה הציבורית ובהצבת נשים בתפקידי שיפוטיים, גם אם לא כמשפטניות. אין להמעיט בערכו של הליך חשוב זה של הרגלת הציבור – מעין "דה-סנסיטיזציה" – לעובדה שנשים "נמצאות שם".¹⁰⁹

5. בית-הדין של ההסתדרות

זירת השיפוט הלא-פורמלית השתקפה במוסד נוסף: בית-הדין של ההסתדרות ("משפט החברים").¹¹⁰ גם במקרה זה, בדומה לבית-המשפט העירוני בתל-אביב וגם למשפט השלום העברי בתקופות מסוימות, התאפיינה פעילותו של המוסד באי-סדירותם של המשפטים, במובן זה שלא כל השופטים השתתפו בהם במידה שווה ומספקת;¹¹¹ גם במקרה זה החלה

107 עם זאת, חשוב לציין שהן במשפט השלום העברי, הן במשפט העירוני והן במשפט החברים של ההסתדרות, נע בשלב מסוים ניכוס המשרות מידי ההדיוטות לידי המומחים (עורכי-הדין), ואז הצטמצם שוב סך המשרות לחסרי ההשכלה המשפטית. שני בר-און ודוד דה פריס "במיטת סדום של פרופסיונליזם": עורכי דין ועיצובו של משפט-החברים של ההסתדרות בשנות העשרים והשלושים" עבודה, חברה ומשפט ח 15, 23 (2001): "...למשרות, שקודם אוישו על-ידי חברי ההסתדרות חסרי השכלה משפטית, ולאחר שניכסו אותן אוישו רק (או בעיקר) על-ידי עורכי דין".

108 השוו לפרשת שושני, לעיל ה"ש 19.

109 יש הטוענים, למשל, כי ההנקה בפומבי משקפת הליך של דה-סנסיטיזציה. Sherry F. Colb, *Public Breastfeeding: When Legal Protection Isn't Enough*, writ.news.findlaw.com/colb/20040714.html.

110 משפט החברים הוקם בשנת 1923, ונועד לפתור מחלוקות וסכסוכים בין חברי ההסתדרות שונים ובינם לבין מוסדות ההסתדרות.

111 ארכיון מכון לבון, 2-245-IV, מכתב ממשה זמורה, מזכיר בית-הדין העליון, לוועד הפועל של ההסתדרות מיום 8.4.1927; ארכיון מכון לבון, 122-245-IV, מכתב ממ' גרינברג לוועד הפועל של ההסתדרות מיום 18.12.1929.

להסתמן השתתפות משמעותית ואפילו דומיננטיות של עורכי־דין בפעולתו של המוסד;¹¹² וגם במקרה זה נתפס המוסד כגוף שנועד "לחנך" את הציבור. כפי שהתבטא אחד מראשיו של מוסד זה: "משפט החברים הוא גם בית ספר בשביל כל העובדים והמשתתפים בו. מטעמים פוליטיים דמוקרטיים אנו מעוניינים להרחיב במדה מקסימלית את מספר השופטים... [יש לכך] תוצאות חשובות במובן החנוך הפוליטי של חברינו."¹¹³ בשנת 1943 נבחרו במליאה של מועצת פועלי תל־אביב 145 חברים לחבר השופטים, מתוכם 23 נשים (ביניהן חנה למדן ועדה טברסקי).¹¹⁴ שש שנים לפני כן, בשנת 1937, עמד מספר החברים בחבר השופטים על 82, מתוכם 12 שופטות (ביניהן בבה אידלסון, עדה טברסקי וחנה למדן).¹¹⁵ רוזה כהן¹¹⁶ מופיעה כשופטת פעילה כבר בשנת 1929.¹¹⁷ למדן וטברסקי שימשו שופטות גם במשפט השלום העברי. למדן ואידלסון כיהנו לימים גם כחברות־כנסת, וכמוהן גם גולדה מאיר, ששימשה כבר בשנת תרפ"ה חברת בית־הדין העליון של ההסתדרות, לצד רחל ינאית וגליקליך.¹¹⁸

דומה כי מינוי השופטות לא עורר בעייתיות מיוחדת. שלא כבדיונים על־אודות מינוי נשים למשפט השלום העברי, בכל הקשור למשפט החברים קשה למצוא התייחסות לשאלה זו. אפילו שמות השופטים מופיעים בדרך־כלל תוך ציון האות הראשונה בלבד של השם הפרטי, וכך מטושטש, אף שלא במכוון, הזיהוי המגדרי.¹¹⁹ רק במקום אחד, בהצעת תיקון לתקנון משפט החברים בחיפה, צוין במפורש שלשופטים רשאים להיבחר חברים וחברות.¹²⁰ אך גם שם הושמט עניין זה מהתקנון שהתקבל בסופו של דבר.¹²¹ אכן, חשוב להבחין בין שני המוסדות המשפטיים הלא־פורמליים הללו – משפט השלום העברי ומשפט החברים של ההסתדרות. את הראשון יש לראות בפרספקטיבה של ערכאה אזרחית כמעט כלל־

- 112 בר־און ודה פריס, לעיל ה"ש 107.
- 113 ארכיון מכון לבון, IV-245-2-122, מכתב ממ' גרינברג לוועד הפועל של ההסתדרות מיום 18.12.1929 (ההדגשה במקור).
- 114 ארכיון מכון לבון, IV-250-72-1-350, חבר השופטים שנבחרו במליאת מועצת פועלי תל־אביב, 3.8.1943.
- 115 ארכיון מכון לבון, IV-250-72-1-1240, דין־וחשבון על פעולות משפט החברים לתקופה 31.6.38-1.1.37, בעמ' 13, רשימת השופטים.
- 116 רוזה כהן נולדה בשנת 1890 ברוסיה הלבנה. היא הייתה סוציאליסטית מהפכנית, אמו של יצחק רבין ואחייניתו של מרדכי בן־הלל הכהן.
- 117 ארכיון מכון לבון, IV-245-1-3, פסק־דין מיום 30.1.1929.
- 118 ארכיון מכון לבון, IV-245-2-2, מסמך המופנה למ' זמורה מיום כ"ו טבת תרפ"ה; וכן שם, רשימת השופטים של בית־הדין העליון של הסתדרות העובדים.
- 119 רק ברשימות שופטים שהופיעו מדי פעם ניתן לזהות את מין השופטים/ות.
- 120 ארכיון מכון לבון, IV-245-1-1. על ה"לוקליות" של משפט החברים ראו אצל שני בר־און יחסי פריפריה מרכז בהסתדרות בשנות ה־20 וה־30: המקרה של משפט החברים 83 (עבודה לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל־אביב – הפקולטה למדעי החברה, 1998).
- 121 ארכיון מכון לבון, IV-245-2-69, תקנון משפט החברים.

יישובית, ואילו את השני יש לראות כמוסד מצומצם יותר, של הפועלים בלבד. במקרה השני מדובר גם במוסד בעל מכוונות פוליטית מובהקת. במקרה של משפט החברים יש לציין גם שדחיקתן (הלא-מכוונת)¹²² של נשים מהנהגתו או מהנהלתו באה דווקא על רקע כניסתם של עורכי-דין למוסד זה (בעיקר לבית-הדין העליון של ההסתדרות). ככל הידוע, לא היו עורכות-דין במסגרת פעילותו של מוסד זה. כאמור, גם במשפט העירוני בתל-אביב ניתנה ההגמוניה לעורכי-הדין, ושם מונתה שופטת רק מתוקף היותה עורכת-דין. בסיכומו של דבר, שני המוסדות (ואפילו זה של המשפט העירוני בתל-אביב) העמידו סוללה של נשים אשר עסקו במשפט בצורה זו או אחרת או לפחות יצרו אותה פעולה של "דה-סנסיטיזציה". חלקן, כפי שאראה, עסקו בכך גם אחרי קום המדינה – בין בתפקידי שיפוט פורמליים, בין בתפקידי שיפוט לא-פורמליים ובין בנושאי חקיקה כיועצות או חברות-כנסת (אף אם למינורי זה לא היה קשר ישיר והכרחי לעובדת היותן שופטות).¹²³ כפי שהדגמתי, מינוין של השופטות התאפשר בזכות חברותן והשתתפותן בחיים הציבוריים (בין שדובר בנשות הגליל, בפעילות של ההתאחדות, בעורכות-דין או בפועלות). לא מן הנמנע שמינוין התאפשר גם על רקע החסר שנוצר בשופטים באותן משרות שנתפסו כמשרות-כבוד, מחד גיסא, ועל רקע הצורך באנשים (ובנשים) יודעי משפט או בעלי ניסיון מעשי בשיפוט (חסר זה לא היה ניכר במשפט העירוני בתל-אביב), מאידך גיסא. כך או כך, הייתה זו שותפות בפעילות פנים-יישובית, בחיים הציבוריים של היישוב, ואפילו ב"חינוכם" של אנשי היישוב ובהרגלתם בחיי המשפט המתפתחים בארץ. כמו-כן, בשלושת המוסדות ניתן להבחין במעורבות גוברת של עורכי-דין. במשפט השלום העברי ובבית-המשפט העירוני בתל-אביב סייעה עובדה זו בקידומן של עורכות-הדין, ואילו במקרה של משפט החברים בהסתדרות נדחקו כאמור הנשים על רקע מעורבותם של עורכי-הדין, שביניהם לא נמצאו נשים, ככל הנראה.

ד. מינוי שופטות סביב הקמת המדינה

כאמור, סמוך לפני הקמתה של מדינת-ישראל לא הייתה ולו שופטת אחת בערכאות הרשמיות.¹²⁴ ההתאחדות זיהתה את הפוטנציאל (או את המחדל), ופנתה לשר המשפטים

122 כפי שמציינים בר-און ודה פריס, "...דמויות כגון גולדה מאירסון (מאיר), רחל ינאית ומשה שרתוק (שרת), נעלמו בהדרגה מרשימת שופטי בית הדין העליון, בעיקר בשל פעילות במוסדות והיעדרויותיהם התכופות ממשפטים". בר-און ודה פריס, לעיל ה"ש 107, בעמ' 24.

123 Yael Yishai, *Between the Flag and the Banner* 42 (New York 1997). דווקא בבית-המחוקקים לא הייתה ולו עורכת-דין אחת, הגם שהיו מועמדות. באצ"מ 75/36, רשימת המועמדות לאספה המכוננת מיום 25.1.1949 (ויצ"ו וההתאחדות), מופיעות גם רוזה גינצברג והמדה נופך-מוזס.

124 ג"מ, גל 3291/27. הרשימה הראשונה (ככל הנראה) של מינוי שופטים (55 שופטים המועמדים למינוי או לקידום) אינה כוללת שום אישה.

בבקשה "להיפגש בעניינים דחופים"¹²⁵ בין החותמות על המכתב הייתה עורכת-הדין שטרקמן-ורלינסקי. פירוט אותם "עניינים דחופים" הופיע במכתב אחר, שבו עמדו חברות ההתאחדות על הצורך במינוי נשים לתפקידים שונים, ובכלל זה ציינו כי "ידוע לנו שעומדים למנות שופטים חדשים ברב חלקי הארץ. אנו מביאות לפניו את דרישתנו למנות מספר נשים כשופטות"¹²⁶.

המינוי הראשון של אישה לתפקיד מעין-שיפוטי נעשה סמוך לאחר-מכן, בחודש יולי 1948, כחודשיים לאחר קום המדינה. עורכת-הדין רבקה דנון מונתה לתפקיד שופטת בבית-המשפט העירוני של תל-אביב.¹²⁷ עם זאת, לא דובר במינוי לתקן של שופט מקצועי, אלא במינוי ברוח הפקודה המקורית.¹²⁸ לא היה זה מינוי מקרי, אלא המשך לפעילותה של דנון במסגרת זו עוד בתקופת המנדט.¹²⁹ אולי היה בכך גם מילוי חלקי מאוד של החלטה שניתנה על-ידי המועצה המשפטית, אשר בחנה, בין היתר, את הרקע של השופטים לעתיד ושל המערך השיפוטי במדינה שעתידה לקום.¹³⁰ במסגרת זו הועלו שמותיהן של שתיים מעורכות-הדין כמועמדות למשרה שיפוטית: לוטה הנמן-שטראוס לבית-משפט השלום ורבקה דנון לבית-הדין לעבריינים צעירים.¹³¹ דנון לא מונתה בסופו של דבר לבית-הדין לנוער, והסתפקה בשלב זה במינוי לשופטת (כבוד) בבית-הדין העירוני בתל-אביב. בהמשך מונתה לתפקיד גם עורכת-הדין חסיה בר-שירה.¹³² אגב, שנה לאחר-מכן נאלצה ההתאחדות

125 א"מ, חטיבה 74, תיק 32 (ג-4/5672), מכתב מההתאחדות לשר המשפטים מיום 17.6.1948.

126 א"מ, חטיבה 74, תיק 32 (ג-4/5672), מכתב מההתאחדות לשר המשפטים מיום 25.6.1948.

127 THE OFFICIAL GAZETTE (28.7.1948).

128 ראו את הדיון לעיל בטקסט הצמוד לה"ש 36.

129 ראו את הדיון לעיל בטקסט הצמוד לה"ש 55.

130 על המועצה המשפטית ראו נתן ברון "פרשת 'מסמך השופטים החסוי': מבט נוסף על הקמת מערכת השיפוט הישראלית בשנת תש"ח (1948)" קתדרה 115, 195, 197-198 (תשס"ה); יצחק שבו "המועצה המשפטית" הפרקליט לב 127 (1979-1980) (מאי 1948 - "ועדת מינויים של שופטים": "אחד הצעדים הראשונים של מוזכיר המשפטים ד"ר רוזנבליט היה הקמתן של 2 ועדות למינויי שופטים: אחד לשופטים מחוזיים והשנייה לשופטי שלום. הסתדרותנו היתה מיוצגת מן הרגע הראשון בשתי הועדות ע"י החב' בעהאם ושבו".

131 שבו, שם (אפריל 1948 - "המלצות למינויי שופטי שלום": "נקבע תור לגבי המלצות לשופטי השלום: זונדלביץ... הנמן; מחוץ לתור: ר. דנון לבי"ד לעבריינים צעירים"). ראו גם ניר קידר "בן-גוריון והמאבק למינוי שופט ממוצא ספרדי לבית-המשפט העליון" מחקרי משפט יט 517, 515 (2003) (על הוועדות למינוי השופטים לפני 1953).

132 ביולי 1949 פנו נציגות ההתאחדות לשר המשפטים בבקשה לשתף נשים ב"בתי הדין הציבוריים" (עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב מההתאחדות לראש העיר תל-אביב מיום 28.7.1949). ההתאחדות הציעה ארבע מועמדות מבין שורותיה, תוך ציון הניסיון ה"משפטי" של חמדה גלעדי (עו"ד דיקשטיין, יושב-ראש משפט השלום העברי, צייד את גלעדי במכתב המלצה ביחס לנסיגונה בתפקיד - עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב מעו"ד דיקשטיין לראש העיר מיום 29.9.1949) ושל שושנה אדרי, ממנהלות הלשכות המשפטיות של ההתאחדות (אשר שימשה גם שופטת ברוסיה).

לחזור על התביעה למנות שופטות לבית-המשפט העירוני בתל-אביב. במילים אחרות, כאשר הנשים לא עמדו על משמר זכויותיהן, נשללו הללו מהן. ימים ספורים לאחר מינויה של דנון פנה הוועד הפועל של ההתאחדות לשר המשפטים בבקשה למנות אישה לשופטת בבית-המשפט המחוזי, "אשר תדון באופן מיוחד בעניני נשים ובפרט בעניני מזונות". בעניינים אלה, לדעת ההתאחדות, נדרשת "הבנה מיוחדת, מומחיות רבה, התמסרות והבנה ללב האשה".¹³³ הוועד הפועל הציע כשופטת את עורכת-הדין חמדה נופך-מוזס, "אשר זה במשך 12 שנה רכשה לה נסיון רב בשאלות אלו" ואשר "חונכה בבית ציוני ואביה היה השופט הראשון בתל-אביב והיה ספוג תרבות משפטית כל הבית".¹³⁴ ההתאחדות העלתה את שמה של נופך-מוזס גם במסגרת רשימת המועמדות לתפקיד שיפוטי בבית-הדין למניעת הפקעת שיערים וספירות, ואיתה גם את תהלה מטמון (שהוסמכה כמשפטים) ואת חמדה גלעדי. כאשר לאחרונה צוין כי יש לה למעשה ותק שיפוטי של עשרים וחמש שנים במשפט השלום העברי.¹³⁵ בשני המקרים – זה של נופך-

השתיים הנוספות היו דינה קרל ואגדה כוכבי. בשנת 1952 פנתה ההתאחדות שוב אל ראש העיר, הפעם על רקע העובדה שעורכות-הדין דנון ובר-שירה הוצאו מרשימת המועמדים לשמש שופטות בבית-המשפט העירוני. כעת ביקשו בהתאחדות להחזיר לרשימה את השתיים, ולפעול לייצוג נשים במסגרות שיפוטיות-ציבוריות בשיעור 50%. שוב הוצעו לתפקידים השונים חברות ההתאחדות, ביניהן עורכות-הדין הראשונות (עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב מההתאחדות לראש העיר תל-אביב מיום 14.7.1952), וגם במקרה זה עמדה ההתאחדות על המשמר, ביועדה כי יציאה או הוצאה של נשים מהזירה המעין-משפטית משמעותה העדרן הכולל של נשים ממסגרות אלה. ראש העיר, אגב, השיב כי רשימת השופטים כבר נקבעה, וכי בתום תקופת כהונתם "... נזכור לצרף כמה מועמדות גם מתוך רשימתכן אתן" (עת"א מ 1173, תיק 2801, מכתב מראש העיר תל-אביב להתאחדות מיום 24.8.1952).

133 אצ"מ J75/38, מכתב מהוועד הפועל של ההתאחדות לשר המשפטים מיום 1.8.1948.

134 לימים העידה נופך-מוזס על עצמה כ"מומחית הגדולה בארץ לענייני גיטין". אכן, עיקר עיסוקה היה בתחום של דיני המעמד האישי, ובפרט ייצוג נשים שמצבן, כך סברה, היה "קשה מנשוא". את גולת הכותרת המקצועית של פעילותיה היא ראתה בהגנה על מעוכבות-גט ועל נשים קשות-יום, וחלק ניכר מעבודתה המשפטית נעשה "ללא כל תמורה עבור נשים חסרות ישע במובן הכלכלי". מעבר לעבודה המשפטית השוטפת, עסקה נופך-מוזס בפעילות ציבורית ענפה לקידום מעמד האישה. היא הייתה מזכירת ההתאחדות וחברה בוועד ההתאחדות (אותו ארגון אשר אמה הייתה ממייסדותיו, כאמור). ברוריה אבידן-בריר "לוחמת עיקשת למען זכויות הנשים" לאשה 2182, 37 (6.2.1989); ברוריה אבידן-בריר "פורצת דרך-לוחמת" ידיעות אחרונות 5.2.1989; סטלה קורין-ליבר "חמדת ימים" מוניטין מרס 1986, 62; תהילה עופר "חמדה נופך-מוזס ה-36 ברשימת גח"ל" הארץ 27.10.1965; דבורה נמיר "אשה אחת מול סבך המשפט" ידיעות אחרונות 19.12.1967; רשימה אוטוביוגרפית שנכתבה על-ידי חמדה נופך-מוזס (ונמסרה על-ידי יצחק נופך-מוזס); ריאיון עם יצחק נופך-מוזס מיום 28.10.2004; חמדה נופך-מוזס בסבך המשפט (1967).

135 אצ"מ J75/35, מכתב מההתאחדות לא' פרלסון מיום 23.8.1948. דוגמה נוספת להישענות על

מוזס וזה של גלעדי – הניסיון והוותק שצברו השתיים היוו תשתית להעמדתן לתפקידים שיפוטיים או מעין-שיפוטיים.¹³⁶ כלומר, הניצחון בשני המאבקים (במשפט השלום העברי ובעתירתה של גינצברג), שנתמכו גם על-ידי ההתאחדות, יצר שנים אחר כך מאגר של מועמדות פוטנציאליות (אף אם לא רחב-היקף). חודש ימים לאחר-מכן מונתה נופך-מוזס לתפקיד חברת בית-הדין למניעת הפקעת שיערים וספרות.¹³⁷ בתפקיד זה, בדומה לשיפוט במשפט השלום העברי, לא נדרשה בהכרח מומחיות משפטית, ובין החברים בבית-הדין נמנו גם מי שאינם עורכי-דין (ובניהם נשים – מניה ברוט ותנה למדן¹³⁸). כפי שמציין דייקן, "אחרי מלחמת הקוממיות, יסדה המדינה צורות מיוחדות של בתי דין שבהם משתתפים אחד בעל מקצוע כיושב ראש ונציגי ציבור, דוגמת החוק על בתי הדין למניעת ספרות והפקעת שיערים ובתי דין לשכירות. על ידי כך ניתנה גושפנקה של המדינה לסגולות משפט השלום העברי".¹³⁹ בהתאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות ראו במינויים הללו הישג, ופעלו למינוי שופטות נוספות במסגרת זו. הדברים נכונים בוודאי כאשר מדובר ביכולתן של נשים להשתלב ולהיות נוכחות בעשייה הקשורה להקמת המדינה ומוסדותיה (המשפטיים). נופך-מוזס, שכבר רכשה כאמור ותק בערכאה זו, שוחחה עם שר המשפטים, ובהמשך הגישה להתאחדות רשימת מועמדות.¹⁴⁰ עד כה נראה שהנשים זכו ב"מקדמה" בלבד, כלומר, במינויים "בלתי-מזיקים" ובוודאי בלתי-מרכזיים. אך גם אלה שימשו בסיס להמשך, והובילו בסופו של דבר למינוין של שופטות נוספות.¹⁴¹

הוותק השיפוטי במשפט השלום העברי ניתן למצוא בפנייתה של ההתאחדות לראש עיריית ירושלים, אוסטר, בבקשה למנות שופטות בבית-הדין של עיריית ירושלים, בין היתר מקרב "...אלה, שמלאו בזמנן תפקיד של שופטות בבית משפט השלום העברי". אצ"מ J75/35, מכתב מההתאחדות לראש עיריית ירושלים מיום 1.10.1948.

136 "ערך גדול יש גם לנסיון שהשופטים רוכשים להם בתוך המוסד. שופטים ותיקים, בעלי התמחות של שלש שנים בתוך משפט השלום העברי, וביחוד אלה, שמתמידים בעבודתם, בלי חסורים והפסקות, יכולים להתחשב מכמה בחינות לשופטים מנוסים." א"מ פ"4/640, תזכיר אל חברי הקונגרס החמישה-עשר מאת משפט השלום העברי העליון – תל-אביב 3-4 (תרפ"ז).

137 The Official Gazette (8.9.1948).

138 חנה למדן הייתה שופטת בבית-הדין של ההסתדרות, שופטת בבית-הדין למניעת הפקעת שיערים וספרות, ולימים חברת-כנסת. ראו אצל דוד תדהר אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו כרך ד (1992): "[למדן] נתמנתה לשופטת בבית הדין העליון של ההסתדרות. נסיונה בעבודה זו גרם שבימי מועצת המדינה הזמנית מונתה ע"י שר המשפטים כשופטת בבית דין מחוזי נגד מפקיעי שיערים. חוץ ממנה היתה רק עוד שופטת אחת, עורכת דין."

139 דייקן, לעיל ה"ש 61, בעמ' 67. עם זאת, יש לזכור שמנגנון דומה הופעל גם במסגרת בית-המשפט העירוני המנדטורי.

140 אצ"מ J75/35, מכתב מההתאחדות לשר המשפטים רוזנבליט (ללא תאריך).

141 א"מ, חטיבה 74, תיק 32 (ג"4/5672), מכתב מהלשכה המשפטית של ההתאחדות לשר

בשנת 1948 מונתה אישה לשופטת הראשונה במדינת-ישראל.¹⁴² לא היה זה מינוי לבית-המשפט המחוזי, אלא לבית-משפט השלום. לא הייתה זו נופך-מוזס, אלא אוגניה וינוגרדוב.¹⁴³ וינוגרדוב¹⁴⁴ מונתה לכהונת שופטת בבית-משפט השלום בחיפה. אליה הצטרפה לאחר זמן לא-רב גם מרים שטרקמן-ורלינסקי.¹⁴⁵ העובדה שדווקא שטרקמן-ורלינסקי נהפכה לשופטת, למרות ההצעה למנות את נופך-מוזס לתפקיד שיפוטי, אינה צריכה להפתיע. שתייהן היו חברות ותיקות בהתאחדות, ובכך העמידו את עצמן בקדמת הבמה והתודעה. שטרקמן-ורלינסקי הגישה באותה תקופה גם את הצעת התיקון לחוקי האישות בישראל,¹⁴⁶ וככל הנראה לא נותרה אלמונית. על רקע פעילותה הציבורית והיותה שופטת במשפט השלום העברי, חברת ההתאחדות ומיוזמות הפעולה למינוי עורכות-דין לתפקידי שיפוט, אין זה מפתיע שדווקא היא מונתה לשופטת. מינויה של וינוגרדוב, לעומת זאת, אכן מפתיע, שכן היא לא הייתה מעורבת בענייני ההתאחדות. ניתן אולי לטעון כי דווקא העדר מעורבותה אפשר את מינויה, אולם זו השערה בלבד, ואין בנמצא מקורות לכך.¹⁴⁷ מכל מקום, אין הדבר סותר את האפשרות שהמודעות שיצרה ההתאחדות בקרב הקברניטים היא שהובילה בסופו של דבר למינויה.

השאלות העומדות כעת על הפרק הן: מדוע מונו רק שתי שופטות? מדוע רק בבית-משפט השלום? מדוע הן לא עסקו בענייני המעמד האישי? ומדוע רק בחיפה? אסתר ייבין – חברת ההתאחדות ומי ששימשה בעבר טוענת בבתי-הדין הרבניים לצידין של נשים – עמדה על הבעייתיות בדבר, ולאחר הערתה בעניין ה"פטרזויליה" הוסיפה: "למה זה זכתה דוקא חיפה במינוי שתי שופטות, ויתר הערים יותר גדולות ומרכזיות נשארו [ללא שופטת]?"¹⁴⁸ בפסקות הבאות אבקש להתחקות אחר מענה אפשרי לארבע השאלות הללו. הסבר אפשרי לשאלה מדוע מונו נשים לתפקידי שיפוט דווקא בבית-משפט השלום,

המשפטים מיום 29.7.1950: "יש רק להצטער שהצעתנו הוצאה אל הפועל רק אחרי שנה..."

142 THE OFFICIAL GAZETTE (31.12.1948).

143 א"מ ג"ג 5655/17, כתב מינוי בחתימת שר המשפטים מיום 3.12.1948.

144 אוגניה וינוגרדוב נולדה בליטא בשנת 1910, למדה משפטים בקרקוב, ועלתה עם בעלה ארצה באמצע שנות השלושים. היא עברה את בחינת עורכי-הדין הזרים, ולאחר-מכן עבדה בכמה משרדי עורכי-דין.

145 מרים שטרקמן-ורלינסקי עסקה בפעילות ציונית ברוסיה, גורשה לסיביר, ומשם עלתה ארצה בשנות השלושים. בארץ למדה משפטים בירושלים, וסיימה את לימודיה באפריל 1937. לאחר הסמכתה עבדה במשרד עורכי-דין פרטי, במקביל לפעילותה הציבורית. מונתה לשופטת בפברואר 1950.

146 אצ"מ J75/36, "הצעת תיקון בחוק האישות בישראל, מאת עו"ד מניה שטרקמן". יש לציין שעורכת-הדין רוזה גינצברג התנגדה להצעה מאחר שלדעתה היא לא הייתה מעשית. ראו שם, "הצעות העו"ד רוזה גינצברג".

147 חלק מהתיקים בגנוז המדינה הנוגעים במינוי שופטים ופקידים עודם חסויים.

148 אצ"מ J75/38, מכתב מאסתר ייבין לשרה עזריהו מיום 25.4.1950.

ולא בבית-המשפט המחוזי, נוגע בהיצע התפקידים השיפוטיים בבית-המשפט המחוזי. רובינשטיין מציין כי השופטים ששירתו בתקופת המנדט קודמו בדרך-כלל למחוזי ולעליון.¹⁴⁹ עובדה זו עשויה להסביר, ולו באופן חלקי, את העדרן של שופטות בערכאות אלה. שני המינויים הראשונים של נשים שופטות, וכן כמה מינויים שנעשו בהמשך, היו לבית-משפט השלום בלבד. גם במקרה זה הונצח הפער שנוצר בתקופת המנדט, וכרגיל נאלצו הנשים לטפס מתחתית הסולם.

ההסבר מדוע מונו שופטות רק בחיפה, ולא ביתר הערים הגדולות, הוא "גיאוגרפיה". להב מסבירה כי "עזיבתם של השופטים הערבים והבריטים רוקנה את בית-המשפט בחיפה מרוב אנשי הסגל. חמישה שופטים נשארו לשרת את האוכלוסייה והמצב בשאר אזורים השיפוט בארץ היה דומה. רק תל-אביב, העיר העברית, לא סבלה מבעיה זו."¹⁵⁰ כלומר, בחיפה היה היצע של תפקידי שיפוט, אך אין בכך תשובה לשאלה מדוע לא מונו שופטות גם במקומות אחרים.¹⁵¹ הסיבה לכך נעוצה אולי בעובדה שחיפה, יותר מיישובים אחרים, הורגלה בשופטות במסגרת משפט השלום העברי. אפשר גם שמינויה של וינגרדוב הסיר את העכבות ואפשר את כניסתן של שופטות נוספות. להשערה ה"גיאוגרפית" ניתן למצוא חיזוק בהשוואה לערים אחרות, דוגמת ירושלים, שם השתלבו נשים בתפקידי שיפוט בבית-משפט השלום רק בשנת 1975,¹⁵² ורק אז נפתחו הסכרים לכניסתן של שופטות נוספות.

מדוע מונו רק שתי נשים ומדוע הן לא עסקו בענייני המעמד האישי? ההסבר לכך נעוץ בעובדה שבהתאחדות ביקשו למנות את נופך-מוזס לדון בענייני אישות (בבית-המשפט המחוזי), אולם בקשה זו נתפסה כבעייתית מיסודה.¹⁵³ את הרציונל שעמד מאחורי פנייתה של ההתאחדות למינוי שופטות, מחודש אוגוסט 1948, ניתן להבין על רקע פנייה אחרת שהגיעה לשר המשפטים בדבר מינוי שופטים. הכוונה היא לפנייה למנות שופט ממוצא ספרדי לבית-המשפט (ובכלל זה לבתי-המשפט המחוזי והעליון). אם משווים את נוסח הפנייה לנוסח פנייתה של ההתאחדות, ניתן למצוא דמיון מפתיע בכל הקשור לטיעון המרכזי לצורך במינוי "מגזרי" (בדומה למינוי השופטים בבית המשפט העירוני בתל-אביב בתקופת המנדט). במקרה של מינוי שופט ספרדי, אחד הנימוקים המרכזיים לכך היה "הצורך של

149 אליקים רובינשטיין שופטי ארץ 56-57 (1981).

150 פנינה להב ישראל במשפט 119 (1999).

151 ראו, למשל, ג"מ, ג"מ, 275/35, תכתובות משנת 1948 בדבר המחסור בשופטים בירושלים.

152 השופטת מרים בן-פורת מונתה עוד קודם לכן, אך לבית-המשפט המחוזי.

153 בהתאחדות רצו הרבה יותר מכך. ראו אצ"מ A476/38, מכתב מההתאחדות לוועדת החוקה, חוק ומשפט מיום 20.5.1954. במכתב זה ביקשה ההתאחדות "להכליל בכל הרכב של בית-דין הדין בענייני אישות אשה דיינת אחת... לשתף נשים בוועדת מנוי הדיינים... [ו]לקבוע נשים מזכירות בכל בתי-הדין הרבניים". במסמכים השונים שבהם עיינתי לא נמצא מענה לבקשות אלה, וככל הנראה בכך התמצה נסיון כניסתן של נשים לטריטוריה של בתי-הדין הרבניים.

ידיעת המנהגים הללו והבנתם כיאות בתוך קרוב לשליש הישוב במדינה¹⁵⁴. במקרה הנשי דובר בכמחצית האוכלוסייה, והטיעון, כפי שהוצג בפנייתה של ההתאחדות למינויה של נופך-מוזס, היה דומה (לגבי אותם עניינים הקשורים לדיני האישות והמשפחה). טיעונים מאותו סוג ממש העלתה ההתאחדות נגד שלטונות המנדט, אשר בעקבות קבלת עתירתה של גינצברג ביקשו להתקין פקודה שתמנע נשים מלהופיע בתיקים שלא ראוי שהן יעסקו בהם ("לטובתן הן"), כגון תיקי אונס. ההתאחדות טענה כי דווקא בתיקים אלה נחוצה יותר מכל אופן קשבת של עורכת-דין אישה. כפי שניתן לראות, ההדרה מעיסוק בתיקים שהם בעיקרם מסוג "אישה נ' גבר" התקיימה בתקופת המנדט והשתמרה גם לאחר קום המדינה, ורשויות המדינה השתמשו באותם טיעונים על-מנת להדיר נשים, אפילו לא במודע, מפרקטיקות משפטיות שונות שבהן היה חשש שהן "יטו" את פני ההליך. במילים אחרות, כל עוד הנשים השופטות פועלות כשאר השופטים (הגברים), אין מניעה למנותן לשופטות, אך כאשר הנשים עשויות להציג פן ייחודי, אין הן עוד בגדר gender neutral, ומינוי כזה נתפס ככל הנראה כבעייתי.¹⁵⁵ תפיסה זו משתקפת גם כיום, בפירוק, בדצמבר 2003, של ההרכב השיפוטי הנשי היחיד בבית-המשפט המחוזי בתל-אביב אשר דן, בין היתר, בעניינם של עברייני מין. לשכת עורכי-הדין התנגדה לצעד זה, בהסבירה כי מעולם לא פורק הרכב גברי מטעם זה בלבד שלא ישבו בו נשים.¹⁵⁶ תגובתה הרשמית של הנהלת בית-המשפט הייתה כצפוי הכחשת הטענה שלפיה ההרכב פורק על-שום היותו נשי בלבד, אך ככל הנראה נשמעו גם תגובות רשמיות פחות, כפי שמובאות מפי אחד מעורכי-הדין, המקבל את הטיעון שלפיו "זה לא טוב לתדמית בית המשפט, שהרכב על טהרת המין הנשי ידון בתיקים שבהם גברים מואשמים בעבירות מין נגד נשים, סחר בנשים ואלומות גברים נגד בנות זוגם".¹⁵⁷

הסבר נוסף לשאלה מדוע לא מינו נשים לעסוק בענייני מעמד אישי מצוי בנקודת המפגש שבין פעילותה של ההתאחדות לבין פעולתן היחידנית של כמה מעורכות-הדין הראשונות. נסיונה של ההתאחדות לשלב נשים בפעילות הקרובה למעמד האישי ולמעמד האישה הוביל למעשה לתגובת-נגד. בעוד שבהתאחדות פעלו לקידום נשים לתפקידי שיפוט שיהיה בהם מענה לבעיותיהן של כלל הנשים בחברה, חלק מעורכות-הדין הראשונות ניסו דווקא להתרחק מזיהוי "נשי", וזאת דווקא בשלב שבו הייתה פתיחות לאפשרות שהן

154 א"מ ג' 347/10, מכתב מאליהו אלישר לשר המשפטים מיום 6.10.1948. כפי שציינת, בתקופת המנדט פעלה הסתדרות עורכי-הדין היהודים למינוי שופט יהודי לבית-המשפט בחיפה. הטעמים היו דומים, ועיקרם היה הצורך במינוי שופט שיבין את שפתם אך גם את ענייניהם של היהודים המתדיינים.

155 הסבר נוסף עולה מדבריו של רובינשטיין, לעיל ה"ש 149, בעמ' 159, שלפיהם בתחום דיני המשפחה יש צורך במומחיות ספציפית, ובכלל זה ידיעת המשפט העברי.

156 ראו www.israelbar.org.il/article_inner.asp?pgId=18263&catId=6

157 מכתבו של עו"ד שמחה ניר לנשיא בית-המשפט המחוזי בתל-אביב אורי גורן. www.quimka.com/rh/misc/goren_feminine_judges.htm

ידונו ב"ענייני משפחה"¹⁵⁸. לחנה אבנור, למשל, ימים ספורים לאחר שמונתה לשופטת בבית המשפט המחוזי, הוצע לעסוק בתיקי המעמד האישי, אולי מפני שהשופטים הגברים לא רצו בו. כמוהם, סירבה גם היא: "...נפגשתי עם שופטות מכל מיני מדינות... המעניין הוא שכל שופטת אותה שאלתי באיזה שטח היא עוסקת, אמרה לי שבמעמד אישי. חשבתי אז שזו סטיגמה מכעיסה..."¹⁵⁹. כאשר הציעו להדסה בן-עתו¹⁶⁰ לכהן כשופטת נוער, היא סירבה ואמרה לוועדת המינויים: "האם שאלה דומה הייתם מציגים גם למועמדים-גברים?"¹⁶¹ הניסיון להתרחק מכל זיהוי נשי מנע כל אפשרות להשמיע קול שונה או אחר בזירה המשפטית. עורכות-הדין שמונו בסופו של דבר לתפקידי שיפוט ניסו להתאים את עצמן לנורמות ההתנהגות ה"פרופסיונליות" שהציבו לכאורה הגברים המשפטנים. הדברים באים לידי ביטוי גם בדבריה של חנה אבנור, אשר כיהנה במשך שנים ארוכות כשופטת בית-המשפט המחוזי: "נדמה לי שבאופן כללי חששו הנשים שמא יחשוב מישהו שהן חלשות, ולכן נהגו בתקיפות ואף בתוקפנות..."¹⁶². גישתן זו של השופטות נהפכה ככל הנראה לחרב-פיפיות, שכן זו הייתה הסיבה להתנגדותה של הלשכה למינוין: "פולונסקי [יושב-ראש לשכת עורכי-הדין] קיבלני בסבר פנים יפות ואמר לי שהלשכה תומכת במינויי, והוא יטפל בהחלטת תמיכה רשמית. שמחתי מאוד על דבריו מכיוון שבאותה תקופה התנגדה לשכת עורכי הדין התנגדות עקבית למינויה של אישה לשופטת בבית המשפט המחוזי. את מינה שמיר, שהייתה שופטת בשלום, הציעו בשעתו לשופטת במחוזי בתל אביב, ומינויה לא התקבל בגלל התנגדות הלשכה. מינה שמיר מונתה לשופטת בבית-המשפט המחוזי בבאר-שבע. לאחר מכן הוצעה מרים בן-פורת, ואף היא לא מונתה לשופטת בתל-אביב אלא בירושלים. נאמר אז כי הלשכה התנגדה למינויי הנשים, כיוון שהן נחשבו ל'קלפטס',

158 בכך אעסוק בהרחבה ברשימה אחרת. ראו: Frances Raday, *Women in Law in Israel: A Study of the Relationship between Professional Integration and Feminism*, 12 Ga. St. U. L. Rev. 525, 533 (1996): "There is opposition among many women members of the profession to any form of affirmative action for women. In a public debate on the need to ensure representation of minorities on the bench in the Supreme Court, our first woman Supreme Court justice, Justice Ben Porat, explained that, while it is necessary to reserve places for a religious justice and a justice of Sephardi origins, women could achieve advancement to the Supreme Court on their merits and without any protective intervention. Affirmative action for women, held constitutional by the Supreme Court in 1995, produces antagonistic responses from many women lawyers and academics"

159 חנה אבנור לבדי בדרך 138 (2001).

160 בן-עתו הוסמכה כעורכת-דין לאחר קום המדינה, ואינה נמנית עם 42 עורכות-הדין הראשונות.

161 חיה יוסף "כבוד השופטת" נעמת 30, 32 (1991); ריאיון עם השופטת בדימוס הדסה בן-עתו.

162 אבנור, לעיל ה"ש 159, בעמ' 135.

דהיינו לקשותות.¹⁶³ כלומר, היו שמצאו את ההתרחקות מהוהוי הנשי כמרחיקת-לכת מדי.¹⁶⁴

ה. לתת למספרים לדבר

ההשוואה בין "המקרה הספרדי" ל"מקרה הנשי" עשויה להאיר גם את עניין המינוי המינמלי של נשים לתפקידי שיפוט בכלל. קידר, במאמרו על-אודות המאבק למינוי שופט ממוצא ספרדי לבית-המשפט העליון, הסביר כי "ראשי מערכת המשפט הישראלית, שהתנגדו למינוי ייצוגי של שופט ספרדי, ייצגו את העמדה הליברלית הבסיסית, המדגישה את השוויון הפוליטי והמשפטי הפורמלי ואת עצמאות מערכת המשפט".¹⁶⁵ אותם משפטנים טענו כי אין למנות לשיפוט מי שאינו מוכשר לכך.¹⁶⁶ בן-גוריון, לעומתם, ראה בטיעונים הללו של המשפטנים טיעונים ציניים שנועדו "לצורך שמירה על האינטרסים שלהם כקבוצה".¹⁶⁷ כך הונצחה שוב הדינמיקה של המקופח שנהפך למקפת. עורכי-הדין היהודים – אשכנזים וספרדים, גברים ונשים, כל אלה שקופחו (יחדיו) על-ידי ממשלת המנדט – נחלקו ביניהם משהוקמה המדינה, וכעת הגברים הספרדים והנשים (רובן אשכנזיות) נהפכו, לפחות לתפיסתם, למקופחים ביחס לחבריהם עורכי-הדין הגברים האשכנזים.¹⁶⁸ טיעונם

163 שם. ראו גם ליד ערש המשפט – ספר חיים צדוק 111 (רון חריס עורך, התשס"ב): "בעניין הזה של ההידברות בין השופטים בבית-המשפט העליון נתקלתי בחריפות רבה, נוכח רצוני למנות אשה ראשונה לבית-המשפט העליון. עד המינוי של מרים בן-פורת, לא הייתה שופטת בבית-המשפט העליון. מטעמים חברתיים, ואולי גם מטעמים פוליטיים, רציתי, שאשה תתמנה לבית-המשפט העליון." צדוק מסביר את טעמי ההתנגדות כפי שהועלו: "אישיות זו אנחנו מכירים טוב מאוד, ואנחנו יודעים, שהיא יכולה לעורר יחס חיובי ולפעמים לא כל כך חיובי. איני זוכר שמישהו הטיל ספק בכישוריה המקצועיים. יכול להיות שהיו הסתייגויות בתחום יחסי האנוש..."

164 ראו יורעאלי, לעיל ה"ש 25, בעמ' 178, על המלכוד (הידוע במחקר גם כ"double bind) של נשים "המסגלות לעצמן תכונות שנחשבות גבריות". כן ראו: MARGARET THORNTON, DISSONANCE AND DISTRUST: WOMEN IN THE LEGAL PROFESSION 203 (Oxford 1996).

165 קידר, לעיל ה"ש 131, בעמ' 527.

166 שם, בעמ' 530.

167 שם, בעמ' 534. קידר מסביר (שם, בעמ' 527) כי "לעומת המשפטנים, תביעתו של בן-גוריון למנות שופט ספרדי לבית-המשפט העליון לא נעשתה כלל מטעמים של שוויון". אגב, גם בהסדרות עורכי-הדין היהודים לא השתתפו כמעט נשים עד קום המדינה. הפרקליט ד 13 (1947) – באגודה המקומית בירושלים השתתפה טובה רובינשטיין-קלייף (מתוך שנים-עשר ראשי האגודה בירושלים); הפרקליט ו 111, 112 (1949) – בסניף תל-אביב השתתפה ויקטוריה אוסטרובסקי, ובסניף ירושלים השתתפה רוזה גינצברג.

168 אלה האחרונים היו עוסקים כעת בהשתלבות משלהם. עורכי-הדין הגברים היו ערים

של המשפטנים מעורר בעייתיות כפולה: האם אותן עורכות־דין לא היו מוכשרות לתפקידי שיפוט? והאם השוויון המספרי צריך להתייחס לחלקן של עורכות־הדין באוכלוסיית עורכי־הדין או אולי לחלקן באוכלוסייה הכללית (שאו יש צורך ב־50% שופטות)? בנוגע לכישוריהן של עורכות־הדין כשופטות, לנשים לא ניתנה ההזדמנות לנסות להוכיח את עצמן עוד בתקופת המנדט, כך שהדיון בשאלה זו מתייטר. לא זו בלבד, אלא שהשאלה מהי אותה כשירות לשמש בתפקיד שיפוטי אינה פשוטה.¹⁶⁹ יש לבחון לפיכך את תנאי ההיצע והביקוש לתפקידים שיפוטיים באותה תקופה. נתון חשוב אחד הוא ש־21 מבין 33 השופטים היהודים שכיהנו במערכת בית־המשפט בתקופת המנדט המשיכו בכהונתם גם לאחר קום המדינה.¹⁷⁰ היה זה כמובן הגיוני שאלה ימשיכו בתפקידם, שאם לא כן הייתה נוצרת אנדרלמוסיה רבתי במערכת המשפט במדינת־ישראל,¹⁷¹ אולם הדבר הנציח את העדרן של שופטות, שכן בתקופת המנדט לא היו כאמור נשים שופטות. עם זאת, כפי שהדגמתי, חסרו עדיין שופטים. נתון אחר קשור למספר המינויים ביחס למספר עורכות־הדין. בשנת 1950 כיהנו בבית־המשפט במדינת־ישראל, לרבות בבית־המשפט העליון, 53 שופטים, מתוכם שופטת אחת (1.9%); ובשנת 1951 כיהנו 65 שופטים, מתוכם 3 שופטות (4.6%) – שתיים בחיפה (שטרקמן־ורלינסקי ווינגרדוב) ואחת בתל־אביב (מינה שמיר). שיעורי השופטות מקרב כלל השופטים תואמים פחות או יותר את חלקן של הנשים באוכלוסיית עורכי־הדין (3.6% בשנת 1948 וכ־6% בראשית שנות החמישים).¹⁷² כלומר, מבחינה מספרית נעשה לכאורה "צדק", ואולי אף יותר מכך – אם נפחית את מספר השופטים שעברו ב"ירושה" משלטון המנדט, נגלה כי ייצוגן היחסי של הנשים שמונו לתפקידים שיפוטיים היה גבוה

להשתלבות אפשרית שלהם עם הקמת המדינה, ובעיקר עם הקמת המנגנונים המשפטיים. גם הם, כמו ההתאחדות, פנו בהצעה לתרומה אפשרית שלהם. אצ"מ S25/5965, מכתב מהסתדרות עורכי־הדין היהודים בארץ־ישראל להנהלת הסוכנות היהודית לארץ־ישראל מיום 10.12.1947. תופעת המקופח שנהפך למקפח אופיינית לא רק לארץ־ישראל או למדינת־ישראל. עם זאת, בכל הקשור לפרופסיה המשפטית, מסתבר שתופעה זו כוונה באופן מובהק נגד יהודים, על־ידי לא אחרות מאשר מי שסימלו את מאבק הנשים לכניסה לפרופסיה – עורכות־הדין הראשונות באמריקה הצפונית: Bradwell בארצות־הברית ו־Brett Martin בקנדה – שיצאו נגד ריבוי עורכי־הדין היהודים בארצות־התקן. MOSSMAN, לעיל ה"ש 12, בעמ' 111–112.

169 ראו את דבריו של חיים צדוק, לעיל ה"ש 163: "אם עוברים מכישורים מקצועיים ליחסי אנוש, אתה כבר לא יכול לדעת אם הגורם הזה שהמועמד ממין נקבה ולא ממין זכר, משחק תפקיד, מפני שאתה כבר בתחום האמורפי."

170 ברון יצר יש־מאין את רשימת השופטים, ובכך סיפק נתונים חשובים גם למחקר־המשך. ראו ברון, לעיל ה"ש 130, בעמ' 213–216.

171 ראו שם, בעמ' 212.

172 נתונים אלה מתייחסים למספר עורכי־הדין בפועל, כלומר, לאלה ששילמו את מס הרישיון. הנתונים מתבססים על ספירה של עורכי־הדין ועורכות־הדין בכל שנה, לפי הנתונים שהתפרסמו ב־OFFICIAL GAZETTE המנדטורי ובילקוט הפרסומים של מדינת־ישראל.

לאין ערוך מייצוגם של עורכי־הדין הגברים. אולם כעת נשאלת השאלה אם לא היה אפשר וראוי, בתקופה הקריטית שבה נתפסו הכסאות השיפוטיים לעשרות השנים הבאות, למנות שופטות נוספות מעבר לייצוגן היחסי באוכלוסיית עורכי־הדין, בקנה־מידה התואם באופן מהותי את חלקן של הנשים באוכלוסייה היהודית בכללותה?

המידע הקיים ביחס לעיסוקיהן של עורכות־הדין לפני הקמתה של מדינת־ישראל מצומצם. יש לזכור כי עמדו לפניהן שתי אפשרויות: עבודה כעורכות־דין במגזר הפרטי (בין כשכירות ובין כעצמאיות) או עבודה שאינה משפטית. עבודה ציבורית־משפטית הייתה נדירה באותה תקופה, וברוב המקרים היא הייתה סגורה בפני נשים. מבין 42 עורכות־הדין הראשונות, סלוצקין עזבה את הארץ לארצות־הברית לאחר שהוסמכה, שם עסקה כסנגורית של עבריינים צעירים, ו־7 קיבלו את הרישיון ימים מספר לפני הקמת המדינה, כלומר, באופן תיאורטי כבר נפתחו לפנייהן הדלתות לתעסוקה במגזר הציבורי, והן לא היו נתונות ב"הסגר" במגזר הפרטי. באשר ל־34 עורכות־הדין הנותרות, ידוע כי 23 עורכות־דין עבדו בפרקטיקה הפרטית (לרבות בבנקים), מתוכן 10 בשותפויות משפחתיות (עם אב/בעל/גיס);¹⁷³ 6 לא עסקו בפרקטיקה או עסקו בעבודה לא־משפטית מסיבות שונות ומגוונות;¹⁷⁴ וביחס ל־5 אין פרטים.

בחנית הנתונים בשנים הראשונות לאחר קום המדינה (1948–1950) מגלה כי לא כל עורכות־הדין הראשונות היו פעילות בפרופסיה, וחלקן נחשבו צעירות מדי לתפקידי שיפוט, בהנחה שגורם זה אכן שימש סף אמיתי לכניסה לתפקידים אלה.¹⁷⁵ בין אלה שלא עסקו במקצוע (לפחות בארץ) היו שתי עורכות־הדין הראשונות: סלוצקין, כאמור, וגינצברג, שנסעה עם בעלה, אשר מונה לציר ישראל ברומא.¹⁷⁶ גם שרה מושקוביץ' וחנה שצקס לא עסקו במקצוע (האחרונה שימשה יד־מינו של אולשן). שושנה שטרן נהרגה במהלך מלחמת השחרור. מאידך גיסא, מבין אלה שלא עסקו בעבודה משפטית בתקופת המנדט היו שחזרו למקצוע עם קום המדינה. כעשרים מעורכות־הדין פנו למגזר הציבורי, ומילאו בעיקר תפקידים משפטיים – בין כשופטות, כאמור, בין בפרקליטויות ובין כיועצות משפטיות במשרדי ממשלה (או בגופים ציבוריים אחרים), וחלקן עוד נשאו בתפקידים שיפוטיים

173 הדבר מצוין באופן מיוחד גם ב" Husband and Wife Practise Law, THE JEWISH CHRONICLE (24.3.1939).

174 למשל, בן־פורת מספרת כי נמנעה מלעסוק במקצוע בשל קשיי שפה, כל זמן שמערכת המשפט התנהלה בעיקרה באנגלית.

175 יש לציין שככל הנראה לא נמנעו כליל ממינוי עורכי־דין חסרי ותק לתפקידים שיפוטיים. אמת־המידה של גיל לצורך מינוי לתפקיד שיפוטי שימשה ככל הנראה לא יותר מאשר תירוץ שגור. חנה אבנור סיפרה, בהתייחס למינויה לשופטת בבית־המשפט המחוזי, כי דב יוסף לא רצה בתחילה למנותה למחוזי, בתירוץ שהיא צעירה מדי. זאת, חרף העובדה שגילה התאים מבחינה פורמלית ושבתית־המשפט המחוזי כבר כיהנו שופטים צעירים ממנה. אבנור, לעיל ה"ש 159, בעמ' 135–136.

176 שאלה היא אם גינצברג הייתה נענית להצעה לשמש שופטת בהנחה שלא הייתה בוחרת לנסוע לרומא. שאלה אחרת היא אם הוצע לה תפקיד רשמי כלשהו.

במסגרת השירות הצבאי. קראוזה, אוסורגין, לנדוי-דוכן, בר-שירה, איזנברג, סמואלס, נופך-מוזס, רובינשטיין-ברנר ושינפלד עבדו כעורכות-דין במגזר הפרטי. בנוגע לשלוש (קלייף, הירשמן-לויז ומנג'ל) אין נתונים, אך גם אם נשער שכולן פעלו במגזר הפרטי, מדובר ב-12 עורכות-דין בלבד, אשר ספק אם היו מעוניינות כולן בעבודה שיפוטית.¹⁷⁷ ספק זה ניתן להסביר באמצעות כמה מאפיינים דמוגרפיים/ביוגרפיים. כל תשע השופטות היו נשואות (רק אחת מביניהן הייתה גרושה שנישאה בשנית), ואף לא אחת מהן הייתה נשואה לעורך-דין. אלה שהיו נשואות לעורכי-דין פתחו שותפויות משפחתיות, ולא נכנסו לתפקידי שיפוט, ככל הנראה מבחירה.¹⁷⁸ במובן זה תפקידי השיפוט, בדומה לעבודת הפרקליטות, היו גם אמצעי לקיום קריירה לצד המשפחה.¹⁷⁹ על כך יש להוסיף את העובדה שבקרב שמונה השופטות הראשונות לא היו ילידות הארץ.¹⁸⁰ לעומת זאת, מבחינת השכלתן המשפטית היו רובן בוגרות בית-הספר למשפט,¹⁸¹ ולא בעלות השכלה משפטית מחוץ-לארץ.¹⁸² הדבר נכון גם באשר לעורכות-הדין שלא עברו קודם לכן את "מסלול ההכשרה" המקובל בפרקליטות, ומונו עם קום המדינה (וינוגרדוב, שטרקמן-ורלינסקי ושמיר). עם זאת, כאשר משווים את הנתונים הללו לנתונים של כלל עורכות-הדין באותה תקופה שלפני קום המדינה, ניתן להבחין בארבע ארצות-מוצא עיקריות שבהן גדלו ובגרו עורכות-הדין הראשונות: פולין, רוסיה, גרמניה וארץ-ישראל.¹⁸³ רוב מובהק (מחצית) מקרב עורכות-הדין נולדו במזרח אירופה, כך שאין פלא שרוב השופטות מוצאן אף הוא מאותן מדינות. אך עדיין לא היה ייצוג לילידות הארץ, שחלקן כבר ביססו קריירה משפטית, כאמור.

177 לוינברג אזולאי הוצע לשמש שופטת שלום בתל-אביב, אולם היא "החליטה לוותר על המשרה בגלל אופיה הנמרץ". בהמשך היא סירבה להתמנות לשופטת מחוזית בירושלים, שכן היא לא הסכימה לעבור לירושלים עד שבנה הצעיר יסיים את לימודיו התיכוניים. במקרים אחרים היא סירבה למינוי בבית-המשפט המחוזי בבאר-שבע ובבית-המשפט המחוזי בחיפה מסיבות משפחתיות. אתי בורשטיין בדרכה של לאה וינברג לבית אזולאי (2001).

178 על כך ארחיב במקום אחר.

179 יוסף, לעיל ה"ש 161; ריאיון עם השופטת בדימוס הדסה בן-עתו, המספרת כי בחרה בשיפוט בגלל שעות העבודה הגמישות יותר.

180 לאה עוגן נולדה ברוסיה; מינה שמיר - בליטא; מרים שטרקמן-ורלינסקי - ברוסיה; מרים בן-פורת - ברוסיה; שושנה נתניהו - בגרמניה; ויקטוריה אוסטרובסקי-כהן - בפולין; וחנה אבנור נולדה בפולין (אם כי עלתה ארצה בגיל צעיר).

181 לאה עוגן, מינה שמיר, מרים שטרקמן-ורלינסקי, מרים בן-פורת, שושנה נתניהו, ויקטוריה אוסטרובסקי-כהן וחנה אבנור. ככל הידוע לא היו בוגרות משפטים שהוסמכו עד קום המדינה מקרב הלומדים/ות בבית-הספר הגבוה לכלכלה ולמשפט בתל-אביב.

182 למעט לובה פורטונה, שלמדה בליטא, ואוגניה וינוגרדוב, שלמדה בפולין.

183 פירוט ארצות-המוצא: 8 נולדו בארץ-ישראל; 7 - בפולין; 8 - ברוסיה; 6 - בגרמניה; 2 - בארצות-הברית; 1 - בבולגריה; 2 - ברומניה; 3 - בליטא; 1 - בבריטניה; 1 - באוסטרליה; ו-3 - לא ידוע.

בסיכומו של דבר, אלה שיכלו לפעול במגזר הפרטי – אם על רקע משפחתי או על רקע חברתי – עשו כן. מדובר בעיקר בעורכות־הדין מהמשפחות המיוחסות ביישוב או בזירה המשפטית.¹⁸⁴ זאת, משום שלחלקן הייתה האפשרות להתקיים כלכלית במסגרת משרדים משפחתיים או בזירה הציבורית הלא־משפטית. ייתכן שדווקא ייחוסן הפריע בדרכן, אולם בנקודה זו קשה למצוא תיעוד, מאחר שהתיקים הקשורים למינוי השופטים/ות עודם חסויים. קיימות ראיות לכך שמינויים לתפקידים שיפוטיים היו נגועים בפוליטיקה ובמפלגתיות,¹⁸⁵ אך אין כל ראיה לכך שמינויי נשים לתפקידי שיפוט היו חלק מההתליך.¹⁸⁶ ייתכן שדווקא העדר מעורבות מפלגתית פעל לטובת מינוי נשים לשופטות.¹⁸⁷ חנה אבנור, למשל, סיפרה כי אביה היה חבר הוועדה למינוי שופטים. היא עמדה על כך שלא יתערב, ומונתה. לדבריה, גם בתהליך מינויה לנשיאת בית־המשפט המחוזי בתל־אביב ניצלו שאר המועמדים קשרים פוליטיים, והיא – שלא עשתה כן – זכתה מן ההפקר. זו כמובן דוגמה פרטית אחת, שאינה מעידה בהכרח על הכלל. אולם קיימים מקורות שניתן ללמוד מהם כי גם בכל הקשור למינוי שופטים ופרקליטים עם קום המדינה לא הייתה לתנועת הפועלים השפעה רבה, בניגוד לתחומים אחרים. עובדה זו עשויה להסביר את העדפתן של נשים כשופטות על עורכי־דין ותיקים יוצאי תנועת הפועלים, מחד גיסא, ואת העדרן של עורכות־דין שהיו מזוהות עם אותה תנועה, מאידך גיסא.¹⁸⁸ לא מן הנמנע שאילו שלטה מפא"י גם במנגנון זה, מספר הנשים עורכות־הדין היה משתנה או לכל־הפחות השופטות שהיו מתמנות היו אחרות. רוצה לומר, בהעדר השפעה של תנועת הפועלים, התאפשר מינוין של שופטות בכלל, ושל השופטות שמונו בפרט.¹⁸⁹ אולם אלה, כאמור, בגדר השערות בלבד.

184 למעט חנה אבנור, שאביה נחשב מקורב להנהגת היישוב (ובהמשך כיהן כחבר־כנסת), אף לא אחת מהבאות כיהנה בתפקידי שיפוט: לאה לנדוי־דוכן, בתו של משה דוכן ואשתו של משה לנדוי; נעה קראוזה, בתו של אליהו קראוזה; רות סטנר, נכדתו של אליעזר בן־יהודה; נעמי סלומון, בתו של חיים סלומון, אחותו של יעקב סלומון ונכדתו של יואל משה סלומון; חנה שצקס, נינתו של יואל משה סלומון; חמדה נופך־מוזס, בתם של מרים ויצחק נופך; רוזה גינצברג, בתו של מרדכי בן־הלל הכהן וכלתו של אחד־העם; סעדה פרומקין, בתו של גד פרומקין; רחל אוסורגין, בתו של אחד־העם; פרידה סלוצקין, בתו של אליעזר סלוצקין.

185 ראו אבנור, לעיל ה"ש 159, בעמ' 196; להב, לעיל ה"ש 150, בעמ' 122. עם זאת, השוו לרובינשטיין, לעיל ה"ש 149, בעמ' 159.

186 עם זאת, יש לזכור שגם ההתאחדות הוקמה כמפלגה פוליטית, ולכן בפעולותיה ניתן לראות "לחץ פוליטי".

187 אגב, גם להסתדרות עורכי־הדין לא הייתה באותה תקופה השפעה דומיננטית בוועדות לבחירת שופטים. ג"מ, ג"ג 8004/10, הסתדרות עורכי־הדין (סניף תל־אביב), דין־וחשבון שנתי (13.5.1948–22.11.1949) על הוועדה למינוי שופטי שלום והוועדה למינוי שופטי מחוזי. בשתי הוועדות היו עורכי־הדין במיעוט.

188 כאמור, במשפט החברים של ההסתדרות לא השתתפו ככל הנראה שופטות שהיו גם עורכות־דין.

189 מסמך שכתבו חברי תא עורכי־הדין במפא"י (פולונסקי, בר־שירה ואנקוריון) למזכ"ל מפא"י

מי שמונו לשופטות היו אם כן אותן עורכות-דין שהיו זמינות מבחינה אישית ואשר חיפשו לעצמן חלופה תעסוקתית (בין אם בהמשך לעבודת הפרקליטות ובין אם לאו). מערכת של נסיבות – משפחתיות ואחרות – העמידה כמות נתונה של עורכות-דין מסוימות, וחלקן הגדול אכן מונו לתפקידי שיפוט. למעשה, עד לסוף שנות השישים נכללו כל השופטות המכהנות באותה קבוצה של 42 עורכות-הדין הראשונות (למעט בן-עתו, שמונתה בשנת 1962, ושצקי, שמונתה בשנת 1967): וינוגרדוב, שטרקמן, שמיר, פורטונה, עוגן, בן-פורת ואבנור. בהמשך הצטרפו גם נתניהו ואוסטרובסקי-כהן. כלומר, תשע מבין עורכות-הדין הראשונות כיהנו כשופטות.

בסיכומי של דבר, ניתן להבין מהנתונים הללו כי היו נשים מעטות מאוד שהיה אפשר למנותן לשופטות.¹⁹⁰ מאידך גיסא, ברור שאם אותן עורכות-דין שפנו לעבודה ציבורית היו ממונות לשופטות (בהנחה שהן היו כשירות לכך), היה מושג איזון מספרי. הבעיה היא שבמקרה כזה היה נוצר מצב משונה שבו כמעט כל הנשים המשפטניות היו פועלות כשופטות, ומיעוטן, אם בכלל, היו פועלות כעורכות-דין בפועל. אם כך, גם במושגים של אותם ימים דובר ברוב יחסי של נשים בתפקידי שיפוט, וכפי שאראה – גם בתפקידי פרקליטות.

מדבר בעד עצמו: "כל השופטים שכיחנו בתקופת המנדאט נשארו כלם במשרותיהם, פרט לשופט השלום צוקרמן... ושופט בית המשפט העליון פרומקין. מספר שופטי השלום בזמן המנדאט היה 9. עם קיום המדינה הועלו 6 מתוכם לבתי המשפט המחוזיים ו-1 לבית המשפט העליון. מאידך, נתמנו 21 שופטי שלום חדשים... בין כל 21 שופטי השלום שמונו מאז קום המדינה קיבלו מנוי רק 3 מחברי מפא"י... מספר השופטים בבתי המשפט המחוזיים בזמן המנדט היה רק 5. עם קום המדינה העבר אחד מהם לבית המשפט העליון ונתמנו 18 שופטים חדשים, בתוכם 6 שכיחנו בזמן המנדט בתור שופטי שלום... מכל המנויים הנ"ל נתמנו בתל-אביב מחברי המפלגה שלנו רק 2 עו"ד... המנויים לבתי משפט השלום והמחוזי הם בדרך-כלל (פרט ליוצאים מן הכלל מועטים מאד) מרמה משפטית בינונית וגם למטה מבינונית... בתוך משרד המשפטים גופא קיימים שני אגפים: ייעוץ וחקיקה. בין העובדים המשפטיים של שני האגפים האלה... עובדים רק 3 מבין חברינו ושום חברים של מפלגת פועלים אחרת... בין 26 פרקליטים וסגני פרקליטים במחוזות השונים נמצא רק 1 שנמנה על מפלגתנו, 1 הנמנה על מפ"ם ואחד מהעובד הציוני." אב"ג, רשומה 145996, מכתב מתא עורכי-הדין במפא"י (פולונסקי, בר-שירה ואנקוריון) למזכ"ל מפא"י מיום 29.3.1950, על-אודות "המצב בעמדות המפתח של המנגנון המשפטי ומידת ההשפעה של תנועת הפועלים בתוכו".

190 ייתכן שבעיה דומה הייתה גם ביחס למינוי שופטים גברים. ראו ג"מ, גל 3291/28, מכתב מהשופט בנימין כהן (בית-המשפט המחוזי בתל-אביב) לשר המשפטים מיום 26.7.1954: "אין הישוב מסוגל לספק אלא מספר מוגבל ביחס של משפטנים בעלי יושר אינטלקטואלי וחכמת חיים, המוכנים להציע את עצמם לכהן כשופטים".

1. מינוי עורכות־דין במגזר הציבורי (פרקליטות ומשרד המשפטים)

במקביל לפעולתה הנמרצת למינוי השופטות, עסקה ההתאחדות גם בניסיון למנות נשים לעיסוקים משפטיים וציבוריים שונים, ולא רק שיפוטיים, ובכך ביקשה לקיים את ההבטחה לשוויון שהייתה חלק מהאתוס הציוני.¹⁹¹ ההתאחדות התמקדה במיוחד בהשמת עורכות־דין לאותם תפקידים. לא דובר סתם בלשכת השמה בעבור חברות ההתאחדות המשפטניות, אלא בניסיון ליטול נשים שהיו בקיאות בעיסוק בחוק ולשלבן בתפקידים הקשורים לטיפול בנשים, על־מנת שיוכלו להשפיע על פעולת החקיקה במישור זה.¹⁹² בעיקר השתדלה ההתאחדות לשלב נשים בוועדות שונות, לרבות בוועדות לענייני חקיקה שבמסגרת המועצה המשפטית – לא זו של ממשלת המנדט, אלא מועצה אשר הוקמה עוד לפני קום המדינה והיוותה את הגרעין למשרד המשפטים.¹⁹³ ההתאחדות הייתה מודעת כמובן גם להקמתו של גוף זה, וביקשה ליטול בו חלק, לכל־הפחות בתחומי החקיקה הקשורים לנשים ולילדים.¹⁹⁴ בהתאחדות הסתמכו על הניסיון הרב שרכשו פעילות ההתאחדות בשנים שלפני הקמת המדינה: "נשים אלו יש למנות מבין עורכות־הדין ומבין נשים – חברות

191 אצ"מ J73/35, מכתב מההתאחדות לראש הממשלה דוד בן־גוריון מחודש יוני 1948 (שבו ביקשה ההתאחדות, בהמשך להצהרתו של בן־גוריון על שיווי זכויות, "...למנות נשים בתור מיניסטרים, סגני־מיניסטרים, ראשי מחלקות ופקידות גבוהות בכל השטחים"); אצ"מ J75/33, מכתב מבן־גוריון לארגוני הנשים, ובפרט להתאחדות, מיום 29.3.1948 (שבו טען בן־גוריון כי הוא מעוניין במינוי אישה לתפקיד שרה בממשלה, ואף הציע זאת במפלגתו, אולם דעתו לא התקבלה); אצ"מ J75/35, מכתב מההתאחדות לשר החוץ מחודש יוני 1948 (שבו ביקשה ההתאחדות למנות נשים במשרד החוץ ובשירות הדיפלומטי); אצ"מ J75/35, מכתב מההתאחדות לשר המסחר והתעשייה מיום 23.8.1948 (שבו ביקשה ההתאחדות למנות נשים במשרד זה, לרבות "אשה בתור אינספקטור בכתי החרושת").

192 זאת גם במישור המוניציפלי. אצ"מ J75/39, גילוי־דעת של ההתאחדות ביחס לבחירות לעיריות ולמועצות מיום 5.10.1950, ובו בקשה להגדיל את מספר הנציגות בעיריות ובמועצות, במיוחד מאחר שהמועצות/העיריות מטפלות בעניינים סוציאליים שונים.

193 ראו אצל שמעון שטרית על השפיטה 78 (ירושלים, 2004).

194 אצ"מ J75/35, מכתב מההתאחדות למועצה המשפטית מיום 27.1.1948 (שבו מחתה ההתאחדות על כך שנשים לא שותפו בעיבוד "חוקת המדינה העברית" אף שלנשים יש זכויות ואינטרסים בכך, והציעה למנות ארבע עורכות־דין – גינצברג, אוסורגין, נופך־מוזס ולינדנשטרויס – לוועדות החקיקה השונות); אצ"מ S25/9697, ועדת־המשנה של המועצה המשפטית (ברשימה לא מופיעות נשים); הפרקליט ה 30–31 (1948) (אין נשים בין חברי המועצה המשפטית). ראו גם את סוגיית השפיטה בענייני נשים בהקשר זה. אגב, בהחלטת הממשלה משנת 1949 נקבע כי תורכב ועדה ציבורית שתעסוק במינוי למשרות פנויות בשירות הממשלה, אשר תורכב מחמישה חברים, מתוכם 2 חברים יתמנו ע"י הממשלה ומהם לפחות אשה אחת. ג"מ, גל 3292/25, העתק החלטת ממשלה מיום 22.11.1949 בעניין מינוי למשרות פנויות בשירות הממשלה.

ארגונו, שבמשך שנים חקרו ולמדו את הבעיות האלו.¹⁹⁵ אין ספק שההתאחדות עמדה על המשמר והבינה כי אל לה להחמיץ את שעת הכושר. נשות ההתאחדות ידעו כי הזמני עתיד ליהפך לקבוע, וכי אם לא יפעלו במהרה, ייעדר הקול הנשי מאותם משרות, תפקידים וועדות: "אם כי הממשלה היא זמנית... והמינויים שנעשים על ידה הם זמניים לכאורה, בכל זאת להוגן ולצודק יהיה הדבר, שלא יגרע חלקנו ממספרנו אף בסדורים הזמניים הללו."¹⁹⁶ שר המשפטים הסכים לפנייתו, וציין כי "מבין המועמדות הרבות למשרות משפטיות למשרד זה, בטח תמצאנה אחדות שתוכלנה להתמנות כעוזרות קבועות למחלקת החקיקה."¹⁹⁷ הלחץ שהפעילה ההתאחדות הוביל רק למינויים מינוריים לכאורה: לראשונה מונתה עורכת־דין לתפקיד רשמת המקרקעין,¹⁹⁸ ועורכות־דין אחדות שולבו בוועדות שונות.¹⁹⁹ עם זאת, בין כל אותם מינויים משפטיים, מעין־משפטיים וציבוריים ניתן לזהות את מי שימשו בהמשך בתפקידי שיפוט ובתפקידי־מפתח במשרד המשפטים ובפרקליטות. לא מן הנמנע שפניותיה של ההתאחדות הכשירו את הקרקע לפנייתן העצמאית של עורכות־דין שביקשו להשתלב בפרקליטות.²⁰⁰

באשר לתפקידים בפרקליטות ובמשרד המשפטים, פנייתה של ההתאחדות חשובה כפליים, שכן היה היצע של תפקידים: "Contrary to the generally held opinion here there is now a real shortage of experienced lawyers in Israel, especially in

195 א"מ, חטיבה 74, תיק 32 (ג"ג/4/5672), מכתב מההתאחדות לוועדת התחוקה שלייד מועצת המדינה מיום 1.8.1948.

196 א"מ, חטיבה 74, תיק 32 (ג"ג/4/5672), מכתב מההתאחדות לשר המשפטים מיום 25.6.1948.

197 א"מ, חטיבה 74, תיק 32 (ג"ג/4/5672), מכתב משר המשפטים להתאחדות מיום 1.7.1948. ראו גם רות בונדי פליקס 417 (1990).

198 על מינויה של עורכת־הדין חולדה אדלמן ראו: THE OFFICIAL GAZETTE (1.9.1948).

199 "חברינו בבתי המשפט ובוועדות ממשלתיות" הפרקליט ו 71 (1949). בוועדה לענייני פרוצדורה פלילית הייתה חברה גם לובה פורטונה; במועצה לבתי־הסוהר היו חברות גם דנון ונופך־מוזס; בוועדות ערעור לפי תקשע"ח (נוקי מלחמה) הייתה חברה גם רוזה גינצברג (י"פ תש"ט 42); בוועדה לענייני נמלים וים הייתה חברה גם לוטה הנמן־שטראוס (מתוקף היותה במשרד המשפטים) (י"פ תש"ט 660); ובוועדת מבחן לפי פקודת העמדת עבריינים במבחן הייתה חברה גם לובה פורטונה (י"פ תש"ט 74). עוד על ניסיון קודם כפותח אפשרויות ראו ג"מ, גל 3292/25, מכתב משר המשפטים לשופט אגרנט מיום 4.11.1952, בעניין חברי הוועדה לבחינת מצב העבריינות בקרב הנוער. בין חברי הוועדה שהוצעו היו וינוגרדוב (כשופטת שלום) וסעדה פרומקין־גלקמן (כמי שהייתה היועצת המשפטית של מוסד סולד למען הילד והנוער).

200 ראוי לציין שהמידע הנוגע במינוי פקידים במשרד המשפטים עודנו חסוי. על הרכב הוועדה למינוי עובדים במשרד המשפטים ("וועדות ההמלצה") ראו א"מ ג"ג/17/5655, מכתב ממנהל מחלקת החקיקה למנכ"ל משרד המשפטים מיום 29.6.1949; א"מ ג"ג/17/5655, מכתב ממנכ"ל משרד המשפטים למנהלי המחלקות במשרד המשפטים מיום 28.6.1949.

"Government service".²⁰¹ זו הייתה גם האווירה הכללית, כפי שמציינת עורכת־הדין רננה גוטמן: "לא הייתה בעיה למצוא עבודה, קום המדינה יצר משרדים ותפקידים רבים שקבוצת אנשים קטנה הייתה צריכה למלא."²⁰² אין פלא, אפוא, שבריק הזה ניכרה פעולה יחידנית של כמה מעורכות־הדין הראשונות, ונרשמה כניסה של נשים לאותם תפקידים. ההתאחדות יצרה את הרקע לדברים, אך הקרקע הייתה כבר פורייה למעשה, שכן מי שהחזיקו בעמדות־המפתח בפרקליטות ובמשרד המשפטים נזקקו כעת לעזרה (או נכון יותר – ל"עוזרות"), ועורכות־הדין קיבלו על עצמן את הדין, במובן זה שהן הסכימו בתחילה לקבל כל תפקיד שהוצע להן. חלקן התקדמו במדרג של המגזר הציבורי, וחלקן נשארו בתקן של עוזרות (למשל, לשופטים). ההתאחדות פעלה לקידום העסקתן של נשים במשרות הללו, אך בפועל שילובן של הנשים במשרות אלה היה פרי פעולתן היחידנית של עורכות־הדין, אשר סללו למעשה את הדרך לבאות אחריהן. בעוד שהתוצאה מטבע הדברים הייתה דומה – מינוי נשים למשרות ציבוריות, המניע של ההתאחדות היה קידום נשים, ואילו המניע של עורכות־הדין שפעלו באופן יחידני היה קידום אישי. כאן באה לידי ביטוי התרומה של פעולה במקביל בסולם הפרטי ובסולם הקולקטיבי.²⁰³

הימצאותן של נשים בשדות פעולה מסוימים היא המפתח לקליטתן ולהשתלבותן של נשים נוספות, במיוחד אם הראשונות רואות את עצמן כסוללות הדרך בעבור נשים אחרות. אכן, אחד ההסברים להצלחת קליטתן של נשים במשרד המשפטים הוא שכבר עם הקמתו, או סמוך לאחר הקמתו, פעלו בו נשים. למשל, עורכת־הדין לוטה הנמן־שטראוס הגיעה למשרד המשפטים ככל הנראה בעזרתן של פליקס רוזנבליט (פנחס רוזן),²⁰⁴ ונעמי סלומון הגיעה למשרד המשפטים בעזרתן של יעקב שפירא. הנמן־שטראוס, סיפרה חנה אבנור, ישיבה בוועדת הקבלה: "היא הייתה אחת מעורכי הדין מגרמניה שעלו לישראל באמצע שנות השלושים, הם היו מטובי המשפטנים וניתן לראות בהם מניחי היסוד לארגונו של משרד המשפטים."²⁰⁵ סלומון, סיפר חיים כהן, הייתה "הירושה הטובה והחשובה מכל שירשתי מיעקב שמשון שפירא... [היא הייתה] משפטנית בקיאה וחרिפה, שגמרה את חוק לימודיה באנגליה, ועריכת־דין לשם עשיית רווחים לא נראתה בעיניה. נפשה סלדה מכל עוולה

201 *Woman Lawyer from Israel*, THE JEWISH CHRONICLE (25.5.1951), המתעד את ביקורה של לובה פורטונה (או סגנית הפרקליט של מחוז חיפה) בליברפול. על הצורך בעורכי־דין נוספים במחלקות הייעוץ והחקיקה במשרד המשפטים ראו ביומן בן־גוריון מיום 19.12.1949.

202 כתבן, הלפרין־קדרי וטראו, לעיל ה"ש 11.

203 עם זאת, יש לזכור שבין נשות ההתאחדות היו גם כמה מעורכות־הדין הראשונות, שפעלו בכובע כפול בהקשר זה.

204 עורכי־הדין יוצאי גרמניה הם שאימנו בעיקרם את עורכות־הדין יוצאות גרמניה, כך שקשרים אלה נרקמו בשלבים מוקדמים. עם זאת, יש גם דוגמות הפוכות: מרגתה שינפלד, עורכת־דין עצמאית יוצאת גרמניה, ביקשה להתקבל לפרקליטות אך לא התקבלה (מכתב לנציבות המנגנון (ארכיון פרטי) מיום 24.8.1952: "מאז ומתמיד משך אותי הצד הצבורי שבעבודה המשפטית").

205 אבנור, לעיל ה"ש 159, בעמ' 83.

ואי-צדק, ובניית מדינת משפט נאורה ומתקדמת היתה אתגר גדול בשבילה. כבר שפירא גילה שיוכל לסמוך על דעתה השקולה וידיעותיה המעמיקות, ולא ארכו הימים עד שאני לא כתבתי ולא החלטתי מאומה מבלי להיוועץ בה תחילה".²⁰⁶ שתיהן קיבלו מינוי רשמי בשלב מוקדם יחסית.²⁰⁷ אותן עורכות-דין הוכיחו את עצמן ובכך יצרו רקע לקליטתן של נשים נוספות.

מעניין לעמוד על תהליך זה של כניסתן והשתלבותן של חלוצות הפרקליטות ומשרד המשפטים: מרים בן-פורת, לובה פורטונה וחנה אבנור, ובהמשך גם ויקטוריה אוסטרובסקי-כהן. חנה אבנור החלה למעשה את עבודתה במחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים, במדור חקיקה ב בהנהלתה של עורכת-הדין לוטה הנמן-שטראוס. היא יזמה פנייה לשמשון שפירא, היועץ המשפטי לממשלה דאז, וב-1.11.1949 החלה בעבודתה. המניע למעבר היה הרצון לשלב קריירה לצד משפחה, כמו-גם קשיים בניהול המשרד של אביה.²⁰⁸ גם לובה פורטונה החלה לעבוד כסגנית הפרקליט של מחוז חיפה בהיותה אם לשניים.²⁰⁹ מרים בן-פורת בחרה בנתיב זה מסיבות פרואיות יותר. לכשקמה המדינה, שכנע אותה בעלה כי תנסה לחפש עבודה התואמת את השכלתה. בן-פורת סברה כי כעת, כאשר יתחילו לדבר בעברית והשופטים יהיו יהודים, אולי נוצרה אווירה שבה היא יכולה לנסות לעבוד במקצוע. היא מספרת כי ניגשה לקריה, אל חיים כהן, שהיה אז ראש מחלקת החקיקה, התדפקה על דלתו ושאלה אם יוכל להימצא לה תפקיד. כאשר שמע חיים כהן שהיא סיימה את לימודי המשפטים שנים אחדות קודם לכן, ביקש ממנה לשוב חודשיים לאחרי-מכן, ושבינתיים תקרא ותתעניין. בן-פורת מספרת כי חיים כהן ידע כנראה כי בעוד חודשיים יהיה כבר פרקליט המדינה, וכך ייפטר ממנה, אך היא שבה אליו כעבור חודשיים. תגובתו כעבור חודשיים הייתה כי הוא אינו ראש מחלקת החקיקה – כעת זהו אורי ידן, וכדאי שתפנה אליו "כי הוא הרבה יותר נחמד ממנו". בן-פורת התעקשה, ולבסוף התקבלה לעבודה.²¹⁰

206 חיים כהן מבוא אישי – אוטוביוגרפיה (2005).

207 נעמי סלומון מונתה לעוזרת לשר המשפטים – א"מ ג-17/5655, מכתב ממנכ"ל משרד המשפטים לנעמי סלומון מיום 19.10.1948; והנמן-שטראוס התקבלה למחלקת הייעוץ והחקיקה במשרד המשפטים – א"מ ג-17/5655, כתב מינוי בחתימת שר המשפטים מיום 2.8.1948. בשנים תש"ח-תשי"א שימשה הנמן-שטראוס סגנית היועץ המשפטי לממשלה (חקיקה), ובשנת תשי"ב עבדה במחלקת הייעוץ במשרד המשפטים בתפקיד "יועצת לעניינים מיוחדים".

208 אין משמעות הדבר שהעבודה במגזר הציבורי אינה תובענית, אך עורכות-הדין היו מודעות לכך שבמובנים רבים לחץ העבודה יהיה משמעותי פחות. עבודה במגזר הציבורי מאפשרת קריירה לצד משפחה. אבנור, למשל, מספרת: "...רציתי לעבוד בשירות הציבורי. עבדו שם עד השעה ארבע אחרי הצהריים, וזה התאים לי שהרי הייתי מטופלת בילדה קטנה...". חנה אבנור, לעיל ה"ש 159, בעמ' 81.

209 שנה לאחר-מכן נולדו לה תאומים, ואז החליטה לפתוח משרד פרטי, אולם עד-מהרה, בשנת 1954, חזרה לעבודתה הציבורית ומונתה לשופטת שלום, ובהמשך למחוזי.

210 ריאיון עם השופטת בדימוס מרים בן-פורת.

אוסטרובסקי-כהן פנתה למשרד המשפטים בתחילת שנות החמישים. היועץ המשפטי דאז, יעקב שמשון שפירא, שלח אותה לפרקליט המדינה חיים כהן, שם נענתה בשלילה. לבסוף היא הוצבה במשרד האפוטרופוס הכללי. במשך תשעת החודשים שעבדה שם היא המשיכה במאבקה, עד אשר הצליחה וזכתה במשרה בפלילים, וכך נהפכה לפרקליטה הפלילית הראשונה.

מכך אפשר להסיק שארבע עורכות-דין אלה נכנסו לאותו ריק במשרד המשפטים ובפרקליטויות לאחר שנדחו ב"לך-ושוב", עמדו על שלהן וקיבלו משרות. בתחילה לא היו אלה המשרות שבהן חשקו, אך בהמשך הן הסתגלו ואפילו שיפרו עמדות. אולם היה עליהן לרכוש את אמון מעסיקהן. בתהליך השתלבותן של הנשים בפרקליטויות הן היו צריכות להוכיח את עצמן (לא פעם כאשר ההודמנות נקרתה בדרכן) כדי לממש את ה"זכות" להופיע בתיקים ובתחומי עיסוק שונים, כגון הופעה בתיקים פליליים או לפני בג"ץ. דומה כי גם אבנור וגם בן-פורת הבינו את תפקידן ההיסטורי ואת העובדה שבאפשרותן להשפיע מעבר להישגן המקצועי האישי: "...את לא יכולה להרשות לעצמך 'להתפנק'... כדי שלא יאמרו: זה מה שקורה כשמקבלים אישה לעבודה. זה דרש מאמץ ורצון עז, ואולי בזכות עבודת הראשונות לא סרבו לקבל לעבודה או לתפקיד משפטי אישה".²¹¹ חשוב להבין גם שחלק מאותה יכולת להוכיח את עצמן, מעבר לשאלת הכישורים, הייתה עצם העובדה שהן התמידו בתפקידן,²¹² בניגוד לגברים, אשר חיפשו אולי מקורות פרנסה מכניסים יותר. כפי שמסבירה אוסטרובסקי-כהן, "הגברים היו עוזבים בגלל המשכורת הנמוכה של עובדי מדינה, ואילו הנשים, שהביאו משכורת שנייה הביתה, הסתפקו במשכורת זו".²¹³ כך החלה למעשה הפמיניזציה של הפרופסיה, שראשיתה במגזר הציבורי.

ז. תקרת הזכוכית בקופסה הסגורה

בתוך שנים ספורות לאחר קום המדינה התייצבה התמונה: 18 עורכות-דין מבין עורכות-הדין הראשונות השתלבו בפרקטיקה הציבורית (במשרד המשפטים, בפרקליטויות ובתפקידי שיפוט, וכן בתפקידי ייעוץ משפטי במחלקות שונות, בעיקר במגזר הציבורי (בעיריית ירושלים, ברכבת ישראל, במשרד החינוך)); 4 עורכות-דין מילאו תפקידים לא-משפטיים, חלקם בכירים מאוד, במוסדות ציבוריים;²¹⁴ ו-12 עורכות-דין עסקו בפרקטיקה

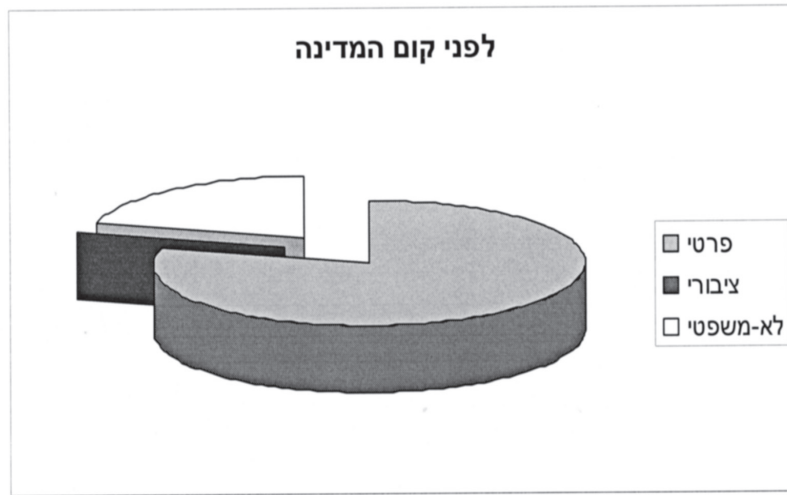
211 אבנור, לעיל ה"ש 159, בעמ' 237.

212 לא פעם הן ראו את האפשרות לפנות למגזר הציבורי כאפשרות אחרונה לעסוק במקצוע המשפטי. מרים בן-פורת מספרת כי חשה שאם היא אינה מצליחה לתפוס את מקומה במשרד זה, היא כבר לא תמצא מקום עבודה אחר.

213 ריאיון עם השופטת בדימוס ויקטוריה אוסטרובסקי-כהן.

214 שלוש מבין עורכות-הדין הראשונות בחרו בעבודה ציבורית מעין-משפטית. חנה שצקס עבדה כמזכירתו של אולשן; לברון מונתה לעוזרת האישי של שפרינצק, לימים יושב-ראש הכנסת; ורננה גוטמן מונתה לימים למנכ"ל משרד מבקר המדינה.

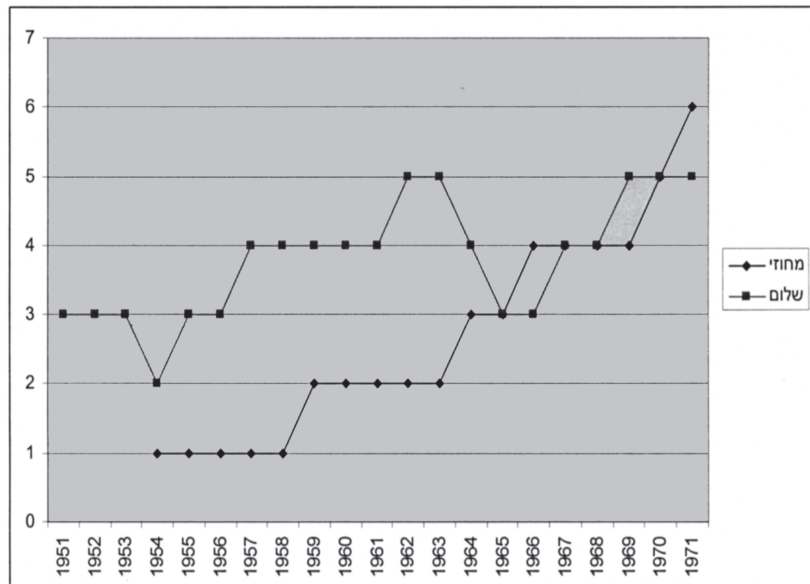
הפרטית. לגבי חמש מעורכות-הדין לא ידוע, כאמור, מה היו עיסוקיהן (וכאמור, שטרן ז"ל, סלוצקין וגינצברג אינן נמנות במסגרת זו).

תרשים 1: עיסוקיהן של עורכות-הדין הראשונות מעט לפני קום המדינה ומעט אחרי כן

הקמת המדינה ואיוש מוסדותיה הציבוריים אפשרו את המעבר הזה, אשר נבע לא פעם מצורך אישי. אך בה־בעת שהיה בכך מרכיב "משחרר", היה בכך גם מרכיב כובל. הגם שהעוגה של עורכות־הדין שהוסמכו גדלה, חלקן בעוגת התפקידים השיפוטיים והמשרות בפרקליטות ובמשרד המשפטים השתנה באיטיות רבה. מרגע שהושלמו הליכי האיוש של המשרות והתקנים, נסגרה הקופסה, ובתוכה נעו במעלה הסולם אותן דמויות. אותן עורכות־דין שהשתלבו בעבודת הפרקליטות ומשרד המשפטים החלו מתקדמות בדרגותיהן, ולעיתים עברו לתפקידי שיפוט. בכל העמדות הללו הן החזיקו במשך עשרות שנים. הדבר נובע מכך שלתפקידי השיפוט יש "תאריך תפוגה" מאוחר. רק בשנת 1979 יצאה אחרונת הפרקליטות מבין עורכות־הדין הראשונות – אוסטרובסקי־כהן – לתפקיד שיפוטי, ויחד עם השופטת נתניהו חתמה את עידן השופטות הראשונות בתחילת שנות התשעים.

מעניין עוד יותר לגלות כי השינויים הפרסונליים התאפיינו בדרך־כלל בכניסה של שופטת במקום שופטת. כלומר, "הכיסא הנשי" נשמר. התפתחות דומה נרשמה בקידומן של נשים במעלה הפירמידה המשפטית לתפקידים שיפוטיים בכירים יותר (כלומר, בקידום לבית־המשפט המחוזי). תרשים 2 מדגים את המתאם בין טיפוסן של השופטות במעלה הפירמידה אל בית־המשפט המחוזי, שאליו עברו רובן מתפקיד שיפוטי בבית־משפט השלום, לבין מינוין של שופטות חדשות לבית־משפט השלום. נתון מעניין לא פחות מלמד כי במקומות שבהם לא היו שופטות מלכתחילה או שנשים חדלו לעבוד בהם ולא החליפו אותן נשים, נתפס הכיסא הנשי על־ידי גברים למשך שנים ארוכות. לעומת זאת, באותם מקומות שבהם פעלו נשים החלה מסתמנת כניסה של נשים נוספות. תופעה זו מצביעה אולי על שביעות־רצון מאותן משפטניות, אך אולי גם על שיטת "חבר/ה מביא/ה חבר/ה".

תרשים 2: מספר השופטות בבית־המשפט המחוזיים ובבית־משפט השלום, 1951–1971

חשוב לציין שסוגיית הקידום לבתי-המשפט המחוזיים שימשה סלע-מחלוקת בשנות החמישים, ככל הנראה בלא קשר לשאלה המגדרית. שופטי השלום (גברים כנשים) ראו כיצד מתמנים לבית-המשפט המחוזי אנשים שלא התחילו את דרכם השיפוטית מלמטה (כלומר, מבית-משפט השלום), והיו שטענו כי אילו ידעו זאת מלכתחילה, הם לא היו מעמידים את עצמם לתפקיד שיפוטי, והיו מעדיפים להתמנות מבין שורות עורכי-הדין ישירות לבית-המשפט המחוזי.²¹⁵ הראשונה שהעלתה ככל הנראה את סוגיית הקידום (בין בדרגה ובין קידום לבית-המשפט המחוזי) הייתה מרים שטרקמן-ורלינסקי, זמן לא-רוב לאחר שמונתה לשופטת בית-משפט השלום. את בקשתה היא נימקה ב"הישגיה הכמותיים". סמוך לאחר ששלחה את בקשתה, התפנו במשרד המשפטים לעסוק בסוגיה.²¹⁶ אכן, זמן לא-רוב אחר כך היא מונתה לשופטת שלום ראשית. במקביל קודמה וינוגרדוב לבית-המשפט המחוזי.²¹⁷ עם זאת, ניסיון מוקדם יחסית למינוי ישיר של שתי מועמדות לבית-המשפט המחוזי (מרים בן-פורת ולוטה הנמן-שטראוס) לא צלח.²¹⁸

ההתפתחות הייתה איטית, ורק בשנות השבעים ניכרה עלייה משמעותית במספרן של הפרקליטות (הבכירות) והשופטות. אפשר לייחס זאת ליציאת "דור המדבר" מהמערכת, לצורך בשופטים נוספים ולעליית שיעורן של עורכות-הדין המוסמכות. אך אולי מדובר גם בעניין פסיכולוגי, באותה פעולה של דה-סנסיטיזציה, בדומה לאותו "רף" בורסאי של ערך מניה אשר חצייתו מאפשרת את המשך המגמה החיובית. התרשים הבא ממחיש זאת היטב, ומלמד כי בכל עשר שנים הוכפל כמעט מספר השופטות. מכאן שניפוצה של תקרת הזכוכית על-ידי המשפטניות, לפחות בתפקידים שיפוטיים, לא החל בשנות השבעים, אלא בטור הנדסי כבר בסוף שנות החמישים. למעשה, את תחילתו של תהליך זה יש לתארך לראשית ימי המנדט. תהליך הדרגתי זה הוא שאפשר ויצר את ההגמוניה הנשית בפרקליטות, במשרד המשפטים ובבתי-המשפט.

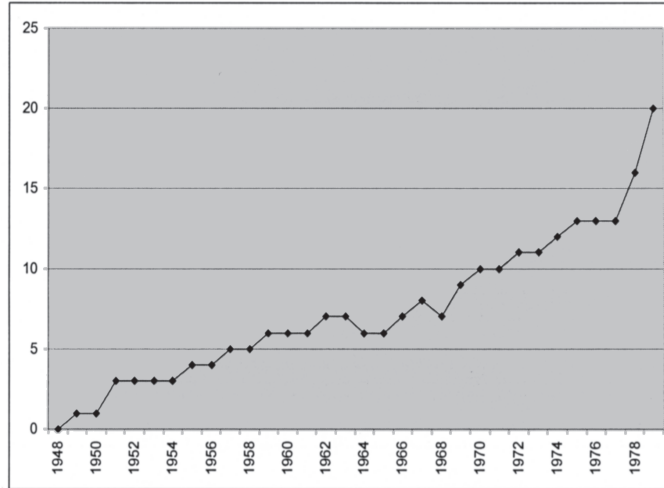
215 ג"מ, גל 3291/27, מכתב בחתימתם של ארבעה שופטים לשר המשפטים מיום 15.1.1950.

216 ג"מ, גל 3291/28, מסמך משר המשפטים מיום 12.7.1953.

217 ג"מ, גל 3291/27, פרוטוקול דיון מיום 7.9.1952, בחתימתו של זמורה, שבו הומלץ על וינוגרדוב לבית-המשפט המחוזי.

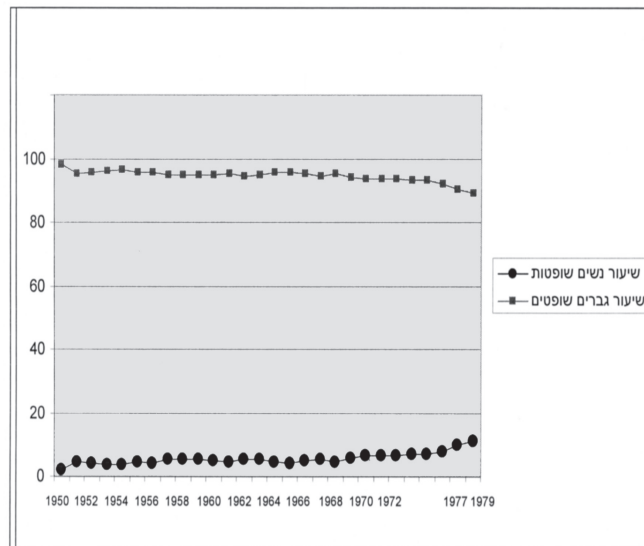
218 ג"מ, גל 3291/27, מסמך בכתב-יד, בחתימת זמורה, מיום 2.9.1952, לקראת ישיבתה של ועדת המינויים לבית-המשפט המחוזי. ברשימה מופיעים שמותיהן של בן-פורת, וינוגרדוב ולוטה הנמן-שטראוס.

תרשים 3: מספר הופטות, 1979-1948

חשוב לומר שבהשוואה למספר הופטים הגברים, "מכפלת עשר השנים" החלה לבוא לידי ביטוי מוחשי רק בסוף שנות השבעים (ראו תרשים 4). קודם לכן, אף שמספר הופטות הוכפל, שיעורן מקרב כלל הופטים היה עדיין נמוך מאוד. למן סוף שנות השבעים נמשכה המגמה, עד כדי שוויון מספרי בין שופטים לשופטות.

תרשים 4: שיעוריהם של שופטות ושופטים (באחוזים), 1979-1950

ח. על סולמות מקבילים וסולמות משולבים

ניתן לראות כי בתקופת המנדט פעלו שלושה גורמים שלעיתים היו ביניהם ממשקים משותפים וזהות אינטרסים, ולעיתים ניכרה דווקא התרחקות ביניהם. הגורמים המעורבים היו נשים לא-משפטניות, נשים משפטניות (עורכות-דין) והתאחדות נשים עבריות לשוויון זכויות. פעילותן החלה בתקופת המנדט, והתכנסה והתעצמה סמוך לאחר קום המדינה. כעת יש לבחון את הדברים ממבט-על ולבדוק את דינמיקת הפעולה והסנכרון בין אותם גורמים, אשר אפשרו בסופו של דבר את השתלבותן של נשים לא רק בפרופסיה המשפטית, אלא גם – ואולי בעיקר – בתפקידי שיפוט, בפרקליטות ובמגזר הציבורי.

אך עוד לפני כן נתייחס לשאלה שנותרה עדיין פתוחה, והיא כיצד ובאילו הקשרים פעלו הנשים עורכות-הדין בתקופת המנדט. יש לזכור כי לתפקידי הפרקליטות והשיפוט המדינתיים-הפורמליים לאחר קום המדינה היו יכולות להתמנות רק עורכות-דין. אלה היו, כאמור, מבין עורכות-הדין הראשונות, אשר הודרו מפעילות משפטית ("פקידותית") עד לקום המדינה. עם קום המדינה הן "עלו" לדרגת "פקידות", וזו הייתה שעת הכושר מבחינתן להיות שותפות לעשייה הציבורית-המשפטית-הפורמלית. כאמור, חלק מעורכות-הדין הראשונות היו מעורבות בפעילות ציבורית בתקופת המנדט (בעיקר בפעילות במסגרת ההתאחדות). פעילות זו השפיעה כאמור, לפחות בחלק מהמקרים, על כניסתן לתפקידי שיפוט ולפרקליטות לאחר קום המדינה ועל השתלבותן בהם. את סוגיית פעילותן של עורכות-הדין הראשונות בתקופת המנדט יש למקם במסגרת הדיון הכללי על תפקידם של עורכי-הדין בתקופת המנדט. בסוגיה זו נכתבו כמה חיבורים חשובים, המשקפים מגוון של דעות. בן-דוד טען כי הפרופסיה המשפטית בתקופת המנדט הייתה בגדר עיסוק אופורטוניסטי, שנועד לשרת את העוסקים בו ותו לא.²¹⁹ לפי טיעון זה, עורכי-הדין עסקו בתיווך בין היישוב לבין שלטונות המנדט הבריטי.²²⁰ לעומת זאת, היו שייחסו חשיבות לפעולתם של עורכי-הדין באותה תקופה לטובת אחיהם היהודים בארץ ובהוץ-לארץ.²²¹ במובן זה, ההשתתפות בזירה המשפטית הייתה חלק מהעשייה הציונית. גם ה"פקידים" הציגו את עצמם כמי שעוסקים בבניין הארץ.²²² באופן דומה, גם לא מעט מבין ה"אזרחיות"²²³ שעסקו בעיסוקים ובפרופסיות אחרות (למשל, רופאות, גננות ומורות) ראו את פעילותן כחלק מבניין הארץ.²²⁴ גישת-ביניים ניתן למצוא אצל בר-און ודה פריס, המציגים במאמנם

219 ראו את ההפניות אצל רקפת סלע-שפי "הייקים" בשדה המשפט ודפוסים של תרבות בורגנית בתקופת המנדט" עיונים בתקומת ישראל 13, 295, 301–302 (2003).

220 על גישתו של בן-דוד ראו אצל בר-און ודה פריס, לעיל ה"ש 107. השוו גם: Neta Ziv, *Combining Professionalism, Nation Building and Public Service: The Professional Project of the Israeli Bar 1928–2002*, 71 *FORDHAM L. REV.* 1621 (2003).

221 כך, למשל, מרדכי בן-הלל הכהן עולמי 200 (ספר שלישי, ירושלים, תרפ"ז).

222 דוד דה פריס "פקידים עבריים בארץ-ישראל" תיאוריה וביקורת 9, 41 (1996).

223 מרגלית שילה "לדמותה של האישה בעלייה השנייה: האזרחית" ישראל 6, 83 (2004).

224 שם. יש לזכור כי המאמר הנ"ל מתייחס לנשות העלייה השנייה. ראו גם אצל דפנה הירש אנו

תזוה שלפיה עורכי־הדין היו נחוצים בוודאי לאתוס הציוני.²²⁵ בהקשר זה ניתן לציין כי עורכי־הדין אולי לא ניסו להציג את עצמם כמי שעוסקים בבניין הארץ, אך היו ביניהם מי שעסקו בפעילות משפטית לטובת המוסדות הציוניים, בין לצרכים פרופסיונליים/פרטיים ובין מתוך תפיסות לאומיות ציוניות.²²⁶

דומני כי הדברים נכונים גם באשר לחלק מעורכות־הדין הראשונות, אשר עצם מאבקן לשמש עורכות־דין נתפס כמאבק ציוני. בימי המנדט היו חלק מעורכות־הדין הראשונות שותפות כאמור בארגונים שונים, כגון "ויצ"ו" ובעיקר התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות. במסגרות אלה הן פעלו בעיקר לטובתן של נשים, תוך יישום הידע המשפטי שרכשו. הן סייעו למעשה לארגונים שבהם נטלו חלק נשים שראו את עצמן שותפות למפעל הציוני ולעשייה הציבורית־האזרחית. במונח זה, פעילותן של ההתאחדות במסגרת מאבקן של הנשים על הזכות לשמש עורכות־דין הניבה פירות כבר בתקופת המנדט.²²⁷ מכל מקום, על רקע ההשוואה לפעילותם של עורכי־הדין הגברים, יש מקום להשערה שאותה פעילות וולונטרית סיפקה לעורכות־הדין מעמד של יוקרה או פרסום, או לפחות קשרה את העוסקות בה לתדמית מסוימת (למשל, סיוע לנשים),²²⁸ ובדרך זו אפשרה להן להרחיב את בסיס הלקוחות בפרקטיקה הפרטית. תופעה זו הייתה שכיחה ככל הנראה גם בקרב עורכי־הדין בכלל. על כך עמדו בר־און ודה פריס בהקשר אחר: "...בימים של מצוקה תעסוקתית

מפצים כאן תרבות: הינוך להיגינה בישוב היהודי בארץ־ישראל בתקופת המנדט הבריטי 137 (עבודת־גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל־אביב – הפקולטה למדעי הרוח, 2000): "למרות שהנשים אשר הקימו את הארגונים שפעלו בתחום בריאות הציבור בארץ־ישראל השתייכו למעמד הבינוני או הגבוה, תפיסתן כחלק מקבוצה חברתית 'הגמונית' מכסה על מרכזיותו של הגורם המגדרי הן כמניע להקמת הארגונים הללו, הן בבחירת תחומי פעולתם: דווקא שוליותן של הנשים בתוך הארגונים הציוניים הכלליים הביאה אותן להתארגן באופן עצמאי כדי לתרום למפעל הציוני, תוך התמקדות בתחומים שהונחו על־ידי הארגונים הכלליים, בין השאר משום שנתפסו כ'נשיים'. בנוסף, למרות חלקן המרכזי של נשים בפרוייקט ההיגיני, הוא לא תרם לערעור חלוקת העבודה המינית והקיימת המגדרי. ארגוני הנשים שפעלו בתחום זה החזיקו בתפיסה פמיניסטית ליברלית, אשר הדגישה את תרומתן החברתית־לאומית הייחודית, כלומר את מילוי התפקידים ה'נשיים', הן בתחום המשפחה הן בתחום הציבורי."

225 בר־און ודה פריס, לעיל ה"ש 107, בעמ' 36.

226 לעניין תפקידו של משפט השלום העברי בהקשר זה ראו בהרחבה אצל שמיר, לעיל ה"ש 105.

227 במקום אחר אבקש לבחון את שאלת השתתפותן של עורכות־הדין הראשונות באותן מסגרות.

228 היו גם עורכות־דין שפעלו במסגרת ארגונים אחרים – למשל, פרומקין (מד"א, רשות הצופות, מועצת נשות הדסה), אתל סמואלס ונתניהו.

עבור עורכי הדין, נראה שפעילות פרופסיונלית וציבורית הייתה הכרחית על מנת למצוא פרנסה".²²⁹

כאמור, כמה מעורכות־הדין הראשונות, דוגמת חולדה אדלמן, לוטה הנמן־שטראוס²³⁰ ומרים שטרקמן־ורלינסקי, היו חברות בהתאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות.²³¹ ההתאחדות פעלה במישור הזכויות בשני מובנים לפחות – זכות הכניסה של נשים לפרופסיה, וקידומן של עורכות־דין לתפקידים ציבוריים במטרה לקדם את זכויות הנשים בכלל. פעילותן של עורכות־הדין הראשונות הייתה משמעותית בהחלט, במיוחד כאשר הן רתמו את ידיעותיהן המשפטיות וניסו להשפיע על הליכי חקיקה – הן בתקופת המנדט והן לאחר קום המדינה.²³² כאן נעשתה הפעילות בלא תמורה ישירה, אך ניתן בהחלט למצוא מתאם בין הנשים שהיו פעילות בהתאחדות לבין הנשים שמונו למשרות שונות, בין משרות בשכר²³³ ובין משרות־כבוד.²³⁴ אין משמעות הדבר שההתאחדות פעלה לקידומן האישי, אך עובדת היותן בקדמת הבימה הציבורית בכל הקשור לטיפול בנשים בארץ־ישראל ובמדינת־ישראל סייעה, ולו במעט, בקידומן במישור הפרטי.²³⁵ כלומר, הנושא הנשי (שהיה כאמור גם חלק מהנושא הציוני) שימש בסיס לקידום האישי. מסתמן שהשתתפותן של עורכות־הדין הראשונות בכל אותן פעילויות נעשתה תוך שימוש בידע המשפטי, והתועלת הפרטית מהחברות באותם ארגונים השתלבה בתועלת שהפיקו הציבור בכללותו וציבור הנשים בפרט. עורכות־הדין הבינו כי הידע המשפטי שרכשו עשוי להשפיע ולהוביל לשינוי בכל הקשור למעמד האישה. הדבר אפשר להן השתלבות גם לאחר קום המדינה. כאמור, אז הן פעלו גם באופן יחידני, במעין "התגנבות יחידות" למגזר הציבורי־המשפטי.

תהליך כניסתן של עורכות־הדין הראשונות לתפקידי שיפוט ופרקליטות והשתלבותן בהם התנהל לפיכך בשני סולמות מקבילים. באחד טיפסו עורכות־הדין בעצמן, אחת־אחת, שלב אחר שלב. סולם זה הוא הסולם האישי, הפרטי, הכלכלי, ובו ייצגו עורכות־הדין והמשפטניות את עצמן. הסולם האחר הוא הסולם הנשי, הלאומי, הציבורי, ובו ייצגו נשות

229 בר־און ודה פריס, לעיל ה"ש 107, בעמ' 21.

230 ראו למשל, אצ"מ J75/35, מכתב מלאה פינס לשרה עזריהו מיום 20.6.1948.

231 חלקן היו בנותיהן או קרובות־משפחה של הוותיקות, מעין "דור המשך", דוגמת נופך־מוזס.

232 המעורבות בחקיקה היו שטרקמן־ורלינסקי, מינה שמיר (אשר בתקופת כהונתה הייתה מעורבת בקידום הצעת חוק לתיקון דיני העונשין (עבירות זנות), תשכ"ב-1962, ופעלה לקידום הקמתו של הוסטל לנערות סוטות) וכן גינצברג (גינזור) (אצ"מ F49/1349, מסמך של רוזה גינזור על חוק השיפוט משנת 1953), שהייתה גם חברת המועצה לעבודה סוציאלית (יושבת־ראש הוועדה לטיפול בילדים עוברי־חוק) (אצ"מ J1/6194).

233 דוגמת המינויים של חולדה אדלמן, של שטרקמן־ורלינסקי ושל הנמן־שטראוס.

234 בוועדות ובערכאות מעין־שיפוטיות – למשל, עורכת־הדין נופך־מוזס.

235 אכן, היו שראו את נופך־מוזס לא כמודל, אלא כמי שניסתה לקדם את עצמה. ראו אצ"מ J75/39, מכתב מתהלה מטמון לד"ר ברכיהו. מטמון מלינה על כך שנופך־מוזס נקבעה כחברת משלחת לכינוס הנשים בשטוקהולם. "מדוע זה מגיע לה? המשום שעד היום לא עשתה דבר למען האשה? המשום שהיא עשירה?...?"

ההתאחדות בעיקר את העניין הנשי. בתחילה הן ביקשו לקדם את רעיון זכויות האישה, כדי שיותר לה להיכנס לפרופסיה המשפטית ולהשתלב בה, ובהמשך הן ביקשו לקדם את הנשים בפרופסיה ולהעמידן בנקודות השפעה, כדי שיוכלו לרתום את הידע המשפטי שלהן לטובת נשים בכלל.²³⁶ כלומר, ההתאחדות ראתה בסיוע למשפטניות ולעורכות־הדין הראשונות אמצעי להעמדת עתודה שתייע לכלל הנשים, כולל חסרות הידע המשפטי, בין בייצוג, בין במינניים לתפקידים ציבוריים שיש בהם השפעה על זכויות נשים, ובין במעורבות בניסוח חקיקה, המקבלת חשיבות יתרה על רקע מיעוט חברות־הכנסת. בדרך־כלל הוצב תחילה הסולם הציבורי, ועליו המשיכו עורכות־הדין לטפס במעלה הפירמידה. לא תמיד הייתה זהות והזדהות בין שני סוגי המאבקים. בעוד ההתאחדות הדגישה את האינטרס הנשי הכללי, חלק מעורכות־הדין אפילו התנגדו לזיהוין ככאלה, הגם שהן נשענו על הסולם שיצרה ההתאחדות. כאמור, ניתן לזהות גם סולם משולב, של עורכות־הדין חברות ההתאחדות שטיפסו במעלה הפירמידה המשפטית.

הסולם הציבורי, זה של התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות, הוא ללא ספק פרק חשוב ומרתק בתולדות הנשים ביישוב. עד עתה הודגש במחקר תפקידה המרכזי של ההתאחדות במאבק על זכות הבחירה. אין פלא שמקובל לראות את הניצחון במאבק זה כ"הישגה העיקרי של ההתאחדות".²³⁷ אך הצעתי היא לראות בניצחון זה רק את אחד מהישגיה של ההתאחדות. המאבק על זכות הבחירה הוא מאבק מובנה: יש לו תחלה, אמצע וסוף. תוצאתו ברורה. הוא נמשך אומנם שנים מספר, אך לא כמספר השנים שנמשכו מאבקי הנשים על הכניסה לפרופסיה ומעורבותה של ההתאחדות באותם מאבקים. מכאן שדווקא המאבקים שבהם פעלה ההתאחדות בעצימות נמוכה יותר, כגון המאבקים על השתלבותן של הנשים בפרופסיות בכלל ובפרופסיה המשפטית בפרט, הניבו הישגים חשובים לא פחות.²³⁸ עם זאת, חשוב להזכיר ששני המאבקים (על זכות הבחירה ועל מינוי נשים לעמדות משפטיות) היו קשורים זה לזה, בוודאי מבחינת תוכנם: הרצון ליטול חלק ולהשתתף בחיים

236 למעשה התמונה מורכבת יותר, מאחר שהסולם האישי, הפרטי, נהפך לעיתים לסולם הנשי, הלאומי, הציבורי (או לפחות הוצג ככזה). דוגמה לכך ניתן למצוא במאבקה של רוזה גינצברג, אשר נהפכה, הודות ל"רוח הגבית" מהיישוב ומנשות היישוב, למייצגת מאבק לאומי ומאבק פמיניסטי (המשולבים זה בזה על רקע תפיסת היישוב כשוויוני). לעיתים המגמה הייתה הפוכה, כלומר, המאבק הנשי/הלאומי/הציבורי נהפך או תורגם למאבק אישי/פרטי/כלכלי. דוגמה לכך ניתן למצוא בפעילותן של עורכות־הדין שנמנו עם נשות ההתאחדות ופעילותן הציבורית/הוולונטרית של עורכות־דין, אשר פעלו לקידום נשים ולקידום מעמד האישה, ותוך כדי כך קידמו, במתכוון או לא במתכוון, גם את הקריירה המשפטית שלהן עצמן. בכך אעסוק בהרחבה ברשימה אחרת.

237 חנה הרצוג "ארגוני נשים בחוגים האזרחיים – פרק נשכח בהיסטוריוגרפיה של היישוב" קתדרה 70 (1994).

238 גם כיום מיוחסת לארגוני נשים חשיבות במסגרת שמירה על זכויות נשים בשוק העבודה. ראו יזרעאלי, לעיל ה"ש 25, בעמ' 211; רונן שמיר ומיכל שטראי "שוויון הזדמנויות בבית הדין לעבודה: לקראת סוציולוגיה של ההליך השיפוטי" שנתון משפט העבודה 1, 287 (1996).

הציבוריים האזרחיים. במסגרת זו יש מקום גם לסברה שלפעילות המשפטית במסגרת המפעל הציוני הייתה משמעות לאומית. סברה זו מקבלת חיזוק על רקע העובדה שבמסגרת היחסים הפנים-יישוביים נאלצו הנשים להיאבק על זכות זו, בעוד שביחסים עם שלטונות המנדט – בין על זכות הבחירה בערים המעורבות ובין על הזכות לשמש עורכות-דין – נרתם היישוב לעזרת הנשים.

פעילותה של ההתאחדות התאפינה בזיהוי בעיות מגדריות ובניסיון להוביל מהלכים לתיקון.²³⁹ ההתאחדות נקטה פעולות להגברת המודעות לנושא הנשי, להדגשת הנושא של עבודת נשים ולהבטחת גישה חופשית שלהן לעבודה ולמסחר.²⁴⁰ במסגרת זו, מעורבותה של ההתאחדות לכל אורך המאבק על כניסתן של נשים לפרופסיה המשפטית (והמעין-משפטית) ועל השתלבותן בה אכן הובילה לשינוי, אשר נראה אולי מינורי כאשר בוחנים כל אחד מחלקיו בנפרד, אולם הייתה לו השפעה ניכרת בהמשך. בכך צריך לראות את אחת הפעולות החשובות ביותר של ההתאחדות. כזכור, ההתאחדות הייתה מעורבת במאבקה של רוזה גינצברג, במאבק על מינוי השופטות הן במשפט השלום העברי (בשנים 1919 ו-1929) והן סביב קום המדינה, וכן במאבק על שילוב נשים בוועדות שונות ובתפקידים ובעמדות ציבוריים (שוליים ככל שהיו). נוסף על כך נהפכה ההתאחדות לגוף מוסמך ומנוסה בייצוג נשים בבת-דין רבניים. כפועל יוצא מכל אלה נוצרה סוללה של משפטניות או מעין-משפטניות, שהיוו בסיס להמשך, כלומר, לימי קום המדינה. הזרעים שזרעה ההתאחדות בשנות המנדט הניבו פירות בראשית ימי המדינה, ובמיוחד יצרו את תהליך הדה-סנטיזציה (ההרגלה) של הציבור למראה נשים בעמדות ציבוריות בכלל ובעמדות שיפוטיות בפרט. ניתן לשער שאלמלא פעילותה של ההתאחדות בשנות המנדט, לא היה בסיס לכך בראשית ימי המדינה. ההתאחדות לא פעלה בדרך-כלל מתוך רצון להשיג הישגים מידיים, אלא מתוך רצון להתחיל תהליך, לפתחו בסבלנות ולהמתין שיישא פירות, אף אם מי שייחנה מהם יהיה כבר הדור הבא של הנשים בכלל ועורכות-הדין בפרט.²⁴¹ תהליך הצמיחה היה ארוך וממושך, לא מעט מכיוון שהיו נסיונות "לייבש" אותם זרעים. נסיונות אלה נמשכו

239 שרה עזריהו התאחדות נשים עבריות לשווי זכויות בא"י 45 (חיפה, 1977). ראו גם ארכיון

יד-טכניקין, חטיבה 15, מיכל 2, תיק 3, מכתב מב' מילס להתאחדות מיום 28.8.1931.
240 אצ"מ J75/20, מכתב מההתאחדות (נכתב על מסמך של מועצת הארגונים) למנהל נמל חיפה מיום 5.2.1941, ובו בקשה כי לנשים שעוסקות בייבוא ובייצוא יינתנו רשיונות שנתיים לכניסה לנמל (כמו לגברים), ולא רשיונות יומיים: "ההפליה הזאת לרעה לגבי אשה העוסקת במסחר היא פגיעה קשה כלפיה מבחינה כלכלית ומוסרית גם יחד"; אצ"מ J75/20, מכתב מההתאחדות (נכתב על מסמך של מועצת הארגונים) להנהלת האוניברסיטה העברית בירושלים מיום 5.2.1941, ובו מחאה על הכוונה לפטר נשים העובדות בספרייה בשל העובדה שבעליהן עובדים (ולכן עליהן לצמצם את משכורתן למחצית); J75/20, מכתב מההסתדרות הרפואית העברית בארץ-ישראל להתאחדות מיום 22.1.1929, בתגובה על פנייתה של ההתאחדות בבקשה להעסיק רופאות בשירות הממשלתי בארץ-ישראל.

241 וגם של נשות ההתאחדות, שהיו לא אחרות מאשר בנותיהן או קרובותיהן של מייסדות ההתאחדות, דוגמת נופך-מוזס ותהלה מטמון – שתיהן עורכות-דין.

גם לאחר קום המדינה, בדמות מינוין של נשים לתפקידי פרקליטות מתוך מטרה להעסיק בעיקר עוזרות, אך הללו נהפכו ברבות השנים לבכירות בתחומי עיסוקן. פעולתן של נשות ההתאחדות (ושל נשות המושבות) הייתה חשובה גם מבחינת העיתוי. הן במאבק על זכות הבחירה והן במאבק על מינוי השופטות (1919) היה זה ניסיון של הנשים "לתפוס את הרגע", את שעת הכושר: סיומה של מלחמת העולם הראשונה בישר לכאורה את תחילתו של עידן חדש, והנשים ניסו לקבל זכויות על בסיס השתתפותן במהלך המלחמה,²⁴² במטרה להשתלב במוסדות הלאומיים ובעשייה הציבורית. יש לזכור גם שלראשונה אולי ניתנה לנשים האפשרות להשתלב בתפקידי שיפוט, אשר באופן מסורתי הן הודרו מהם. לפעילות נמרצת זו לשילוב נשים בכל תחומי הפעילות המשפטית והציבורית היו השפעות ארוכות טווח. כך היה גם עם קום המדינה, כשהפעם הדגימו הנשים לא רק שותפות במאבק על תקומת המדינה, אלא גם שותפות ופעילות בתחום המשפט. המקרה של מינוי שופטות וכניסתן לתפקידים במשרד המשפטים ובפרקליטות מדגים עד כמה חשובה הייתה פעילותה של ההתאחדות ועד כמה חשוב היה העיתוי, בעיקר לנוכח הריק שנוצר והצורך במינויים ובאיוש משרות. למעשה, פעולתה של ההתאחדות – אם כי לצד פעולה יחידנית של עורכות הדין הראשונות – אפשרה את הפתח הצר, את הסדק בדלת, לשילובן של נשים נוספות.²⁴³

מה שנטעה וזרעה פעילותה של ההתאחדות בשנות השלושים הצמיח פירות רק שנים מאוחר יותר.²⁴⁴ עם זאת, אם משווים את ה"איחור" הזה להשתלבותן של נשים עורכות דיין בתפקידים בכירים ברחבי העולם,²⁴⁵ ניתן להבין כי בלא פעולתה של ההתאחדות הייתה השתלבותן של הנשים מתעכבת עוד שנים ארוכות. דוגמה לכך היא בית המשפט העירוני בתל-אביב, שבו נדחה ההישג והיה מצומצם בלבד בשל העדר מעורבות ושתדלנות. כבר עמדתו על כך שמועד הקמת המדינה אינו קו דיכוטומי פשוט בדיון זה, אלא נקודה חשובה בתהליך ארוך של התפתחות והשתלבות שנמשך מתקופת המנדט (ואשר חלקו היה קשור ליחסים בתוך היישוב פנימה וחלקו היה קשור ליחסים עם שלטונות המנדט). האצת התהליך החלה חודשים ספורים לפני קום המדינה (שלב ההתארגנות) ונמשכה בשלב תביעת הזכויות סמוך לאחר קום המדינה. עורכות הדין תבעו לעצמן זכויות בהתבסס על חלקן בשדה המשפטי (הפורמלי או הלא-פורמלי). על בסיס זה הן יכלו לתבוע (בעיקר באמצעות ההתאחדות) את זכותן להשתתף בשדה המשפטי החקיקתי שלאחר קום המדינה. סיום המנדט

242 כך היה ברחבי העולם. ראו Schultz, לעיל ה"ש 13, בעמ' xxxv (סיכום השוואתי בין מדינות שונות ביחס לנשים בפרופסיה המשפטית).

243 עם זאת, להבדיל מהמאבק על השותפות במשפט השלום העברי, במקרה זה לא יכלו עורכות הדין (או ההתאחדות) להישען על אתוס של עשייה ציונית, כפי שדה פריס מציג ביחס לפקידים. ראו לעיל ה"ש 222. עורכות הדין גם לא היו מאוגדות או מאורגנות, ומספרן היה זעום.

244 כאמור, אין זה ההסבר היחיד או הבלעדי לשילובן של נשים במערכת השיפוט והפרקליטות, ועל-כן אין לראות את תות ה"זרעים" כמכילה את ההסבר המלא לשילובן האמור של נשים.

245 ראו לעיל ה"ש 13.

הביא לידי שחרור האישה במובן זה שהתאפשר להן לעבוד במגזר הציבורי. מבחינת חלק מעורכות-הדין הראשונות, המעבר למגזר הציבורי נבע לא פעם משיקול משפחתי-אישי, אולם מבחינת הפרופסיה הן נהפכו לגורם מרכזי במוסדות המשפט במדינה. עד אז הן נאלצו להיות כאחד הגברים (עורכי-הדין) או לא לעבוד כלל (או לעבוד בתפקידים לא-משפטיים). אך גם המעבר למגזר הציבורי היה מוגבל במעין "מכסות" לא-מוצהרות, אשר נשחקו עם השנים. במובן זה, השתלבותן של הנשים בתפקידי פרקליטות ושיפוט היא דוגמה לכך שהתביעה לשוויון והמאבקים להשתתפות שווה בבניין האומה והארץ הובילו לתוצאות הרצויות מבחינת היוזמים/ות. הגם שבתחילה היו התוצאות מינוריות, והתבטאו במינויים מעטים בלבד, הייתה זו התחלה שאפשרה להניע את התהליך. אין בכל זה כדי לומר כי מינוין של שופטות ופרקליטות הביא "קול אחר" או "קול שונה" אל מערכת המשפט,²⁴⁶ או שמצבן של הנשים בכללותן הוטב כתוצאה מכניסתן של נשים לפרופסיה המשפטית ומשילובן בה.²⁴⁷ סוגיות אלה נידונו בוודאי יידונו עוד בעתיד.

ט. אחרית-דבר

כאמור, הסיבות ההיסטוריות אינן ההסבר הבלעדי לשוויון (המספרי) של נשים או אפילו לעליונות הנשית בתפקידים הציבוריים המשפטיים, אך יש בהן כדי להראות כי מדובר בתהליך שהחל שנים רבות קודם לשנות השבעים והשמונים. בסיכומם של דברים, הגם שהיצע עורכות-הדין היה מצומצם, צדקה ייבין באומרה כי מינוי השופטות היה בגדר "פטרזויליה לייפוי הסלט" במובן המהותי, בוודאי מאחר שהשופטים/ות שמונו באותה תקופה המשיכו בעבודתם שנים ארוכות, ורק מעטים/ות נכנסו למערכת סגורה זו. מינוי נשים לתפקידים שיפוטיים הוא אולי השלב האחרון והגבוה ביותר בפירמידה המשפטית. גם בשלב זה קיים מדרג בהתאם לדרג הערכאה השיפוטית, וכהונה כשופטת בבית-המשפט העליון במדינת-ישראל נחשבת כהונה הבכירה ביותר. עד לכניסתה של השופטת הראשונה לתפקיד זה, מרים בן-פורת, ואפילו עד לכניסתה לתפקיד בשנת 2006 של נשיאת בית-המשפט העליון דורית ביניש, הייתה הדרך ארוכה ורצופת מכשולים, ובהחלט לא מובנת מאליה.²⁴⁸ אפשר לטעון אולי כי העובדה שנקודות-ציון אלה נתפסות עדיין כחידוש מעידה כי גם המינויים בראש הפירמידה הם עדיין פטרזויליה לייפוי הסלט. עם זאת, כפי שמציינת עוז-זלצברגר, עצם העובדה שבישראל של שנת 2008 מילאו נשים שניים משלושת התפקידים המרכזיים ביותר במדינה, יושבת-ראש הכנסת ונשיאת בית-

²⁴⁶ בעניין זה אעסוק במקום אחר. ראו אצל בוגוש ודון-יחיא, לעיל ה"ש 23.

²⁴⁷ השוו למקרה-המבחן שמביא ברזילי – נצחונה של אליס מילר במאבק על זכותן של הנשים לשמש טייסות בחיל-האוויר. לשיטתו, תוצאותיו של מאבק זה אינן משרתות בהכרח את

העניין הפמיניסטי. Gad Barzilai, *Communities and Law* 194–196 (Michigan 2003).

²⁴⁸ ראו: Dorit Beinish, *Are Women More Successful in the Public Service than in Private Practice?* *WOMEN IN LAW* 99 (Shimon Shetreet ed., 1998).

המשפט העליון, והתפקיד המרכזי השלישי – ראשות הממשלה – עמד להימסר גם הוא לידי אישה, היא תקדים ו"הישג אדיר של תקינות פוליטית במובנה האמיתי והעמוק". לשיטתה, הדבר החל "לפני כמאה ועשרים שנים", ו"ישראל היא חלק מוביל של המהפכה הזאת מאז המצאת הציונות".²⁴⁹

---

249 פניה עוז-ולצברגר "השופטת, המחוקקת, המבצעת" הארץ 20.9.2008. גם עוז-ולצברגר מסבירה כי דבריה תקפים אף ש"טרם הוכח שמנהיגות נשית טובה ממנהיגות גברית, או אפילו שונה ממנה באופן מהותי".

